

Báranyai művelődés

1 9 7 3

JÚNIUS

2. SZÁM

BARANYAI MŰVELŐDÉS

A BARANYA MEGYEI TANÁCS V. B.
MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYA KIADVÁNYA

A szerkesztő bizottság tagjai:
BÁRDI LÁSZLÓ, LIPPENSZKY ISTVÁN, PÁKOLITZ ISTVÁN, TIMÁR IRMA,
DR. VARGHA KÁROLY

Szerkesztő:
ANTAL GYULA

Címlap:
SZENDRŐ MIKLÓS

A kiadásért felelős:
BERNICS FERENC
a Művelődésügyi Osztály vezetője

Szerkesztőség:
Baranya megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya
7601 Pécs, Széchenyi tér 9. Telefon: 22-10
Megrendelhető a Szerkesztőség címén.

CSORBA GYŐZŐ:

KÉT SZEM

– PETÓFINEK –

*Szorzok és ámulok: a meglevőket
kétszerezem és háromszorozom:
izgató mássággal, szilárd
azonossággal sorakoznak,
egy magasság ringatja ezer arcukat.*

*De mert enélkül is mindent adott,
s mert az idő – tenger a sziklát –
gömbölyüvé csiszolta életét:
hamis filozófia, valódi kényelem
„Rendben van” – mondatja velünk.*

*Am a nem-élt évek nyugtalanok,
bontalan viharként bolyonganak,
s nébány villámot be-bevágna
a csipkefüggönyös ablakokon,
„Nincs rendben!” – zeng a mennydörgés utánuk.*

*Az ilyen kozmikus tragédiáról
nem szabad abbahagyni a vitát,
az ilyen kozmikus tragédiát
kompromittálni kell, gyalázatosnak,
törvénytelennek nyilvánítani.*

*Két szem kötelez: lézersugarú,
röntgen-erejű, hatalmas szemek;
ne próbáljuk bezárni, letakarni,
utat, életet jelölők, simogatók
vagy törként gyilkolók, sebet verők.*

*Két szem: vigyázzunk, hogy ne árnyasodjék,
ne foltoskodjék, ne zavarja dűb,
kérjünk tanácsot tőle, amikor
valamit tenni készülünk,
igazodjunk villanásaihoz.*

*Az árvaság innét elüzetett:
örök apánk ez a százötvenéves
félíg-kamasz, fehérr szakállas aggok is
gyermekként ülhetünk lába elé,
csak a család mellett tartsunk ki biven.*

BERTÓK LÁSZLÓ:

PETŐFI

*Mert virág nőtt ujjá hegyén,
vázába nem állítható. A kör
szétrobban, ha ő a centrum.
Tört abroncsok kunbalmát lelöki,
ünnep képletéből faköpönyeges
bétköznapiokba kélép.
Méri magához a bazát,
a bazához lélegzetemet,
lélegzetembe szeretőimet,
legyek különb, legyek magam.
Nem a szobor. Nézz a tükörbe!
A kéz utazásai, sáncai,
a láb a keresztútnál,
a világ fölé görbülő gerinc,
az ingázás a múzeumlépcső
és Segesvár között.
Nem a példa! csak mi beépült
a részletek rúgóiba
belőle, hogy már neve sincs,
a vér lüktető kokárdái
a pillanat csatáiban,
a felelős százkét elem
mozdulása a feleletben,
a fűszál, abonnan naponta
bejárható a világ,
az örökös m o s t v a g y s o b a,
a tükör, ha belenéz betség,
az örzi őt.
Tudod-e önmagad
nyitott tenyérrel ünnepelni?*

TAKÁCS GYULA:

TALÁLJUK MEG A MAI „MÁRCIUSI” FELADATOKAT!*

1973. március 15-én a pécsi ifjúság – dacolva a kedvezőtlen időjárással – a Kommunisták Szövetsége szervezésében Kossuth és Petőfi szobrához zárandokolt és itt az 1848 nevét viselő téren 125 év távolából tiszteleg Kossuth, Petőfi és 1848. március 15. emléke előtt.

Mi volt ez a nap, hogy ilyen erővel hat a történelem távolából is?

A történelemtudósok szerint a magyar polgári forradalom és szabadságharc kirobbanásának napja. Az a nap, amelyen a nemzeti elnyomás és a feudális elmaradás Magyarországa – ha rövid időre is – az európai demokratikus haladás élvonalába került.

*„Nagyapáink és apáink
Mig egy század elbaladt
Nem tevének annyit mint mink
Huszonnégy óra alatt”*

írta ekkor Petőfi Sándor.

A magyar történelem nagy pillanata volt ez a nap. Nemcsak csatlakoztunk a kibontakozó európai forradalmi hullámhoz, de itt maradt égve legtovább Európában a forradalmi láng. Engels mondta a küzdelemről: „Magyarország most megszerezte az egész művelt világ nagybecsülését.”

A másfél éves hősi harc a külső túlerő és a belső következetlenségek miatt 1949. augusztus 13-án elbukott, de utat nyitott mégis Magyarországon a polgári fejlődésnek.

Március 15. jelentősége, népünk szívében betöltött szerepe azonban több ennél. 1848 mélyen bevésődött népünk emlékezetébe. Nemzeti öntudatunk forrása lett; reménység és hit, hogy lesz ismét független, szabad, a társadalmi haladás útját járó Magyarország; példa és jelkép a függetlenségért és a haladásért küzdők számára.

A márciusi ifjúság kiemelkedő szerepe pedig az ifjúság ünnepévé tette e napot. Hirdette ez a nap, hogy az ifjúságnak életkori adottságból fakadó lehetősége, sőt kötelezettsége, hogy a forradalmi osztályok természetes szövetségesevé váljék. Ezért népünk és ifjúságunk számára 1848. március 15-e és története nem egyszerűen történelmi dátum és olvasmány, hanem nemzeti tudatot tápláló energia, forradalmi erőforrás!

Mégis 1848 örökségét sokszor eltorzították, méltatlanok kisajátították. Népet, nemzetet megtevésztő címkéül használták, hogy bizalmat keltsenek a forradalom

* Ünnepi beszéd Pécsen 1973. március 15-én.

szellemétől idegen, vagy azzal szembenálló nacionalista, ellenforradalmi célok számára. Ez történt a két világháború között és ez történt 1956-ban is.

József Attila írta 1923-ban:

*„Petőfi Sándor, Tégedet ünnepel
a jajgató nép s a süket Elnyomás,
de nagy lelked tüzét, az Eszmét
cifra, hideg, lobogás takarja.”*

Mindig voltak azonban 1848 szellemének igaz értői és örökösei! 1848-at és Petőfit idézték a magyar agrárszocialista mozgalmak, ezt írta zászlajára a fiatal magyar Tanácsköztársaság. Erőt merítettek ebből a haladó erők a két világháború között. A Történelmi Emlékbizottság 1942-ben Petőfi arcképével hívott fel a fasizmus ellen, Petőfi nevét viselte az a partizánbrigád, melyben magyar és jugoszláv partizánok harcoltak megyénk déli területein a hitleristák ellen. A felszabadulás után sem véletlen csupán a földosztás 1945. március 15-i törvénye, vagy a szocialista mezőgazdaság 1948-as zászlóbontása. Tudatos örökségvállalás volt ez mint az azóta megtett út sok állomása, amely előbbre vitte hazánkat, hogy beteljesítsük és továbbvigyük a 48-as forradalom céljait és örökét.

A mai napon idézzük meg tisztelettel a nemzet egykori nagy küzdelmét és emlékezzünk szűkebb hazánk Baranya és Pécs részvételére is.

– Emlékezzünk a pécsi ifjúságra, az akadémiai fiatalokra, akik szinte teljes számban beálltak a nemzetőrök soraiba. Pécs város lakóira, akik a város díszpolgárává választották a forradalom vezetőit.

– Emlékezzünk a siklói jobbagyokra, akik képviselőjüknek hívták meg Tancsics Mihályt. A pécsi és mohácsi nemzetőrökre, akik 1848 szeptemberében Oroszlónál rajtaütöttek a Pákozdi felé haladó császári horvát csapatok seregrészen, akik jelentős löszert zsákmányoltak, sok foglyot ejtettek, s akik ezzel újabb lendületet adtak a baranyai küzdelmeknek.

– Idézzük Batthyány Kázmért, a jobbagyait jóval a forradalom előtt felszabadító siklói főnemet, aki főispán és a Délvidék kormánybiztosa volt, aki később Kossuth debreceni kormányának külügyminisztereként harcolt tovább, aki az emigrációban bekövetkezett haláláig Kossuth hűséges híve maradt.

Méltóan azonban mégis akkor emlékezzünk, ha megidézzük 1848 forradalmi szellemét, ha megértjük a márciusi ifjúsági mának szóló üzenetét, ha megtaláljuk a mai „márciusi” feladatokat. Megragadni a forradalmi cselekvés tartalmát és módját a szocialista forradalom mai korszakában: megtalálni a viszonylag békés körülmények között, a szocialista demokrácia kibontakoztatásában, a szocialista gazdaság fejlesztésében, a tudományos és technikai forradalom vívmányainak érvényesítésében, a szocialista kultúra és életmód kialakításában. A „hétköznapi” forradalmi feladataiban feszíteni meg ifjú erőnket; küzdeni magunkban és másutt a fellelhető visszahúzó erők ellen; hadat üzenni az önzésnek, az anyagiasságnak, a közönynek, a lelki restségnek; vállalni hogy a cinikusak és a közönyösök kinevetnek társadalmi tevékenységünkért, közösségi magatartásunkért; szembeszállni napjaink konzervativizmusával vagy modernkedő álforradalmiságával; elutasítani a szűkkeblű nacionalizmust és a nemzeti nihilizmust.

Elutasítani – ahogy ők tették – „a haza vagy haladás” a „nemzeti vagy világszabadság” hamis alternatíváját és összekapcsolni szabadságunk ügyét a világszabadsággal. Ezekben keresni a forradalmi cselekvés korszerű tartalmát és formáit, ez

nem kevésbé forradalmi feladat a „mai március” ifjúsága számára, mint 1848 vagy 1945 hőstettei voltak.

Jókai azt javasolta, hogy március 15-ét „Petőfi napjának nevezze a magyar nép”. Petőfi vezére és szervezője volt e napnak. Ő volt a legkövetkezetesebb forradalmár a vezetők között. Ő vezette a forradalom hajtóerejét adó plebejus balszárnyat. Ő köt össze bennünket legmélyebben az 1848-as esztendővel. Eszményei ma is korszerűek. Rendünk előfutárát, a nép és az emberiség halhatatlan nagy költőjét tisztelhetjük benne!

Születésének 150. évében, a mai március 15-én neki hajtsuk meg legmélyebben lobogónkat!

Kedves Pécsi Fiatalok!

Ha Petőfi és a márciusi ifjúság tüze lobog fáklyáitokban, és ha ott van szívetekben is, ha a forradalmi tavasz idézése így újítja meg erőiteket, akkor ez az 1973-as pécsi „tavaszi seregszemle” méltó emlékezés volt és marad!

1973. március 15-én este 20 órakor Pécsen a Petőfi-szobornál

DR. ERHARDT IMRE:

A TANULÓK ÖNKORMÁNYZATI KÉPESSÉGÉNEK FEJLESZTÉSE A VERTIKÁLIS FELÉPÍTÉSŰ KISZ-SZERVEZETBEN

Dolgozatom témájához kapcsolódó problémákkal 5 év óta foglalkozom. *Az eddig végzett munkám célja:* Tanulmányozni az önkormányzat szerepét a közösség kialakításában. Biztosítani a közösségi élet gazdagabbá, változatosabbá tételének lehetőségeit iskolánkban. Keresni a tanulók foglalkoztatásának, befolyásolásának módjait és lehetőségeit. Vizsgálni a tanári és tanulói közösség egymásra hatásának módjait, eredményeit, problémáit. Diagnosztizálni azon nehézségek egy részét, amellyel a fiatalok a kisebb és nagyobb közösségekben találkoznak. Megteremteni annak elméleti és gyakorlati alapját, hogy – 50 tanártársammal – a lehetőségeinken belül a diagnózist megfelelő „gyógymód” is nyomon követhesse.

Több éves munkámba jól illeszkedett a KISZ KB Intéző Bizottsága 1970. február 26-i és július 30-i ülésén hozott határozata. Ennek értelmében az 1970/71-es tanévtől – 2 éves időtartamra – az ország 53 közép- és szakmunkásképző iskolájában mozgalmi pedagógiai kísérletet kell indítani a KISZ-szervezetek tartalmi tevékenységének, az eszmei-politikai nevelőmunka színvonalának emelésére. A kísérlet során választ kell kapni az önkormányzat optimális formájára, irányításának módjára, az önkormányzat iskolavezetéssel való kapcsolatának tartalmára. A kísérletbe való bekapcsolódásra iskolánkat is felkérték és e munkát vállaltuk.

Az 1970/71-es tanévben létrehoztuk a vegyes életkorú KISZ-alapszervezeteket, megalakítottuk az osztály-diákbizottságokat, megszerveztük a KISZ közvetlen irányításával működő érdeklődési köröket és tevékenységi formákat, megszüntettük a KISZ-bizottságot, iskolai KISZ-vezetőségeket választottunk és biztosítottuk a KISZ-munka pártirányítását.

A mozgalmi-pedagógiai kísérlet kezdetén egy 5 tagú kísérletet irányító bizottsággal tanulmányoztuk az önkormányzattal – így a mozgalmi munkával kapcsolatos – eddig megjelent hazai és külföldi irodalmat, a munkához szükséges vezetéslektani munkákat, a feltáró és feldolgozó módszereket.

A kísérlet célja szükségessé tette olyan módszerek kiválasztását, amely a közösség kialakulásának szintjére, a tanulói aktivitás növekedésének mértékére, az önkormányzat szerveinek kialakítására, a szervek fejlettségi állapotának fokára engedtek következtetni.

A fenti tényeket a tanulók mindennapi munkájának folyamatában mozgási és nem statikus állapotban vizsgáltam. Néhány esetben olyan nehézségekbe ütköztem, amely vizsgálataim során néha áthidalhatatlannak látszott.

Annak ellenére, hogy egyéni vizsgálataimban maximálisan törekedtem a nyugodt, gátlásoktól felszabadult pszichológiai szituáció megteremtésére, mégis előfordult, hogy jelenlétem zavarólag hatott a KISZ-taggyűlésen, az érdeklődési kör foglalkozásain, az egyéni beszélgetéskor stb.

A vizsgálatom egy iskola kísérletére terjedt ki, biztos vagyok benne, hogy megállapításaim nem általánosíthatók. Arra azonban felhasználhatók, hogy az önkormányzat újszerű szervezésének eredményeit és problémáit bemutassák.

A kísérlet előtt

Az iskolai önkormányzat vezetője az iskolai KISZ-bizottság 11 választott vezetőből és a 19 osztály KISZ-alapszervezeti titkárából tevődött össze. (Lásd mellékleten.)

- titkár
- titkárhelyettes
- szervező titkár
- agitációs és propagandista
- társadalmimunka-felelős
- kultúrfelelős
- sportfelelős
- vöröskeresztes
- tanulmányi felelős
- gazdasági felelős
- kollégiumi összekötő

a 11 fő egyben

a KISZ VB-t is alkotta.

A tantestület és a tanulói önkormányzat közvetlen kapcsolata a pártösszekötő tanár és az osztályfőnökök segítségével valósult meg. Közvetett kapcsolat alakult ki a pártszervezet tagjai és az iskolai KISZ-bizottság között, a KISZ-bizottság egy-egy rendezvényét segítő szaktanárok és a KISZ-bizottság között.

A KISZ-bizottság a vb-n és a titkárokon keresztül gyakorolt irányítást az alapszervezetekre. Az osztályfőnökök – a titkáron keresztül – közvetlenül irányították az alapszervezet munkáját. A pártösszekötő tanár jelentette az összekötő láncszemet az osztályfőnök és a KISZ-bizottság között. A tantestület – a szakkörvezető tanárokon keresztül – közvetlenül irányította a szakköröket (26 szakkör működött). – A KISZ-bizottság irányítása közvetett és látszólagos volt. Látogatásokra és a szakköri titkár személyének javaslattételére korlátozódott.

A KISZ v. b. közvetlenül irányította a diákparlament előkészületeit és a politikai köröket (14 kör működött 250 hallgatóval). A pártszervezet egy párttagon keresztül gyakorolt irányítást.

A KISZ v. b. irányította az iskolarádió, a vöröskeresztes szervezet, az úttörő-ifivezetők köre, a versenybizottság, a sportkörök és a hírlapterjesztők köre munkáját. A tantestület egy-egy tanára állt a körök élén. Az igazgató tanácsadó testülete volt a KISZ v. b. által szervezett fegyelmi bizottság. Az iskolagyűlést a legjobb KISZ-alapszervezetek tartották. Felkészítésüket az igazgató, a pártösszekötő és az osztályfőnökök végezték el. A KISZ-alapszervezetek szervezték az iskolai ügyeletet, az osztálykirándulásokat, az üzemlátogatásokat, a társadalmi munkát és az iskola 5 területét átfogó iskolaversenyt, szerkesztették az osztályfaliújságokat.

A KISZ-bizottság megvitatta és a tantestületnek elfogadásra ajánlotta a tanulókból és tanárokból álló bizottság által elkészített házirend tervezetet.

A munka részletes leírása a dolgozat keretein túlnő. Ezért néhány adattal kívánom érzékelteni.

626 tanulóból 104-nek volt tanórán kívüli elfoglaltsága, 1 elfoglaltsága 54-nek, kettő 108-nak, három 202-nek, négy 102-nek és négynél több 56-nak volt. Az iskola tanulmányi átlaga 3,30 volt. 78-an vettek részt valamilyen versenyben, 12-en megyei, ketten országos szintű eredményt értek el.

Az osztályokra alapozott KISZ önkormányzat ellentmondásaiból iskolai szinten a következő gyakorlati problémák adódtak:

- a választás csak bizonyos értelemben volt demokratikus, mivel a KISZ-titkárok nem lehettek a KISZ v. b. tagjai,
- a pártszervezet közvetlenül nem vett részt a KISZ-munka irányításában,
- a KISZ-vezetőségek egyenlő súlyúnak vették a különböző szintű állami és mozgalmi döntéseket és utasításokat,
- formális volt, hogy a szakkörök a KISZ-bizottsághoz tartoztak. Gyakorlatban tanárok irányították a szakköröket,
- túlzott volt a tanári irányítás a különböző bizottsági jellegű szervezetekben (pl. iskolarádió stb.),
- sok volt a megbízatás nélküli és látszattevékenységet folytató KISZ-tag,
- az osztálytársak alacsonyabb szintű követelményeket támasztottak a KISZ-tagság eléréséhez baráti érzelmek alapján,
- nem rendelkeztek a KISZ-szervezetek konkrét megbízatási rendszerrel,
- a KISZ-szervezetek nem tudták kellőképpen megteremteni a tanulófiatalok szabadideje eltöltésének hasznos és célszerű formáit.

Elindult a kísérlet

A mozgalmi-pedagógiai kísérlet célja: a középiskolai KISZ-szervezetek tartalmi tevékenységének, az eszmei-politikai nevelőmunka színvonalának emelése volt.

A kísérlet során választ kellett kapni:

- a KISZ-szervezetek vegyes életkor szerinti szerveződésének előnyeire, problémáira, az önkormányzat optimális formájára, irányításának módjára,
- az önkormányzat iskolavezetéssel való kapcsolatának tartalmára és formájára,
- biztosítani kellett a KISZ-élet gazdagabbá, változatosabbá tételének lehetőségeit, az érdeklődés szerint szerveződő körök, klubok stb. útján,
- keresni kellett a KISZ-en kívüli fiatalok foglalkoztatásának, befolyásolásának módjait és lehetőségeit,
- vizsgálni kellett a KISZ-tagfelvétel követelményszintjét,
- elemezni kellett a KISZ pártirányításának módját.

A kísérleti modell tükrözi a pártirányítás közvetlen voltát. Minden alapszervezetet egy párttag tanár patronál. E tény formailag is sejteti, hogy a KISZ iskolai tevékenységében első helyen áll a politikai nevelőmunka (lásd mellékleten).

A tantestület közvetlen irányítása helyett a közvetett irányítás dominál. A KISZ közvetlen irányítja az érdeklődési köröket, s szinte semmi köze a szakkörökhöz.

A fiatal maga választja meg alapszervezetét, amelyben tevékenykedni kíván. A vegyes életkorú alapszervezetek a társadalom struktúrájához közel álló rendszer kialakítását teszik lehetővé. Az önkormányzat szerkezete jobban hasonlít a társadalmi szerkezetre, mint az osztály alapszervezeteken nyugvó KISZ-szervezetekben.

Az osztály diákbizottságok a KISZ politikai irányításával működő osztályszintű, tanulói önkormányzati szervek. Hivatottak tehermentesíteni a KISZ-t az iskolai Rendtartásban előírt feladatok elvégzése alól.

Az osztály diákbizottságot az osztályközösség választja, osztálygyűlés keretében titkos szavazással. (Az osztály tagjai közül KISZ-es és nem KISZ-tag is választható.) Az osztály diákbizottságokat a KISZ-vezetőség diákbizottsági összekötői és az osztályfőnökök közvetlenül irányítják.

Az egyes KISZ-alapszervezetek a KISZ-csoportokon és KISZ-tagokon keresztül gyakorolják hatásukat. A DB. kettős felelősséggel tartozik munkájáért:

- választóinak, az osztályközösség tagjainak,
- az iskolai KISZ-vezetőségnek.

Az iskola állami vezetésével az osztály DB-ok kapcsolatukat a KISZ-vezetőség diákbizottsági felelősén keresztül tartják.

Az irányítást az iskolai KISZ-vezetőség látja el, a korábban funkcionáló KISZ-bizottság és v. b. helyett.

A KISZ-vezetőség feladata:

- a pártszervezettel és nevelőtestülettel közösen aktív részvétel az egész iskolát érintő politikai-pedagógiai feladatok meghatározásában,
- az alapszervezetek munkájának irányítása, segítése, értékelése,
- az iskolai tanulóifjúság érdekeinek képviselése és védelme,
- az osztály-önkormányzatok politikai irányítása,
- az érdeklődési körök irányítása,
- az iskolai szintű versenyek szervezése.

A különböző érdeklődési körök létrehozásával a KISZ-nek az a célja, hogy széleskörű lehetőséget biztosítson a tanulók érdeklődése kielégítésének, gazdagítsa a KISZ tevékenységét, befolyásolja és aktivizálja a KISZ-en kívüli tanulókat. Ezek a körök elsősorban az indirekt nevelés eszközei. A körök vezetését a KISZ-vezetőség látja el. Szakmai vezetői a pedagógusok, az iskola volt tanulói, a honvédség, az üzemek, a tudományos intézmények munkatársai, az Sz. M. tagjai közül kerülnek ki.

Az érdeklődési körök diákvezetői KISZ-tagok, akik egyben tagjai az iskolai KISZ-vezetőségnek. Rendszeresen beszámolnak a körök munkájáról.

Iskolánkban az 1970/71-es tanévben a következő érdeklődési körök működtek:

- Ifivezetők köre: 40 tanuló, vezetője az iskola egyik párttag tanára.
Vöröskeresztes kör: 50 tanuló, vezetője az iskola pártonkívüli tanára.
Tudományos diák társaság, 3 szekció: 40 fővel.
- filozófia, vezetője egy orvostanhallgató, pártonkívüli
- pszichológia, vezetője az iskola egyik tanára, párttag
- matematika, vezetője Sz. M. egyik tagja, pártonkívüli.
Ifjú Gárda: 30 tanuló, vezetője az iskola egyik tanára, párttag.
Országjáró diákok köre: 22 tanuló, vezetője az iskola egyik tanára, párttag.

Diákklub: 105 fő, szekció: vezetője az iskola egyik tanára, pártonkívüli.

- könnyűzenei kör: 25 fő diákvezető
- irodalmi színpad: 10 fő tanár, pártonkívüli
- versmondó kör: 15 fő tanár, pártonkívüli
- fúvós zenekar: 20 fő színházi zenész, pártonkívüli
- iskolarádió: 19 fő diákvezető
- fotóköri: 16 fő tanár, pártonkívüli.

A kísérlet sikerének egyik feltétele a *tervezés*:

- Az iskolavezetés elkészíti a munkaterv tervezetét és azt az augusztus hónapban tartott 3 napos KISZ vezetőképző táborban a KISZ-vezetőknek átadja.
  - Az önkormányzat tanulmányozza a KISZ felsőbb szervei által küldött anyagot.
  - Számbaveszik a tanévben meghirdetett versenyeket.
  - A fenti anyagból munkaterv-tervezetet készítenek.
  - A munkaterv-tervezetet megvitatják az első KISZ-gyűlésen.
  - Utolsó mozzanat a végleges munkaterv kialakítása, a felelősök megjelölése.
- Az önkormányzati szervek feladata az ifjúság társadalmi aktivitásának fokozása. Ennek egyik feltétele a konkrét megbízási rendszer egyénekre és közösségekre való kidolgozása.

Eredmények és gondok

Pozitív tapasztalatok:

1. A KISZ alapszervezetek önkormányzata által készített – és a tagság által ki-egészített – *akcióprogramok gazdagabbak, színesebbek lettek* a hagyományos alapszervezetek akcióprogramjánál:
  - az eszmei-politikai nevelő munka nagyobb hangsúlyt kapott, a szórakoztató jellegű programok rovására;
  - komoly szerep jutott a programokban a közösségek kialakításának;
  - a tanulmányi munkával való foglalkozás szervezése, a versenyeken való részvételre mozgósításban is jelentkezett;
  - a szórakoztató jellegű programokat az osztály DB szervezte meg;
  - versengés indult a minél színesebb KISZ és osztály DB programok kidolgozására;
  - a KISZ-szervezetek névadó választással is segítették a hazafias nevelést;
  - a programgazdagodás lehetővé tette a tanulók közösségi igényeinek differenciálódását;
  - hozzájárult az egész iskolai tevékenység kiteljesedéséhez.
2. A végrehajtott programok arányait tekintve *nőtt a politikai programok száma*:
  - javult az alapszervezeti taggyűléseken az egészséges vitaszellem;
  - a politikai oktatás differenciált formái nyertek alkalmazást;
  - növekedett a taggyűlések jelentősége a tanulók politikai felkészültsége szempontjából;
  - a taggyűlések előkészítése tervszerűbb lett, az ünnepi taggyűlések külsőségekben is tükrözték az ünnep jelentőségét.
3. Jobban *érvényesült* az iskolai *pártszervezet irányító-ellenőrző tevékenysége*:
  - az alapszervezeti önkormányzat közvetett irányítását párttag tanár végezte el;
  - az érdeklődési körök kb. 50%-át párttagok vezették;

- a pártalapszervezet határozatban rögzítette, hogy az alapszervezet legfontosabb feladata a kísérlet irányítása és folyamatos segítése;
- a párttagok közül a patronáló tanárt az önkormányzat kérte fel (és nem kijelölték számára mint az osztályfőnököt);
- a pártalapszervezet rendszeresen foglalkozott a kísérlet során következő feladataival;
- a párttaggyűlésen (évi 2 alkalommal) a KISZ vezetőséget beszámoltatták munkájáról;
- megszűnt az osztályfőnökök közvetlen irányító tevékenysége. Helyébe a közvetlen függőségi viszonytól mentes irányítás lépett.

4. *Nőtt a tanulók öntevékenysége és a tevékenység skálája.*

- Iskolánk 413 KISZ-tagjának az iskolai KISZ-munka és szakköri tevékenység területén 1540 elfoglaltsága van. Egy tanulóra átlagban közel 4 különböző elfoglaltság jut. (A nem KISZ-tagok elfoglaltsága ennek fele, tanulónként kb. 2.) Olyan KISZ-tag nincs az iskolában, akinek valamilyen megbízatása ne lenne. A megbízatások rendszere állandó és időnkénti megbízatás.

Egyéb akciók vonatkozásában az alábbiakat végeztük el:

- a) Részt vettünk az Országjáró Diákok országos találkozóinak versenysorozatán 5 alkalommal. Baranya megyében jelenleg II. helyen állunk.
- b) Két általános iskola úttörőcsapatával közösen sportversenyekkel egybekötött sportudvar átadási ünnepséget rendeztünk. (Jókai u. és Gyakorló ált. iskolák.)
- c) Szerződést kötöttünk a Tanárképző Főiskola ének-történelem szakos III. éves alapszervezetével. A szerződés értelmében két kulturális estet szervezett a KISZ vezetőségünk és a KISZ alapszervezet. Egyet nálunk, egyet a Tanárképző Főiskolán.

A főiskolák vállalták:

- Az iskolai politikai oktatás beindítását, szervezésében való segítségnyújtást és az oktatási körök vezetését. (Fáklyavivő kör kivételével.)
  - Az általában I. osztályos tanulóink személyenkénti tanítását orosz nyelvből, akik az általános iskolában nem tanultak orosz nyelvet.
  - A 3 énekkarhoz szólampróbákra karvezetőket biztosítottak.
- d) Részt vettünk a megyei KISZ bizottság és a Városi Tanács által meghirdetett tanulmányi versenyeken és az egyes KISZ alapszervezetek szervezésében ezeket megelőző házi versenyeket rendeztünk.

A megyei versenyeken az alábbi eredményeket értük el:

- Fejér Lipót matematikai verseny: iskolai csapatunk II. lett.
- Budó Ágoston megyei fizikai verseny: iskolai csapatunk II. lett.
- Biológia megyei verseny: iskolai csapatunk II. lett.
- Műszaki vetélkedő: iskolai csapatunk II. lett.
- Sokoldalúsági verseny I-II. oszt. (matemat., orosz, honvédelmi ism.): iskolai csapatunk I. lett.
- Politikai vetélkedő: iskolai csapatunk I. lett.
- Tarr Imre történelmi vetélkedő: iskolai csapatunk V. lett.

5. *Nőtt a KISZ-tagság igénye az önkormányzattal szemben.*

Ezt igazolja:

- magasak a KISZ-tagok elvárásai a KISZ-szervezettől (1. sz. grafikon);
- jók a KISZ-vezetőkről alkotott vélemények (2. sz. grafikon);
- szinte követelik a jó kapcsolatok kialakítását vezető és vezetett között (3. sz. grafikon);

- követelik a munka értékelését és az elismerést (4. sz. grafikon);
  - ismerik a vezetőiket (72,5⁰/0-ban azonosítani tudták a vezetőt a funkcióval).
6. Színesebbé, érdekesebbé és változatosabbá tették a KISZ-munkát a KISZ iránítása alá került új területek a sajátos érdeklődés kielégítését szolgáló érdeklődési körök.

- A KISZ KB az érdeklődési körökkel kapcsolatban az 1970/71-es tanévi értékelésben a következőket állapította meg:

„A KISZ az érdeklődési körök által olyan területeket vont hatósugara, befolyása alá, amelyek eddig a középfokú tanintézetekben gazdátlanok voltak. Megteremtették annak lehetőségét – bár e lehetőséggel még nem éltek mindenütt –, hogy a fiatalok közvetlen kapcsolatot teremtsenek különböző társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális szervekkel. E kapcsolatok segítik a tagok emberi, politikai fejlődését.

Az érdeklődési körök jellegüktől függően direkt, vagy indirekt módon juttatják politikai élményekhez tagjaikat. Tapasztalataink szerint ezek a politikai élmények mélyebbek, mozgósító erejük nagyobb, mint a hagyományos felépítésű tanintézetekben a pusztán alapszervezeti foglalkozásokon szerzettek. Egyszerűen magyarázható – pedagógiailag is indokolt jelenség ez – hiszen az azonos érdeklődésű fiatalok éppen azon a területen jutnak élményhez, amelyen a legnagyobb a valószínűsége a meglévő ismeretekre épülő új megismerési folyamatnak. *Az érdeklődési körökön keresztül közelebb került a KISZ a diákifjúság egészéhez, általuk határozottabb, eredményesebben befolyásolhatja, nyerheti meg a KISZ-en kívülieket.*

A fentebb már említett kiscsoportos és egyéni foglalkozások pedig a mozgalomban eddig eléggé elhanyagolt területek meghódítására teremtenek lehetőséget, az ifjúsági szövetségben belül is megvalósulhat a közösségi nevelés, a közvetett pedagógiai ráhatás elsődlegessége mellett az egyénre való közvetlen ráhatás.”

7. *A vegyes életkorú alapszervezetek az osztályalapszervezeteknél jobban elősegítik az iskolai közösségek kialakulását.*

A közösségek kialakítása, szerveződése lényeges fokmérője a kísérlet sikerének. Eddigi tapasztalatok alapján az új szerveződés csak a rossz osztályközösségeket bontotta meg, az eddig jó osztályközösségeket nem, vagy csak igen kis mértékben.

Az alapszervezeti közösségek fejlődési szakaszait megvizsgáltuk. Ennek eredménye: öt alapszervezetet soroltunk a legfejlettebbek közé, melynek fő jellemzői:

- A KISZ-tagság több mint 50⁰/0-a több közös szállal kötődik egymáshoz, szívesen vannak együtt.

- Szívesen vállalnak nagyobb erőfeszítéssel járó munkát, a megbízott tagok zöme igyekszik feladatát jól elvégezni.

- A jól sikerült munka öröme új feladatok vállalására motiválja őket.

- Kialakult a működő aktívák csoportja, a tartalékaktíva és az egészséges passzíva a működő aktívák irányítását elfogadja. Nincs bomlasztó aktíva.

- A fegyelem kezd tudatossá válni, a munka és tanulás szintje emelkedik.

- A KISZ-szervezet vezetősége él a felelősségrevonás és jutalmazás jogkörével.

- Kezd kialakulni a közösséghez tartozás büszkesége.

- Hatással vannak az iskola oktató-nevelő munkájára kezdeményezésükkel, a munkában való helytállással, és az iskola hírnevének állandó növelésével.

- A vezetőség a koncepciókat vázolja, a tagság részt vesz a tervezésben, s a végrehajtást önállóan megszervezik.

- A közösség mozgató erői (taggyűlések, összejövetelek, aktívák foglalkoztatása, nevelése, támogatása), a KISZ-szervezetek életében fontos szerepet töltenek be.

8. Előrelépést jelentett, hogy az *önkormányzat kialakított egy követelmény-rendszert*, melynek alapjául a következőket tekintették:
- a) *Tagfelvételnél:*
- a szervezeti szabályzat ismerete;
  - a tanulmányi munka képesség szerinti elvégzése;
  - a politikai oktatás valamelyik formájában való részvétel;
  - megfelelő politikai tájékozottság;
  - a közösségek életében való produktív részvétel;
  - a kapott feladatok pontos elvégzése;
  - az intézet KISZ-munkájának ismerete.
- b) *A felvételt nyert KISZ-tagoknál*
- erkölcsi magatartás és véleményformálás;
  - a megbízások végrehajtása;
  - politikai oktatásban való részvétel;
  - tagdíjfizetés;
  - taggyűléseken való részvétel;
  - ellenőrző munkában való részvétel;
  - közösségi munka, közösségi teljesítmény.
- c) Új szint jelentett a kollektív megbízások rendszere. Az egyes alapszervezetek sajátosságaira épített, majdani hagyományait kialakítandó megbízásokkal találkozhatunk. (Pl. iskolarádió, iskolaújság patronálása stb.)
9. *Megindult az önálló módszertani kérdéseket is magába foglaló vezetőképzés.* A vezetőképzés égetően fontos, mert a vertikális felépítés mellett a KISZ-tag-ságnak kb. 50%-a rendelkezik valamilyen funkcióval.
10. *Megszűntnek tekinthetők a pedagógiai irányítás és a tanulói öntevékenység helyes viszonyában eddigiekben fellelhető hibaforrások:*
- a pártszervezet partnerként fogadja el a KISZ-t a nevelőmunkában, propagálja és ismerteti a párt ifjúságpolitikáját, magyarázza a KISZ rendeltetését a tantestületben.
  - A pártszervek irányító, közvetlen vezető tevékenysége nyilvánvalóvá teszi a fiatalok előtt, hogy a KISZ, a párt ifjúsági szervezete.
  - Csökken az eddigiekben túlzottan felfokozott igazgatói és tantestületi irányítószerep, ezzel egyidőben a konzervatív pedagógiai nézetek és gyakorlat.
  - Az iskola tartalmi élete egyre jobban differenciálódik, s minőségileg fejlődik az önálló munka funkcióinak köre. Ezzel szélesednek a mozgalom jogai és kötelességei, s ezen az úton válik egyre összetettebbé munkája.
  - A pedagógusok nem végeznek olyan munkát, amit a KISZ-vezetők, vagy KISZ-tagok is jól meg tudnak oldani.
  - Az önkiszolgálás rendszerének kiépítését a KISZ végzi. Biztosítja a társadalmi tulajdon megőrzését. Szervezi a fegyelmeltség elemi készségeinek kialakítását, a közös munka végzéséhez szükséges feltételek biztosítását.
  - Az önkiszolgálás rendszere azzal az előnnyel jár, hogy megalapozza a készségek és szokások egész rendszerét, kialakulnak az iskolai munkamegosztás elemei.
11. *Változást hozott az iskola légkörében.*
A KISZ-szervezetnek önálló, kezdeményező szerepe napról napra nőtt. (Elsősorban a politikai nevelő munkában.)
- Az új munkaterület egyre jobb kiaknázása, a vezetés egyre nagyobb mérvű demokratizálása sok lehetőséget adott a pedagógiai tapintat alkalmazására, az iskolai egységesség kialakítására.

- A tanulóközösség fokozottabban vesz részt képviselettel a testületi döntések előkészítésében.
- Helyes arány alakult ki a jogok és köteleességek között. Az önkormányok a tevékenység különböző irányait összehangolták. Ezzel segítette a spontaneitás kiküszöbölését, ami a KISZ-munka gyermekbetegsége volt az osztály-szintű szervezetekben.

Negatív tapasztalatok:

1. Növekedett a párttag tanárok és a KISZ-vezetők megterhelése. A vertikális alapszervezetek megszervezése, munkájuk elindítása fokozott feladatot jelentett a pártszervezeteknek és a KISZ-vezetésben jártas előkészítő bizottságoknak. A munka vitele a tantestület párttag tanárainak időigényes, a KISZ-vezetőknek megoldási problémákkal sűrített volt.

2. Nem alakult ki a KISZ-vezetőség és az osztály diákbizottságok megfelelő munkakapcsolata.

3. A tagfelvételi munka csökkent.

4. A vezetés funkciói közül az értékelés év végére összpontosult.

5. A tantestület tagjai közül néhányan úgy érezték, hogy a KISZ-munkával semmi dolguk nincs, mivel azt a párttagok irányítják.

6. A vezetőségválasztó taggyűlések légköre feszélyezett volt, mivel a tanulók nem ismerték úgy egymást mint az osztályszintű alapszervezetekben, és életkorban sem voltak azonosak.

7. Az egyes alapszervezetekben való tömörülés nem mindig a magasabb szintű motiváció szerint történt.

A szerveződés főbb motívumai a következők voltak:

- baráti kapcsolatok;
- szervező bizottságok összetétele (tagjaik iránti szimpátia);
- elkészített programok minősége;
- az osztályközösségek együtt tartásának igénye.

8. Az alapszervezeti programok többet tartalmaztak, mint amennyit az alapszervezetek többsége meg tudott valósítani. Az induláskor még nem látták azokat a nehézségeket, melyek később gátló tényezőként jelentkeztek.

9. Az osztály DB működése több esetben az osztályfőnökök személyének és az osztály közösségi szintjének függvénye volt. Az osztály DB és a KISZ alapszervezet programjai átfedéseket is tartalmaztak, főként az alapszervezetek közösségformáló programját akadályozták.

10. Az első évben az iskolai KISZ-vezetőség nem tudta az érdeklődési körök politikai-tartalmi munkáját a kívánalmaknak megfelelően összefogni.

11. Nem tudtuk megsemmisíteni a munka értékelésében „a mennyire sikerült a megmozdulás” szemléletét, s nem tudtuk helyébe ültetni „mennyivel járult hozzá ifjúságunk műveltségének, politikai világnézeti nevelési színvonalának emelésében” nézetet.

Egzakt módszerekkel ma még bizonyítani nem lehet, hogy a vertikális KISZ-szervezeti modell bárhol és minden körülmények között magasabb szintű önkormányzatot hoz létre, hogy javítja a középiskolák közösségi nevelését és erősíti a KISZ-szervezetek kommunista jellegét.

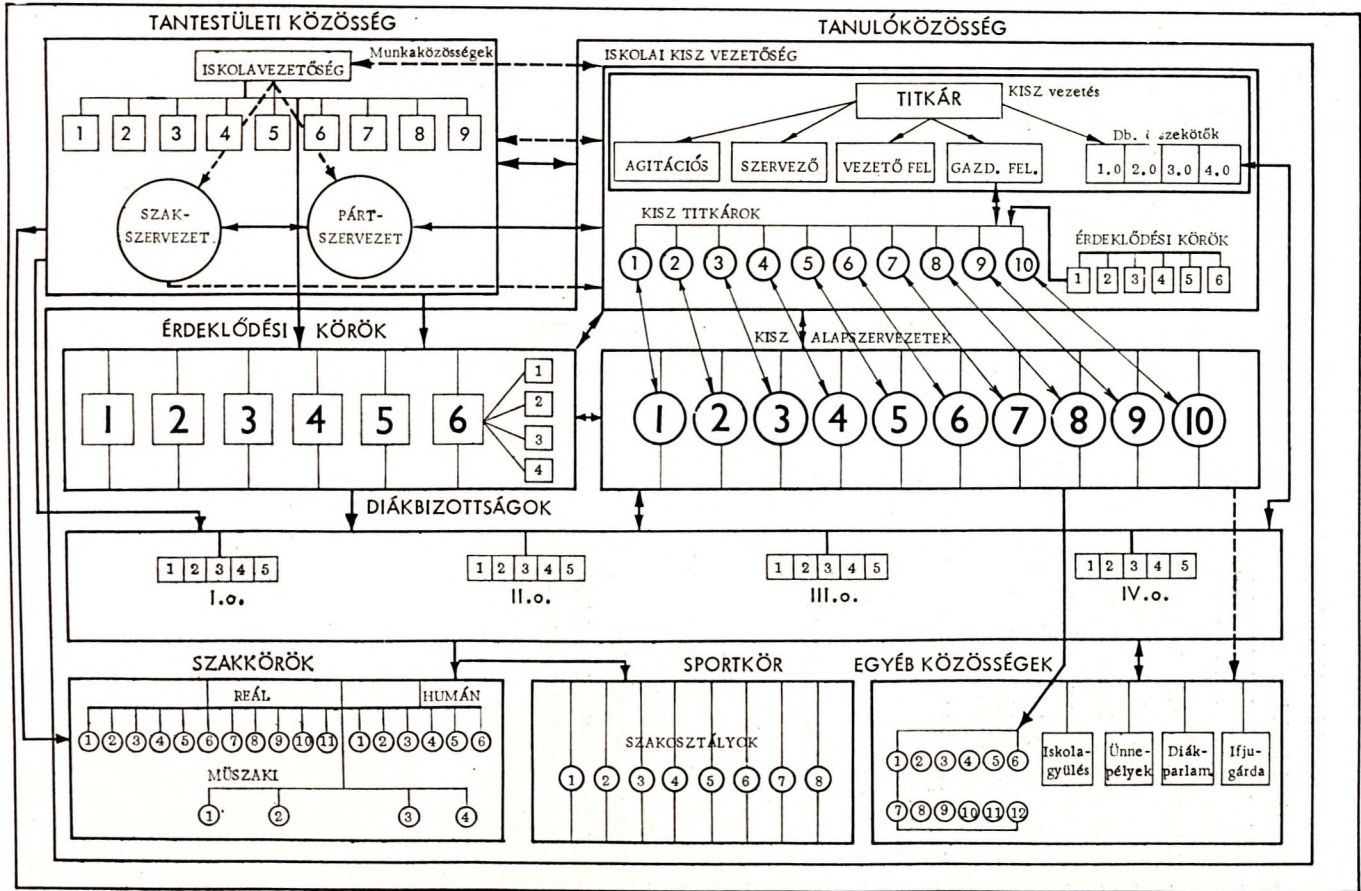
De az eredmények biztatók.

A KISZ-munka egészét tekintve jelentős javulás történt. A fiatalok a munkát jobban sajátjukénak érzik, ezáltal megnövekedett a KISZ-munka becsülete, az aktív KISZ-tagok közösség által történt elismerése.

Szinte biztosnak tűnik, hogy az alapszervezetek strukturális megváltoztatása nem csak formai megoldás.

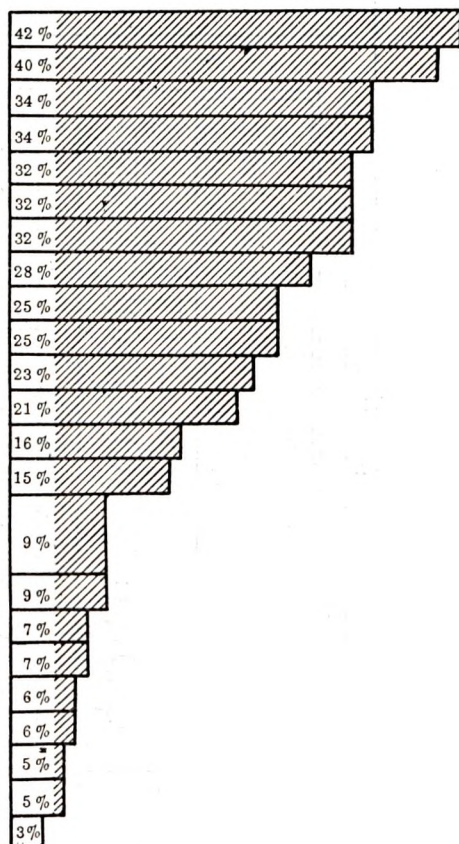
Biztató tény a KISZ-tagság és az iskolai pártszervezet aktivitása.

KISÉRLETI MODELL
ISKOLAKÖZÖSSÉG

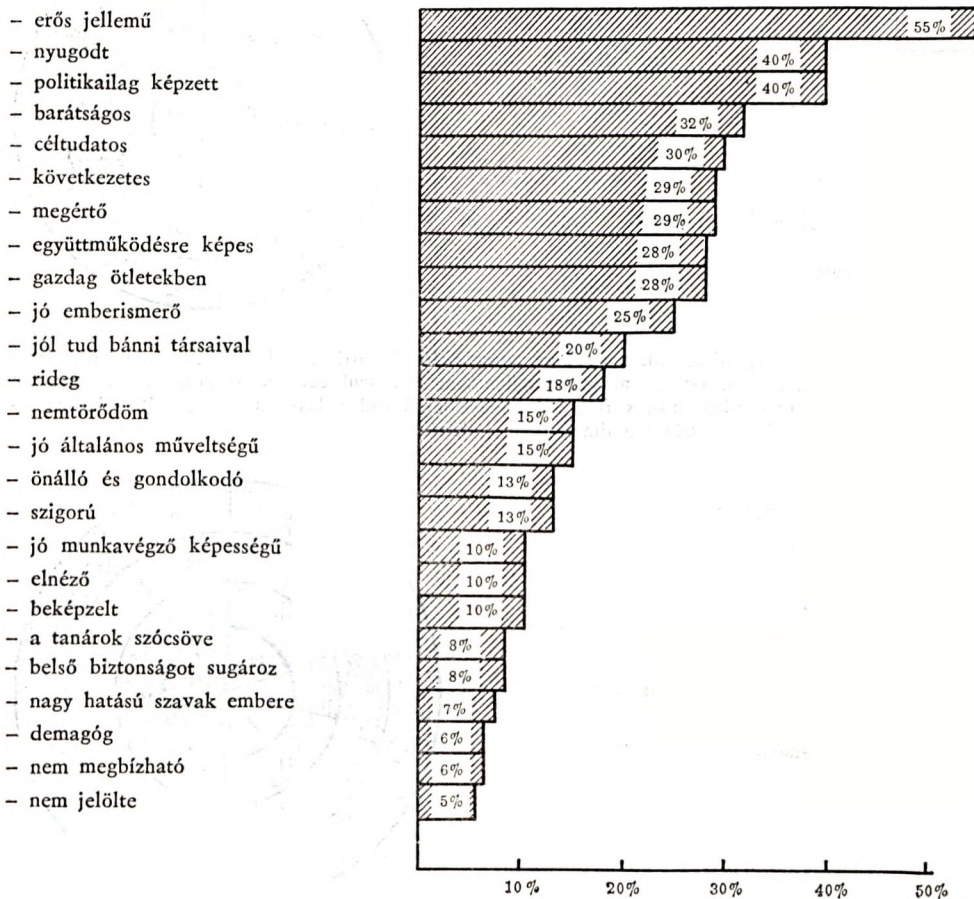
I. sz. grafikon

- A munkavégzéshez jó körülményeket
- Fejlődési lehetőséget
- Politikai ismereteinek bővítését
- Hasznos munkavégzési lehetőséget
- Jó közösségben való éleést
- Szórakozási, sportolási lehetőséget
- Jól szervezett, ésszerű munkavégzést
- Változatosságot a munkában
- Önálló munkavégzésre lehetőséget
- Érdekes emberekkel való találkozást
- Érvényesülési lehetőséget
- Biztonságot az iskolában és otthon
- Védelmet
- A munka elvégzését, jutalmat
- Beleszólási lehetőséget az iskola ügyeibe
- Más emberek irányítását
- Találkozást másneműekkel
- Megtanulni az emberek vezetését
- Érdekes foglalkozásokat
- Jó vitákat, lehetőségeket
- Segítséget a pályaválasztásban
- Segítséget az érvényesülésben
- Semmit

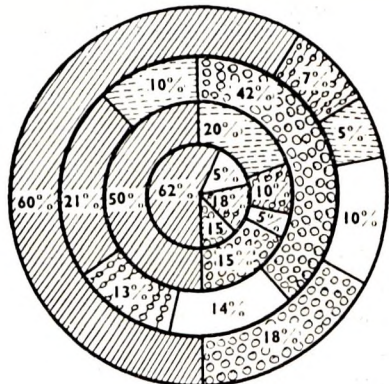

2. sz. grafikon

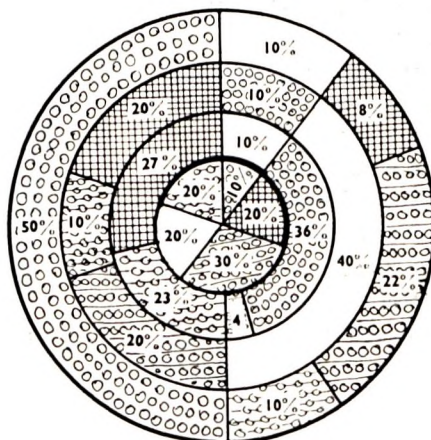
h) A KISZ-tagok véleménye a szűkebb KISZ-vezetőről, mint emberekről
(5 tulajdonságot jelölhettek meg)

3. sz. grafikon

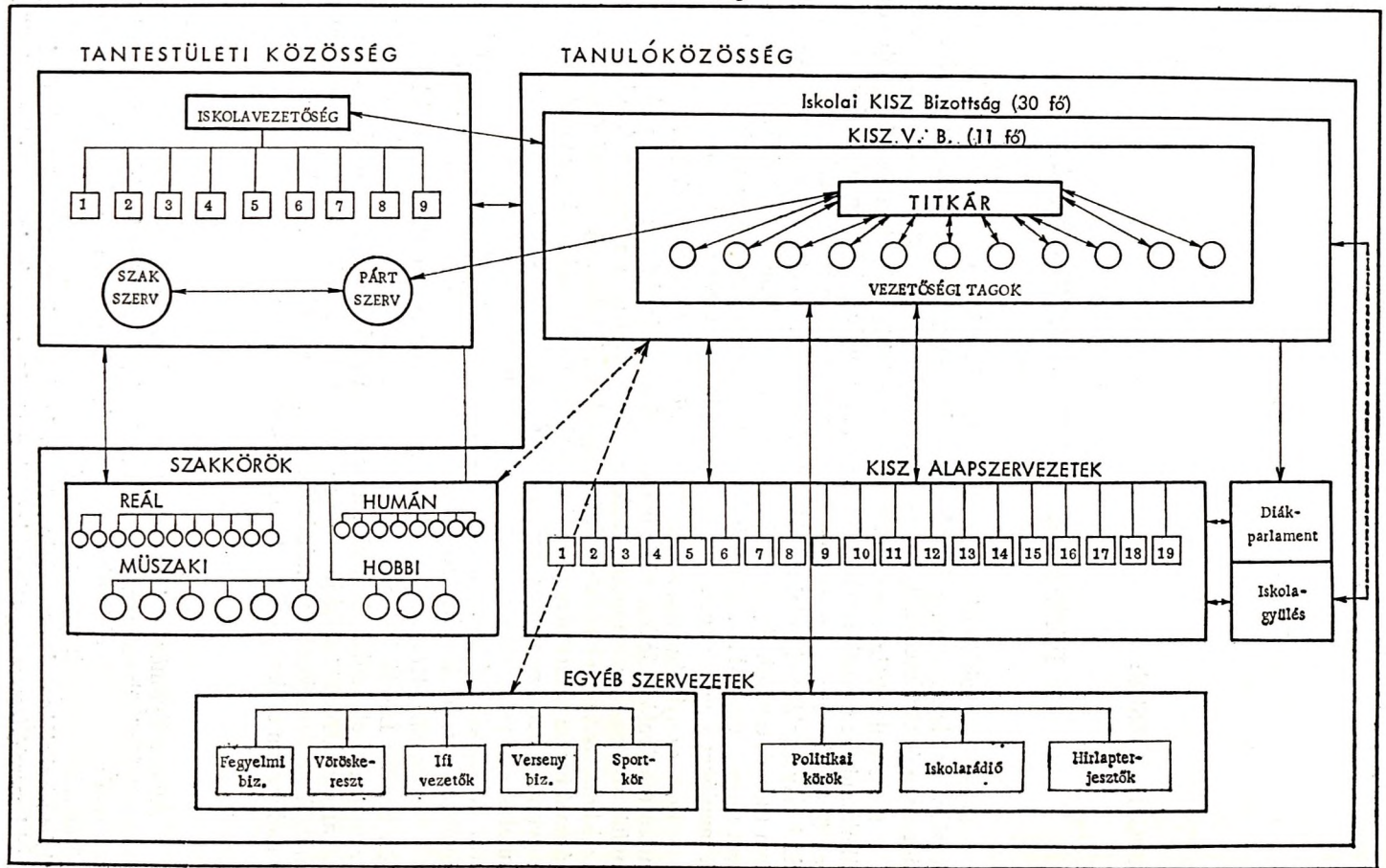

- Arra a kérdésre adott válaszok, hogy „megfelelőnek tartja-e a KISZ-vezetőség kapcsolatát a KISZ-tagokkal, ha nem, milyen milyen problémákat tart szükségesnek megoldani” diagramban dolgoztuk fel. Az adatszolgáltatók 5 féle válaszlehetőség közül választhattak. (4 KISZ-alapszervezetben végzett felmérés megoszlása a diagramban látható.)

- Arra a kérdésre, hogy „véleményed szerint a KISZ-vezetőség értékeli-e megfelelően az elvégzett munkádat, megadja-e a szükséges megbecsülést?” KISZ-szervezetenként lényeges eltéréseket adó válaszokat kaptam. (5 féle lehetőség közül választhattak.)

KISÉRLET ELŐTTI MÓDELL
Iskolaközösség

Közvetlen kapcsolat - - - - -

Közvetett kapcsolat ————

KOCSIS JÓZSEF:

TÖPRENGÉS A TANULÁS TANÍTÁSARÓL

Sokszor és sokféleképpen megfogalmaztuk már: tanulóink nem tudnak tanulni. A pálya kezdetén állók a felfedezőik őszinte meghökkenésével, a több éve tanítók töprengve és türelmetlenül, vagy éppen már lemondóan, reménytelen beletörődéssel.

Nem kell sokáig keresgelnünk a pedagógiai irodalomban sem, hogy újra és újra rábukkanjunk a fenti megállapításra: „... komoly bajok vannak az iskolás gyermekek önálló ismeretszerző munkájában, általában nem tudnak eléggé helyesen tanulni.”¹ „Az általános iskolai tanulók közül sokan... – elsősorban a gyenge tanulók – nem tudnak tanulni.”² „A szülők és a tanárok gyakran panaszozzák, hogy a tanulók nem tudnak tanulni... Ezt a bajt azonban rábeszéléssel nem tudjuk megszüntetni. A tanulókat a nevelőknek kell megtanítaniuk a helyes tanulásra.”³

Igen, ez nyilvánvaló: *meg kell tanítani tanulni tanítványainkat!* Ezen halaszthatatlan tennivalónk felismerését is elősegíti a szakirodalom: „A tanulásra való megtanítás továbbra is alapvető feladata – ha ugyan nem a legfőbb feladata – marad az iskolának.”⁴ „Társadalmi fejlettségünk mai fokán és fejlődésünknek jövőbeni várható üteme mellett a nevelés és oktatás egyik fő feladata, hogy tanulni tanítsa meg a gyermekeket, tegye őket hajlamossá és képessé az egész életen át tartó további tanulásra, a permanens önnevelésre.”⁵ „Mind az általános, mind a szakoktatásban arra kell törekedni, hogy a tanulók... megtanuljanak tanulni, ami a jövőben egyre inkább életforma és nem egyszerűen iskolai kötelesség lesz.”⁶

Legutóbb a Köznevelés 1973/9. számában olvashattuk: „Tanulni is tanítsunk!” (N. Sándor László írásának címe.) A cikkből kirajzolódó ijesztő tanári szemlélettorzulás „iskolapéldái” is jelzik: a probléma régi keletű, ám sajnálatosan aktuális is ugyanakkor. Nem sokkal jutottunk előbbre ma sem, mint ahol évekkal ezelőtt tartottunk. Egy vonatkozásban mindenképpen: egyre több nevelő ismeri fel az orvoslás haladéktalan szükségességét. Csak hát kérdés, hogy elegendő-e?

* * *

Az osztályfőnöki órák tanterve évente visszatérő feladatként kötelezően előírja az osztályfőnökök számára a tanulás tanítását. A szaktárgyi módszertanok, kézikönyvek sem mulasztják el felhívni a szaktanárok figyelmét: fordítsanak gondot – különösen a belépő új tárgyak esetében, és lehetőleg a tanév első óráin – tantárgyuk tanulási technikájának ismertetésére. A szakirodalom idevonatkozó gyakorlati tanácsait hadd szemléltessem egyetlen kiragadott példán: „Felfogásom szerint nélkülözhetet-

lenül szükséges az, hogy a napköziotthoni nevelők, felső tagozatos tanulók esetében a korrepetáló szaktanárok, tanév elején, tanév közben egy-egy alkalommal beszéljessenek a tanulókkal tantárgyuk tanulásának legjobb, leginkább eredményre vezető módszereiről.”⁷

Hihető-e, hogy osztályfőnökeink nagy többsége az elmúlt években ennyire elhanyagolta volna osztályfőnöki munkájának ezt a fontos területét? Én nem hiszem. Sokkal inkább hiszem (mert ezt tapasztaltam), hogy az osztályfőnökök általában nagy gonddal igyekeztek megismertetni tanítványaikkal a lehetséges legjobb tanulási módokat, és segítették őket az egyénileg leginkább megfelelő módszerek kiválasztására.

Hihető-e, hogy a szaktanárok nem fordítottak volna gondot a szaktárgyaik vonatkozásában legcélravezetőbb módszerek megtanítására? Aligha. A tapasztalat az, hogy a szaktanárok a tanév első óráin mindent elkövetnek tárgyak megszerettetése érdekében, és ismertetik a tantárgy eredményes tanulásának legjobb módozatait, az ismeretszerzés és alkalmazás sajátos eljárásait, célszerű munkaformáit. A nevelők általában azzal is tisztában vannak, hogy az eredményes tanulásnak tantárgyanként és anyagrészenként is mások a feltételei, ezért aztán a tanév elején s olykor év közben is beszélgetnek a tanulókkal tantárgyuk tanulásának leginkább eredményre vezető módszereiről.

És mégis, ma ugyanúgy igaz, mint évekkel előbb: tanulóink nem tudnak tanulni.

Hol hát a hibák gyökere?

Nem ott-e esetleg, hogy éppen e feladat gyakori hangoztatása, a tanulás megtanításának ismételt sürgetése azt a látszatot kelti, mintha ez a tanítás mellett valamiféle külön feladatot jelentene, mintha ilyen értelemben egyáltalán lehetséges volna megtanítani tanulni?

* * *

A pedagógiai (pedagógusi) köztudatban a tanulás mint döntően otthoni tevékenységi forma honosodott meg. Az iskolai gyakorlat többnyire ezt a megkövesedett szemléletet tükrözi: *elégge általános jelenség még gyakorlatunkban a tanítás és tanulás folyamatának időbeni és térbeli elkülönülése*. Az ismeretfeldolgozás két oldala között ellentmondás feszül: „... a tanórai tevékenység túlságosan is irányított, másrészt az otthoni munka sok esetben igen kevésbé irányított”.⁸ Ez az évszázadok folyamán kialakult „természetes munkamegosztás” – hogy ti. a tanár az iskolában *tanít*, a tanuló otthon *tanul* – megszokott és általánosan elfogadott sajátossága az iskolai munkának. A pedagógiai konzervativizmus talán e kérdésben tartja legmakacsabban a hadállásait. Nehéz ellenállni a megszokás csábításának, s a kitaposott sétautak még az újonnan érkezőknek is az akadálytalanabb előrehaladás biztonságát, a kellemes bandukolás kényelmét ígéri. Az érkező fiatalok tájékozódását olykor egyébként is néhány nem egészen egyértelmű irányjelző is nehezíti: a tanulással mint alapvetően otthoni (jobb esetben napközis ill. iskolaotthoni) tevékenységi formával ismerkedtek meg. Talán ezért van, hogy közülük a legjobbak is, akik nagy gondot fordítanak a tanulás tanítására, elsősorban az otthoni köteleesség célszerű elvégzésére akarnak tanítani, amikor célul tűzik ki: megtanítják növendékeiket tanulni. S nem veszik észre, hogy egy olyan pedagógiai szituáció konzerválásán fáradoznak, amelynek meghaladása már régés rég kívánatos lett volna.

A mai iskolai gyakorlatban általában még ott a baj, hogy a tanítás (mint iskolai tevékenység) nem foglalja szükségszerűen magában a tanulást, és a tanulás (mint otthoni tevékenység) többnyire nélkülözi a pedagógus irányítását, elszakad attól. Ha az osztályfőnök az e célra szánt órákon tanulni tanítja növendékeit, ha a szaktanárok

egy-egy tantárgyi órát is erre szánnak, – nem sokkal juthatunk előbbre, nem remélhetünk gyökeres változást. *A tanulást megtanítani csak egy módon lehet: ha minden egyes órán – és azon túl is! – alkalmat adunk tanulóinknak az öntevékeny, önálló ismeretszerzésre, gyakorlati alkalmazásra, képességeik fejlesztésére.* Csak a folyamatos gyakorlati munka során alakulhatnak ki tanítványainkban a tanulás legcélszerűbb megszokásai, legeredményesebb módszerei. Az ismeretfeldolgozás iskolai és otthoni munkaszakaszainak váltakozása csakis akkor válhat egységes folyamattá, ha e munkaszakaszok nem j e l l e g ü k különbözősége folytán, hanem az azonos munkafolyamatban (az irányított ismeretfeldolgozás iskolára és iskolán túlra terjedő folyamatában) érvényesülő direkt és indirekt pedagógiai vezetés más-más arányai következtében különülnek el egymástól.

* * *

Az ismeretfeldolgozás két oldalának elszakadása nemcsak térbeni és időbeni elkülönülést jelent, hanem valóságosan kialakult munkamegosztást, funkció alapján való különválást. A tanár az iskolában m a g y a r á z, és tevékenységének célja a m e g é r t é s biztosítása. A tanuló otthon t a n u l, és tevékenységének célja az iskolában már megértett ismeretek többnyire ismételvek útján történő rögzítése, e m l é k e z e t b e vésése. Ez a munkamegosztás teszi az otthoni munkát gyötrelmes-sé, kényszerű iskolai kötelességteljesítéssé, egyhangú és unalmas segédmunkává. Ha e z a tanulás, akkor nem szabad csodálkoznunk, hogy gyermekeink nem szeretnek, ha pedig nem szeretnek, akkor nem is akarnak és nem is tudhatnak tanulni. A tanulást é l e t f o r m á v á csak az alkotás élménye s a társakkal való együttes erőfeszítés és siker öröme avathatja. Ezek hiányában nem más az, csak unt robot.

A tanulás műveltségi javak elsajátítása, ezért mindig több, mint pusztán emlékeztetés. Eredményeként nemcsak több ismerethez jutunk, hanem formálódik, gazdagodik, értékesebbé, teljesebbé válik a személyiség. Az ismeretanyag fejlesztő hatását a feldolgozási mód megsokszorozhatja. Az olyan feldolgozási módé, amely lehetővé teszi a készségek, jártasságok és képességek sokoldalú kibontakozását, lehetővé teszi az iskolában tanultak mechanikus felidőzésén, kész megoldási sémák alkalmazásán túljutó produktív társadalmi gyakorlatot. A társadalmi gyakorlatot a feltételek sokszínűsége, mérhetetlen változatossága jellemzi, ezért a tipikus iskolai helyzetekhez kötött szokáscelekvések alkalmazhatósága igencsak esetleges, véletlenszerű. A szokott feltételektől függetlennedni tudó, többféle elképzelhető irány között válogatni képes, mérlegelő, alkotó gondolkodás – ez a sikeres társadalmi gyakorlat legfontosabb előfeltétele. A szakadatlanul változó feltételekhez sikerrel alkalmazkodni csak az a fiatal lehet képes, aki idejekorán „megtanult tanulni”, aki úgy tanult meg tanulni, hogy eközben a változásra figyelés képességét, a változáshoz való hozzáigazodás képességét alakította önmagában. Aki iskolás éveinek mindennapi munkájában indítékot és helyes mintát is kapott arra, hogy milyen eszközöket és miképpen használhat fel növekvő önállósággal műveltsége folytonos kiteljesítésére.

* * *

Valamennyi szellemileg ép és egészséges iskolás gyermek eredményes tanulmányi előrehaladása ma még utópikus ábrándnak számít, holott bukásukat és lemorzsolódásukat meg lehetne és meg is kellene akadályoznunk. Egyebek között éppen a képességeik adott szintjével számoló és azok továbbfejlesztését is biztosító ismeretfeldolgozási módok gyakorlati elsajátításával, és azzal, hogy kedvet ébresztünk

bennük az együttes iskolai munkához. Az „elmagyarázom-feladom-kikérdezem-osztályozom”-séma alapján folyó lélektelen iskolai munka esetében ez persze reménytelen vállalkozás. Ehhez aligha sikerül kedvet csinálni. *A tanítási órán folyó munka jellegében kell alapvető változtatást véghez vinnünk*, és a jelenleg még általános „tanítást” irányított ismeretfeldolgozássá korszerűsíteni. Olyan típusú munkává, amilyenről Bernáth József ír *Iskola a változó világban* című írásában, amelyben a tanulás tanításának korszerű értelmezését adja: az önművelés iskolai megalapozásának feladatát látván benne.⁹

Ha a tanári közlés, utasítás és számonkérés rideg légkörét felváltja az együttdolgozás jó íze, az együttes munka meghittsége, és a tanítási óra a tanári vezetéssel folyó, önállóságot fejlesztő és kedvet ébresztő tevékenység színterévé válik, – t ö b b é f ö l s e m m e r ü l h e t a g o n d o l a t : m e g k e l l e n e t a n í t a n i t a n u l n i t a n í t v á n y a i n k a t , h i s z e n é p p e n e z f o l y i k n a p m i n t n a p v a l a m e n n y i t a n t á r g y v a l a m e n n y i t a n í t á s i ó r á j á n .

Jegyzetek:

1. Dr. Komlói Sándor: Iskolás gyerekek otthoni tanulásának vizsgálata. Magyar Ped. 1963/2. sz.
2. Dr. Takács Etel: A programozott oktatás elveinek alkalmazása az anyanyelvi képzésben.
3. Az 5. számú módszertani levél.
4. Dr. Nagy Sándor: Didaktika 1967.
5. Dr. Kiss Árpád: Műveltség és iskola 1968.
6. V. Nevelésügyi Kongresszus ajánlásai. (Köznevelés 1970–21. sz.)
7. Dr. Füle Sándor: A tanulók tanulási módszerei a napköziotthonban. Ped. Szle 1967–1. sz.
8. Dr. Nagy Sándor i. m.
9. Dr. Bernáth József: Iskola a változó világban. (Köznevelés 1973–9. sz.)

DR. DORSICS GYÖRGYNÉ:

ISKOLAI OLVASMÁNYÉLMÉNYEK ÉS MOTIVUMOK

„Én a magyar nyelvnek olyan barátokat kívánok, akiknek a lelkén legalább egyszer átment az a harangzúgás, amely a magyar nyelvben a Halotti beszédtől Ady-ig folyamatos” (Kodály Zoltán)

Comenius fogalmazta meg: „A könyvek révén sokan lesznek tudóssá az iskolán kívül is, könyvek nélkül pedig senki sem lesz tudós, még a z i s k o l á b a n s e m.” Időszerű ez a gondolat napjainkban is, amikor iskolai életünk központi kérdésévé tettük az olvasóvá nevelést; meghirdettük a harcot az „egykönyvűség” ellen; hangsúlyozzuk, hogy az iskolai légkörnek sugallnia kell az új szemléletet, hogy az ismeretek megszerzésének legtermészetesebb és legeredményesebb útja-módja a könyv.

A közelmúltban 1000 komlói felsőtagozatos általános iskolai tanuló vallott arról, hogy milyen kapcsolatban van a könyvekkel. Az első kérdés azt vizsgálta, hogy *a családnak bány könyve van*. A válaszok három csoportba oszthatók: 50 könyvnél kevesebb (egy közepes méretű könyvszekrény egyetlen sorába elfér!); 50–100 könyv ill. 100-nál több van a családtagok együttes tulajdonában. Az eredmény a következő:

	fizikai	értelmiségi
	d o l g o z ó k n á l	
50 könyvnél kevesebb	42 ⁰ / ₀	16,7 ⁰ / ₀
50–100 könyv	46 ⁰ / ₀	41 ⁰ / ₀
100 könyv felett	12 ⁰ / ₀	42,3 ⁰ / ₀

A családban lévő könyvek száma még nem biztos mutató az olvasottság vizsgálatában, de már jelez feladatokat. Nyilván az a tanuló, aki otthon nem találkozik könyvvel, nem nyúlhat szükség esetében a lexikon után – művelődési hátrányokkal indul.

A megkérdezett tanulók 75–80⁰/₀-a fizikai dolgozók gyermeke volt. Segítésük reális társadalmi követelmény, pedagógiánk gyakorlatában azonban gyakran csak divatos szólam. Íme egy fontos terület, ahol sok-sok segítséget adhatunk! Okos szóval, türelemmel, jótanácsokkal felébreszthető a könyvvásárlási kedv. A sokszor feleslegesnek hitt családlátogatás nagyszerű alkalmat teremthet effajta feladatok megoldására.

A következő kérdés arra adott választ, hogy *a tanulók bány százaléka könyvtári*

tag. Minden iskolánál működik ifjúsági könyvtár, a legutóbbi időktől már összevonva a nevelőivel. Állományuk sok szempontból kifogásolható, fejlesztésük lassú ütemű. Sokan felkeresik a városi könyvtárakat.

Könyvtári tag: 48,1⁰/₀,
nem tag: 51,9⁰/₀.

A további válaszokból az is kiderült, hogy a házikönyvtárral nem rendelkező tanulók jelentős része nem tagja egyetlen könyvtárnak sem! Azonnal felidéződik az emberben a hátrányok halmozódásának tétele, mint valóságos probléma!

Azoknak a tanulóknak, akiknél a család 50 könyvvel sem rendelkezik, 58,1⁰/₀-a nem könyvtári tag. A következő kategóriában (50–100 könyv) 32⁰/₀ nem tag, s a 100 könyvnel többel rendelkezőknek csupán 9,9⁰/₀-a nem jár egyetlen könyvtárba sem. Ha ezeket a számokat összevetjük az első kérdés eredményével, a feladatok egyre határozottabban kirajzolódnak: azért az 58,1⁰/₀-ért erősen kell aggódnunk és sokat tennünk! Az ő kezüket kell feltétlenül megfognunk, s elvezetni őket a könyvtárba.

Hogyan olvasnak a tanulók: rendszeresen? (naponta), ritkán? (hetente), néha? (meghatározhatatlan időközben).

Rendszeresen: 66,6⁰/₀
ritkán: 27,6⁰/₀
néha: 5,8⁰/₀.

Ezeket a számokat úgy kell tekinteni, hogy nemcsak szépirodalmi művek olvasását jelentik, hanem az ismeretterjesztő, esetleg tudományos irodalmat is. Ha megvalósulna az, hogy az iskola a könyvet állandóan használná az ismeretszerzésben, ha a könyv – s nem csak a tankönyv! – valóban munkaeszközzé válna, azonnal változának ezek a számok, s velük együtt tanulóink tudása is.

Számomra az egyik legizgalmasabb kérdés volt: vajon *ki ajánlja a könyvet?* A válaszokból ez derül ki:

a szülők: 46⁰/₀
a pedagógusok: 10,1⁰/₀
a könyvtáros: 9,6⁰/₀
önállóan választ: 24⁰/₀
más ajánl (tv, újság): 10,3⁰/₀.

A felmérést 5–8. osztályos tanulóknál végeztük. Ha figyelembe vesszük, hogy ebben az életkorban alakítható talán a legjobban a tanulók ízlése, akkor félténünk kell azokat a gyerekeket, akiknek senki sem ad tanácsot, amikor könyvet választ; vagy szűkítve a kört: nem szakember – pedagógus, könyvtáros – ajánlja a könyvet. *Az iskola egyik legfontosabb feladata lenne irányítani a tanulók olvasását, könyvet ajánlani, az olvasási kedvet felébreszteni!* 1000 tanuló közül 9,5⁰/₀ vallja azt, hogy kedvenc tantárgya a magyar irodalom. Ez a százalék jó, s közepes helyzetű a tantárgyak sorában (az élővilágot 15,3⁰/₀, a fizikát 3,1⁰/₀ szereti).

A magyar irodalmat kedvelő tanulók 54,4⁰/₀-a rendszeresen,
39,5⁰/₀-a ritkán,
6,1⁰/₀-a néha olvas.

A megkérdezettek 21,6⁰/₀-a vallja, hogy könyvválasztása határozottan összefügg kedvenc tantárgyával. Félek attól, hogy ezekből a választásokból fény derül arra, hogy az előbbi kérdés válaszai kaptak megerősítést: iskoláinkban nem rendszeres, esetenként talán teljesen hiányzik a könyvajánlás; hogy a szaktanárok nem tartják fontos feladatnak az olvasóvá nevelést, az olvasatás útján történő ismeretszerzést. Nehezen tudom elképzelni, hogy a fizikáért lelkesedő tanuló ne olvasna szívesen nagy feltalálókról, vagy a jó földrajzos ne élvezné az izgalmas útleírásokat!

Évek óta szorgalmazzuk, hogy az ifjúsági könyvtárak rendeljenek folyóiratokat, s azokat lehessen kölcsönözni is. Hogy milyen nagy szükség lenne erre, azt a következő számadatok igazolják.

Milyen újságot, folyóiratot olvasnak tanítványaink?

Napilapot:	58,4 ⁰ / ₀
Pajtást:	21,2 ⁰ / ₀
Ludas Matyit:	8,7 ⁰ / ₀
Deltát:	4 ⁰ / ₀
Fülest:	4 ⁰ / ₀
Élet és Tudományt:	1,2 ⁰ / ₀
Ezermestert:	1,1 ⁰ / ₀
egyéb folyóiratot:	1,4 ⁰ / ₀ .

A napilapok és a Pajtás olvasása mellett a Ludas Matyi vezet a rangsorban. Milyen szívesen látnánk e helyen az Élet és Tudományt, Ezermestert, nem beszélve irodalmi folyóiratainkról! (Itt jegyzem meg, hogy a megyei tanulmányi versenyen – a sokezer tanulóból döntőbe jutott – 20–22 tanuló közül csak kettő tudta, hogy milyen irodalmi folyóirat jelenik meg a megyeszékhelyen . . .

A folyóiratok közül a Pajtás népszerűségében nagy szerepe van lelkes úttörő-vezetőinknek, akik házhoz szállítják a lapot, s lapterjesztők járják az osztályokat. Ha az egyéb lapoknak is lennének ilyen buzgó terjesztői . . .!

Az elmúlt esztendőben kísérletképpen korlátozott példányban eljutott iskolánkhoz a Szegedi Tanárképző Főiskola gondozásában megjelent „Kincskereső” című ifjúsági folyóirat. Néhány szám megjelenése után még nem lehet értékelni érdemben egy folyóiratot, de az már most világosan látszik, hogy tanulóink között népszerű lett: szívesen és sokat beszélnek cikkeiről, alig várják az új szám érkezését. Várjuk a folytatást, amikor minden érdeklődő kezébe elkerülhet a lap!

Tanulóink olvasmányainak *műfaji megoszlása* a következő képet mutatja (a tanulók által felsorolt kategóriákban ismétlődések is előfordultak, tehát statisztikai átfedés jelentkezett):

ifjúsági regényt:	63,9 ⁰ / ₀
„indiános” regényt:	12,9 ⁰ / ₀
mesét:	9,3 ⁰ / ₀
útleírást:	5,7 ⁰ / ₀
életrajzot:	3,7 ⁰ / ₀
verset:	2,7 ⁰ / ₀ olvas legszívesebben.

A válaszok 1,8⁰/₀-a értékelhetetlen volt.

A versolvasók száma igen alacsony, kívánatos lenne emelni!

A legnépszerűbb írók a felső tagozatosoknál: May Károly, Gárdonyi Géza, Molnár Ferenc, Jókai Mór, Verne Gyula és Petőfi. Jórészt a kötelező olvasmányok írói, s rajtuk kívül csak az örökké népszerű May és Verne! Jogosan hiányolhatjuk mai ifjúsági regényíróinkat!

„A shakespeare-i tragédia közönsége és a regényt olvasó cselédlány, aki boldog, ha sok baja mellett olvasás közben jóízűen kiséri magát, ugyanannak a szükségletnek a kielégülését keresi” – írja Benedek Marcell.

Vajon a mi *gyerekeink miért olvasnak?*

A válaszok a következők:

szórakoztat:	31	0/0
tanulok:	30,4	0/0
szeretek:	21	0/0
időtöltésből:	7	0/0
szókincset gyarapít:	4,7	0/0
érdekel:	3,7	0/0
művelődöm:	2	0/0.

A válaszokból érdekes következtetéseket lehet levonni. Az egyszerű „szeretek” választ érzem a legőszintebbeknek; nem akarták az iskolában beprogramozott szöveget visszamondani („az irodalom tanít, nevel . . .”). S irodalomtanításunk *legfontosabb feladata az irodalom megszerettetése.*

A 30,4⁰/₀ ugyanakkor azt is jelzi, hogy lassan kezd az ismeretszerzés egyik forrásává válni a könyv. Az „érdekel” választ valószínűleg azok a tanulók írták, akik érdeklődési körük alapján választják olvasmányaikat. Bárcsak többen tudnák, hogy *az olvasottsággal összefügg a beszédkézség fejlettsége vagy fejletlensége, a beszéd színvonalával pedig a gondolkodásé is!*

Az utolsó kérdéssel *a tanulmányi átlag és az olvasottság összefüggését* vizsgáltuk. Az eredmény nem meglepő, hisz világstatisztikák igazolják, hogy a műveltség egyenes arányban van az olvasással. A mi mérésünk is tükrözi: *minél magasabb valakinek a tanulmányi átlaga, annál többet olvas.* Valószínű fordítva is igaz: *sokat és rendszeresen olvas, azért jó tanuló!*

Napjainkban sokat beszélünk az olvasás problémáiról, s a beszéden túl tennünk is kell valamit. Sokat kell tennünk! Minden pedagógus kötelessége, *az egész tantestület ügye az olvasóvá nevelés!* Ne csak magyar óráinkon szerepeljen a könyv! Ne kelljen meghatódnunk, ha a kémia tanár versenyfeladatok mellett könyveket is ajánl! Történelem órán is beszélhessen a tanuló könyvméenyeiről!

Miért népszerűbb iskoláinkban a jó sportoló a sokat olvasó diáknál?

Mert a sporthíradó rendszeresen népszerűsíti őket!

Miért népszerű a jó rajzoló? Mert szinte minden iskolánkban van állandó rajzkiállítás!

Miért népszerű a jó szervező? Mert őket az úttörőfoglalkozásokon példaképpül állítjuk a csapat, a raj elé!

S miért kevésbé népszerű, miért nem ismerjük a sokat olvasó diákat?

A választ mindnyájan saját munkánk felülvizsgálatában találjuk meg. *Emeljük rangjára az olvasó diákat!* Legyen iskoláinkban minden év a könyv éve!

ZILAHY ERZSÉBET:

11–12 ÉVES TANULÓK BARÁT- ÉS OSZTÁLYTÁRS-VÁLASZTÁSÁT BEFOLYASOLÓ ÉRTÉKEK

A témával másfél éve foglalkozom, vizsgálataimat pedig 1972 márciusában kezdtem.

Célkitűzésem feltárni a baráttal, továbbá az osztállyal szemben támasztott pozitív és negatív érték-elvárásokat.

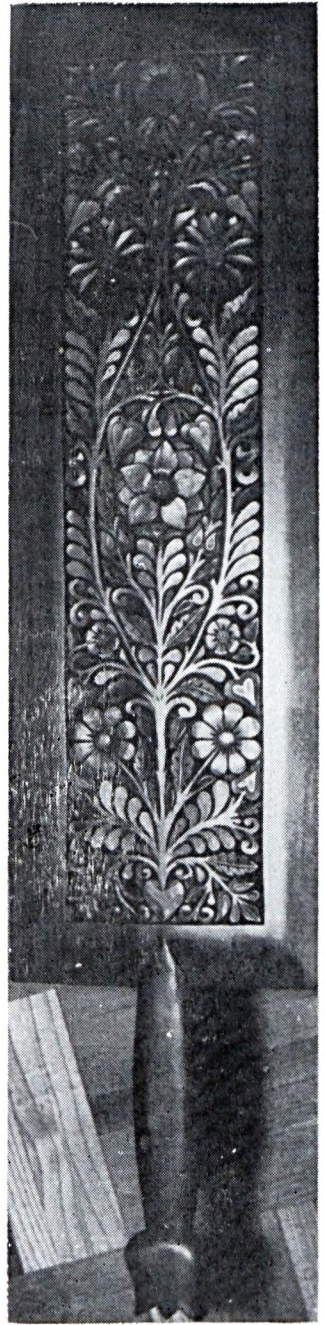
Hipotézisem a következő volt: a 11–12 éves gyermekek a baráttal szemben szigorúbb érték-követelményeket támasztanak, mint az osztálytárssal, továbbá, hogy a pozitív tartalmú értékelő kijelentések a gyermeki értékrendszerben a negatív értékelő kijelentéseknél nagyobb értéktartományt alkotnak.

A vizsgálatok során bizonyossá vált, hogy a gyermekek értékelését nagymértékben befolyásolja szociális környezetük, tehát a körülöttük élő felnőttek értékelése is. Kiderült, hogy jelentős eltérések mutatkoznak a fiúk és lányok értékelésében.

Kiindulásként szociometrikus adatfelvételt végeztem az Egyetem utcai Általános Iskola akkor 6. osztályában. A felvételi lapokon lévő kérdések mindegyike indokoltatta a barát ill. osztálytárs különböző szempontú kiválasztását. A kapott válaszokból kiemeltem az értékelő jellegű kijelentéseket. Előfordulási gyakoriságuk alapján csoportosítottam őket, majd a gyakoribbakból 4 adatlapot állítottam össze. Az adatlapokat az Egyetem utcai és a Tíborc utcai általános iskolák 6. osztályos tanulóival 1–5-ig terjedő számmal értékeltettem. A felvételi lapok közül 100-at dolgoztam fel.

Megállapítottam, hogy a vizsgált csoportok tanulói *a barátválasztásban legfontosabbnak találják a bizalom, a megbízhatóság, az őszinteség és a komolyság* értékeket. Az említett négy domináns érték szoros egységet alkot. Barátválasztásukban viszonylag csekély szerepű (alacsony pontszámú) értékek a *szépség, a szerénység és a külső hasonlóság*. A társ kiválasztásakor *nem kívánatos a kárörvendés, a jószívűség hiánya, a rendetlenség, a hazudozás, a durvaság, az önzés, a banyagság és a becsületesség hiánya*. Az előbbi negatív értékeket erősen elutasították. A haszonlesést már eltűrik és a nagyotmondást sem ítélik el oly mértékben, mint a hazudozást.

Az osztálytárs értékelésében az előbbiekhöz viszonyítva érdekes hasonlóságok és eltérések mutatkoztak. A becsületesség általános emberi érték, érthető, ha mindkét értékelő helyzetben hasonló fontosságú. A szépségnek egyik esetben sincs nagyobb jelentősége, elbírálása szintén hasonló. Hasonló még a vidámság és a segítőkészség értékek elbírálása. Megállapíthatjuk azonban, hogy a húsz összehasonlítható pozitív érték közül 10 fontosabbnak bizonyult a barátválasztásban: a megbízhatóság, a já-

Szendrő Miklós kiállításáról

Szendrő Miklós kiállításáról

tékosság, a jó feladatmegoldás, a jó sportolás, a meggondoltság, az udvariasság, az őszinteség, a titoktartás, a példamutatás és a komolyság. A tanulók vizsgált csoportjaiban *a baráttal szemben támasztott érték-elvárások tehát fokozottabbak* (amint az a negatív értékek rangsorának összehasonlítása esetén is kiderült). Az osztálytárs iránti értékkövetelések a vidámság, a közös élmények, a jó tanulás, a jószívűség, a gyors észjárás, a szerénység esetében erősebbek – az érték tartalmak jelzik, hogy jóval alacsonyabb követelményekről van szó. A negatív értékek rangsorát is összehasonlítottam; a barátválasztásban negatívabb színezetű az igazságtalanság, a segítőkészség hiánya, a hazudozás és a jószívűség hiánya. A gyermekek erősebben elutasítják osztálytársra vonatkozó negatív értéként a megbízhatatlanságot és a becsületesség hiányát. A megbízhatóság és a becsületesség igen magas követelmények, amelyeknek az osztálytárs kisebb mértékben tud vagy akar eleget tenni; tőle intenzívebb e két érték követelése.

Az Egyetem utcai hatodikosok adatainak ismeretében szükséges volt a bővítés. Ezért 1972 októberében a Fehérhegyi Általános Iskola 79 7. osztályos tanulóival írtam rövid fogalmazást rokonszenves ill. ellenszenves osztálytársáról.

A fogalmazások mindegyikéből összegyűjtöttem a szimpátiára és szimpatikus személyre, ill. az unszimpátiára és unszimpatikus osztálytársakra utaló értékelő kijelentéseket. Az így kapott értékeket pozitív vagy negatív jelentéstartalmuk alapján az értékelő tanuló (+) vagy (-) érték tartományába soroltam. Külön vizsgáltam a fiúk és lányok értékelő magatartását.

A 36 fiútanuló legtöbb elítélő értékelő kijelentése a tanuláshoz való rossz viszonyra és az agresszív magatartásra vonatkozott. Gyakran elutasították az órákon tanúsított rossz magatartást is. Negatívnak számított a nagy termet és a kellemetlen külső.

A lányok különösen nagy gyakorisággal utasították el az iskolában tanúsított rossz magatartást.

A lányok értékelő kijelentései között nagyobb $\frac{0}{10}$ -ban fordult elő a külsőre vonatkozó, a társak zavarását és a hazudozást elítélő, valamint negatív érzelmekkel kapcsolatos negatív értékelő kijelentés.

A fiúknál az agresszív magatartásra és sértődékenységre vonatkozó negatív értékelő kijelentések voltak gyakoribbak. A fiúk legnagyobb része a kellemes közös tevékenységet, a lányok legnagyobb része pedig a tanuláshoz való jó viszonyt érezte legfontosabbnak az osztálytárs iránti rokonszenvezés kialakulásában.

Ez a jelenség utal a *lányoknak a felnőttekéhez jobban alkalmazkodó, közelítő értékelésére és a fiúk és lányok értékelése közötti alapvető különbségekre.*

A három különböző iskola tanulóinak értékelését összehasonlítottam és megállapítottam, hogy azon fontos értékek, amelyek meglétét igen pozitívan, hiányát pedig igen negatívan bírálták el az Egyetem utcai és Tiborc utcai gyerekek, a fehérhegyi tanulók fogalmazásaiban nem általánosak, sőt még csak nem is gyakoriak. A fogalmazások alapján egyértelmű, hogy a fehérhegyi tanulók erkölcsi fogalomismerete szűkösebb, mint a másik két iskola tanulóié. Az erkölcsi fogalmak alacsony előfordulási arányának másik oka lehet még, hogy a fehérhegyi tanulók rokonszenvét *nem* ezek az értékek határozzák meg ill. csupán csekély szerepük. A vizsgálatok jelenlegi anyaga nem tud elég alapot nyújtani a pontos összehasonlításra, mivel más volt a két értékelési helyzet. Mindhárom iskola gyermekcsoportjaira jellemző az értékelés pozitív irányú eltolódás (a fehérhegyi tanulóknál a (+) értékelő kijelentések jóval nagyobb száma utal erre). *Az értékelés különbségeinek kialakulásában valószínűleg igen nagy szerepet játszik a szociális környezet különbözősége.* Az Egyetem utcai Általános Iskola és a Tiborc úti Általános Iskola a város központjában, a Fehérhegyi

Általános Iskola pedig már Pécs peremterületén található. A gyermeki értékelést befolyásoló tényezők közé tartozik a szülők foglalkozása is.

A továbblépés a fehérhegyi adatok ismeretében újabb felvételi lap szerkesztése lesz. Az adatlap értékelését először ugyanazon fehérhegyi osztályokban tervezem el, amelyekben az év eleji fogalmazást is írtam.

Így lehetőség nyílna az egyes értékek preferáltságának ill. elutasítottságának pontosabb mérésére, másrészt pedig a spontán és kötött értékelési szituáció okozta különbségek megfigyelésére. Az adatlapon ismét elkülönítenénk az osztálytársra és a barátira vonatkozó értékelő kijelentéseket, anélkül, hogy pozitív vagy negatív voltukat külön jelölnénk. Mind az osztálytárs, mind a barátválasztás értékei azonosak vagy hasonlóak lennének, így pontosabban meg tudnánk állapítani azokat a különbségeket, amelyekről az eddigiekben futólagosan tárgyaltunk. Az adatok feldolgozásánál figyelembe vennénk, hogy fiú vagy lány-e a vizsgálati személy. A felsorolt szempontok figyelembevételével, a különböző szociális környezetben élő gyermekek értékelésének vizsgálatával megfigyelhetnénk a környezet gyermeki értékelésére tett hatását, az ilyen jellegű tények pedig igen jól felhasználhatók az erkölcsi nevelés folyamatában.

BIRÓ TIBOR:

EGY FELMÉRÉS TANULSÁGAI, AVAGY MERRE GURULNAK A MILLIÓK?

Előzmények.

Az utóbbi időben örvendetes módon – mind több szó esik a különböző szintű párt, állami és társadalmi szervek fórumain a közművelődés általános helyzetéről, megnövekedett feladatairól és az ebből adódó gondokról. Ennek ellenére a közművelődés még korántsem vált társadalmi ügyé, pedig a társadalom egészére kifejtett művelő-nevelő hatása, valamint „gyorsuló idő” felvetette problémák ezt sürgetik.

A közművelődés fokozott előtérbe kerülésének jelentősebb állomásai:

– Az Országos Népművelési Konferencia, amely első ízben összegezte a közművelődés eredményeit, fogyatékosait és azokat a feladatokat, amelyek a közeli és távolabbi jövőben megoldásra várnak.

– Ezt követte az MSZMP X. Kongresszusa, amely a közművelődés korszerű felfogását, intézményhálózatának fejlesztését, a benne érdekelt szervek egységét és felelősségét hangsúlyozta. A kongresszus a szocializmus teljes felépítésének magasabb szinten való folytatásában határozott. Ez a feladatmeghatározás a közművelődésre is vonatkozik.

Ezek figyelembevételével a Megyei Népművelési Albizottság az 1971. II. negyedévi ülésén megtárgyalta a művelődési otthon jellegű intézmények munkáját és további feladatait.

A vitában megállapítást nyert, hogy a művelődési otthon jellegű intézmények mostoha körülmények között végzik munkájukat. Az anyagi eszközök, objektumok elégtelensége gátolja az intézménytípusban folyó munka további korszerűsödését, hatókörének bővülését.

Az ellentmondás csökkentése érdekében a Megyei Népművelési Albizottság elfogadta a többszektörű közművelődés anyagi bázisának felmérésére vonatkozó javaslatot.

Az Albizottság megállapodott abban, hogy a felmérés az 1970. és 1971. évek figyelembevételével történik, továbbá, hogy a felmérés eredményeinek birtokában ki kell dolgozni a helyi, körzeti és esetleg a megyei kulturális alap képzésének elvét és gyakorlatát.

Az Albizottság a felmérés előkészítésére, megszervezésére és lebonyolítására a Baranya megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztályát kérte fel.

A felmérés módszere és köre:

A felmérés kérdőívekkel történt, minden szektor külön kérdőívet kapott, figyelembe véve az egyes szektorok költségvetési, alapképzési és elszámolási rendszerét. Az adatgyűjtést a Baranya megyei Tanács elnöke engedélyezte. A Baranya megyei Statisztikai Hivatal nyilvántartásba vette.

A felmérés köre kiterjedt:

- az állami költségvetésben biztosított közművelődési hitelekre, a közművelődési intézményekre és tanácsi népművelési célfeladatokra;
- a kulturális célokat szolgáló vállalati „R” alap és szakszervezeti költségvetésben biztosított pénzeszközök alakulására;
- a szakszervezeti közművelődési intézmények és az SZMT költségvetésében előirányzott hitelekre;
- a mezőgazdasági termelőszövetkezetekre;
- az Ipari Szövetkezetekre;
- az Ipari Szövetkezetek Községi és Városi Bizottságaira;
- az Ipari Szövetkezetek Megyei Bizottságára;
- a KISZ Baranya megyei Bizottságára.

A felmérés körének meghatározásánál viszonylagos teljességre törekedtünk. Az olvasó jogosan kifogásolhatja, hogy a fent ismertetett szektorokból az ÁFÉSZ-ek hiányoznak. Köztudott, hogy a művelődési otthonok, és az öntevékeny művészeti csoportok támogatásában az ÁFÉSZ a legjobb partnerek egyike. Az ÁFÉSZ-ek kulturális pénzeszközei a vállalati és szakszervezeti összesenben szerepelnek.

A felmérés eredményei.

A felmérés szektoronkénti és összesített eredményeit az 1. sz. melléklet tartalmazza. (Baranya és Pécs összesített adatai.)

Vizsgáljuk meg, mit mutatnak ezek a számok? Az összesítésből megállapítható, hogy a vizsgált időszakban (1970. és 1971. évek) a közművelődésre fordított anyagi eszközök az egyes szektorokban és összességükben is számszerűen emelkedő tendenciát mutatnak. Nem ilyen egyértelműen pozitív a helyzet, ha a közművelődésre előirányzott összesenben az egyes szektorok részesedési arányát vizsgáljuk.

Ez az alábbi képet adja:

Szektor megnevezése	Részesedési arány	
	1970.	1971.
1. <i>Állami költségvetés</i> (Tanácsi közművelődési intézmények és célfeladatok)	47,2 ⁰ / ₀	49,3 ⁰ / ₀
2. <i>Szakszervezet</i> (Vállalati és szakszervezeti költségvetés, szakszervezeti közművelődési intézmények és SZMT)	24,3 ⁰ / ₀	24,0 ⁰ / ₀
3. <i>Egyéb szervek, szervezetek</i> (Tsz-ek, Ipari Szövetkezetek és Bizottságaik, Baranya megyei KISZ Bizottság)	15,3 ⁰ / ₀	14,2 ⁰ / ₀
4. <i>Tanácsi közművelődési intézmények tervezett saját bevételei</i>	13,2 ⁰ / ₀	12,5 ⁰ / ₀
Közművelődés összesen:	100,0 ⁰ / ₀	100,0 ⁰ / ₀

Az egyes szektorok kimutatott 0/0-os részarányaiból megállapítható, hogy egyedül az állami költségvetésben előirányzott közművelődési hitelek aránya emelkedett, míg a többi szektorban csökkenés tapasztalható az összegszerű emelkedés ellenére.

Tovább romlik a kép, ha a tanácsi költségvetésben a közművelődés összegszerű és 0/0-os részarányát a művelődési ágazat egészéhez viszonyítjuk.

Ebből az összehasonlításból az alábbi arányok mutathatók ki:

	1970.	1971.
a) Baranya és Pécs művelődési ágazat összes költségvetése	328 091 000 Ft	362 501 000 Ft
b) <i>Ebből:</i>		
Baranya és Pécs közművelődési részesedése	28 421 000 Ft	34 064 000 Ft
	9,5 0/0	9,4 0/0

Megállapítható, hogy a tanácsi költségvetésben a közművelődés részaránya csökkent annak ellenére, hogy összegszerűen közel 5,6 millió forinttal emelkedett. Végső következtetésként leszögezhető, hogy a közművelődésre fordított összegek a számszerű emelkedés ellenére – az állami szektort is beleértve – minden szektorban 0/0-os arányban csökkentek.

Ez alapvetően negatív tendencia, amelyre fel kell figyelni, s amely ellentmondásos a közművelődéssel szemben támasztott követelményekkel. Ha figyelembe vesszük a munkásosztály általános- és szakműveltségének állapotából, az ifjúságpolitikai határozatból, a termelőszövetkezeti parasztság általános kulturális helyzetéből adódó közművelődési feladatokat, akkor könnyen belátható, hogy a közművelődés anyagi bázisának biztosításában érvényesülő kedvezőtlen tendencia nem tartható tovább. Ezért indokoltnak látszik a tanácsi költségvetés belső arányainak módosítása.

A termelő egységek kulturális alapjainak képzését szükséges lenne úgy irányítani, hogy az a számszerű emelkedés mellett, a 0/0-os arányban is emelkedő tendenciát mutasson.

A közművelődésre fordított összegek 0/0-os részarányának csökkenése ellenére megállapítható, hogy a közművelődésre előirányzott összes költség nagyságrendjében nem lebecsülendő. A gazdaságos és hatékony felhasználást kedvezőtlenül befolyásolja az a körülmény, hogy az anyagi eszközök a több szektornak megfelelően elaprózódnak, s így a szükséglethez viszonyítva mindenütt elégtelennek bizonyulnak.

A művelődéspolitikai célkitűzések, a közművelődés konkrét feladatainak megvalósítása szükségszerűen felveti az anyagi eszközök koncentrálását, ill. a felhasználásukban a fokozott koordináció gyakorlatát.

A felmérés eredményeinek részletes elemzése.

Előjáróban megemlítem, hogy hely hiányában a tanácsi közművelődési intézmények közül csak a művelődési otthon jellegű intézmények és a közművelődési könyvtárak gazdálkodásával foglalkozom.

1. *Művelődési otthon jellegű intézmények:*

a) *Közös fenntartás, támogatás.*

A vizsgált időszakban Baranyában és Pécsen 292 művelődési otthon jellegű intézmény működött. (Most 178.) Ebből mindössze 9 volt közös fenntartású, az intézmények 3 0/0-a. Ez az arány rendkívül alacsony annak ellenére, hogy a közös fenntartást

– mint az intézmények támogatásának fejlett formáját kizárólag a járásokban

alkalmazzák. Sajnálatos módon a közös fenntartás lehetőségével városainkban nem élnek.

Az intézménytípus rendszeres anyagi támogatását a 9 közigazgatási egységből valamennyi járásban, Pécsen és Mohácson alkalmazzák. Komlón és Szigetváron a támogatásnak ezt a formáját sem sikerült gyakorlattá tenni. A természetbeni támogatás is csak a járásokban honosodott meg. A közös fenntartást és a támogatás valamelyik formáját az intézmények fele élvezi. Legjobb partnerek a tsz-ek, szak-szervezetek és az ÁFÉSZ-ek.

b) A költségvetés és gazdálkodás fontosabb mutatói.

A művelődési otthon jellegű intézmények $\%$ -os részarányai:

	1970.	1971.
a) állami támogatás	61,3 $\%$	66,4 $\%$
b) saját bevétel	33,3 $\%$	28,5 $\%$
c) közös fenntartás	2,2 $\%$	1,8 $\%$
d) rendszeres támogatás	3,2 $\%$	3,3 $\%$
Összesen:	100,0 $\%$	100,0 $\%$

Az intézmények saját bevétele nagy szerepet játszik a költségvetésben. A saját bevétel aránya az állami támogatáshoz viszonyítva 1970-ben 54,3 $\%$, 1971-ben 42,7 $\%$. A saját bevétel magas aránya mögött az intézmények munkájában kedvezőtlen kulturpolitikai engedmények húzódnak meg. Ez az intézmények anyagi eszközzeinek elégtelenségével magyarázható.

Az intézmények kiadásában a fenntartási költségek a legmagasabbak – a költségvetés teljes összegéhez viszonyítva – 38,9 és 40,4 $\%$, a fő- és részfoglalkozásúak bére a költségvetés közel egyharmadát terheli. Öröndetes viszont, hogy a szakkör, a csoport és klubvezetői díjak a költségvetés 10,5 $\%$, ill. 13,6 $\%$ -át jelentik. Ez az intézmények munkájában a korszerűsödési tendenciára utal. Az elmúlt évek gyakorlata igazolta, hogy a községekben végzett művelő-nevelő tevékenységnek a klubok, szakkörök a legalkalmasabb formái.

A jelenlegi anyagi eszközök a kiscsoportos formák továbbfejlesztésére nem elegendők. Egy művelődési otthon jellegű intézmény évi átlagos költségvetése: 1970-ben 32 800 Ft, 1971-ben 38 200 Ft. Ez igen alacsony, amelyből a klubok, szakkörök stb. működtetésére nincs elég lehetőség.

A művelődési intézmények hivatottak az adott település lakosságának kulturális igényeit kielégíteni. Indokolt ezért, hogy a községben és a városban működő termelő egységek, szervek kulturális alapjuk egy bizonyos hányadával támogassák az intézményeket. Ennek szükségszerűségét az érintettek közül csak kevesen ismerték el. Ezt igazolják az intézmények költségvetésében a közös fenntartás és rendszeres támogatás kimutatott $\%$ -os részarányai.

Ennek okát jórészt a helytelen szemléleten alapuló, a mindenáron önállóságra törekvésben kell keresni.

2. A tanácsi közművelődési könyvtárak költségvetése és fontosabb mutatói.

A megye aprófalvas, Pécs speciális településszerkezetének megfelelően magas a könyvtári egységek száma. Ezért az anyagi eszközök elaprózottsága erre az intézménytípusra is jellemző.

Érthetetlen módon nem alakultak ki sem a közös fenntartás, sem a rendszeres anyagi támogatás formái.

Az intézménytípus jellemzője, hogy költségvetésének 98,4 ill. 98,6 $\%$ -a az állami

támogatásból származik. A fennmaradó 1,6 ill. 1,4⁰/₀ saját bevétel, és a korábban említett egy könyvtárat érintő rendszeres támogatásból adódik.

A könyvtárak kiadási tételciből 22,6 ill. 20,9 fenntartási kiadás. Nem megnyugtató a könyvbeszerzésre fordított 21,9 és a 19,7⁰/₀-os arány, amely csökkenő tendenciát mutat és az intézménytípus alapvető feladatainak ellátását akadályozza.

3. A tanácsok népművelési célfeladatai.

Az itt biztosított hitelek célja a kiemelkedő rendezvények finanszírozása, öntevékeny művészeti csoportok és az új, korszerű kezdeményezések támogatása. Közművelődésre fordított összes előirányzat 6,4 ill. 5,7⁰/₀ a népművelési célfeladatok hitelkerete.

A népművelési célfeladatok alacsony ⁰/₀-aránya kedvezőtlenül befolyásolja a tanácsok irányító, támogató és ösztönző munkáját.

4. A kulturális célokat szolgáló vállalati és szakszervezeti pénzeszközök alakulásának és felhasználásának tapasztalatai.

Az 1970-ben megjelent SZOT határozat – mely szerint a szakszervezeti szervek döntési hatáskörébe került a vállalatok részesedési alapja kulturális célokat szolgáló része – alapvetően befolyásolta a meglévő összegek felhasználásának célszerűségét.

A szakszervezeti költségvetésre és a részesedési alap kulturális részére vonatkozóan a kulturális célokat fordított összegek alakulását a 2. sz. melléklet mutatja.

A közművelődési kiadások a vállalatoknál a „Szociális, kulturális és sportkiadások” mérlegtételén szerepelnek, de itt számolják el a társadalmi és a tömegszervezeteknek, valamint a nyugdíjasoknak adott támogatásokat, a különféle jóléti célokkal – csónakház, horgásztanya, vállalati üdülő berendezése, vadásztársaság stb. – kapcsolatos kiadásokat. Így nem ritka, hogy egy-egy vállalatnál 20–25 fajta elszámolási jogcím is szerepel mind a szakszervezeti költségvetésben, mind a részesedési alapon. Emiatt a nevelő munkára vonatkozó elemzés rendkívül körültekintő felmérő munkát és bonyolult elemzési feltételt teremt.

Az 1968-as megyei bázisszámhoz viszonyítva (7 665 324 Ft) 1969. és 1970-ben folyamatosan csökkent a két cím összesített kerete, ugyanakkor 1971. tényszáma (8 557 647) már meghaladja a bázisszámot s ez igen öröndetes. Ha figyelembe vesszük az elmúlt időszak óta bekövetkezett árváltozásokat, akkor megállapíthatjuk, hogy 1971. év végén a felhasználás az 1968. év megközelítőleg azonos szintjén van.

A részesedési alap kulturális tételének alakulása.

Ennek felmérése akadályokba ütközött elsősorban azért, mert a megyében csak az önálló vállalatokról van tiszta képünk. Az országos nagyvállalatokhoz tartozó üzemeknél a részesedési alap tényszámái nem állapíthatók meg. Ezért az arányokat csak hozzávetőlegesen lehet dokumentálni megyei szinten:

Év, tény:	„R” alap	Kulturális felhasználás	%
1968.	206 595 000	6 114 509	2,9
1969.	262 835 000	5 477 819	2,1
1970.	270 000 000	3 018 860	1,1
1971.	300 000 000	4 353 700	1,4

Megítélésünk szerint csökkent a kulturális célokat szolgáló pénzeszközök nagysága. A részesedési alap növekedésével arányosan növekednie kellett volna a kultu-

rális célokat szolgáló pénzeszközök mennyiségének is. Egyes vállalatoknál a felhasználások könyvelésének nagy része áttekinthetetlen, mivel a könyvelés összevont.

A vállalatok többsége főleg a vállalaton belül kívánja megoldani a kulturális feladatokat és általában elzárkóznak az intézmények közös létrehozásától. A tanácsi támogatások oldaláról nézve megállapítható, hogy a helyi tanácsok gyakorlatilag nem támogatják anyagilag a szakszervezeti művelődési házakat. Megítélésünk szerint sokkal kedvezőbbek lennének az eredmények, ha egy-egy közigazgatási egységben az anyagi erőforrásokat koncentráltan használnák fel.

Szembetűnően kevés az ismeretterjesztés részesedése. A művészeti csoportok, szakkörök fenntartására fordított költségek reálisnak ítélnélhetők. A meglévő műkedvelő művészeti csoportok fenntartása is nem egy szakmának gondot okoz.

Figyelmeztető jelenség a könyvtári beszerzések, támogatások beszűkülése. (Megjegyezzük, hogy megyénkben a 8 Ft/fő dolgozónkénti támogatást minden szakszervezeti alapszervezet befizeti a központi könyvtárnak.)

A költség-előirányzatból mindössze 3,9⁰/₀ jut könyvtárra megyei szinten, ez majdnem a nullával egyenlő alapszervi szinten. Megyénkben közismerten rosszak az üzemi könyvtárak tárgyi elhelyezési feltételei.

Szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy az „Egyéb kulturális kiadások” rovaton megyei szinten évente hozzávetőlegesen évi 0,5 millió forintot használnak fel más célra „kultúra” címen.

A részletes kimutatás szerint leginkább az ünnepekre fordított kiadások növekedtek, így az arányok eltorzultak.

5. A mezőgazdasági termelősövetkezetek kulturális alapja és fontosabb mutatói.

A termelősövetkezetek gazdasági megerősödése lehetővé tette a fokozatosan emelkedő életszínvonal mellett a termelősövetkezeti parasztság igényeinek kielégítésére szolgáló kulturális alapok képzését. Az e címen képzett anyagi eszközök új forrást jelentenek.

A tsz-ek kulturális munkájának – érthető módon – nincsenek olyan kialakult hagyományai mint pl. a szakszervezeteknek.

A Termelősövetkezetek Országos Tanácsa irányelveket dolgozott ki a termelősövetkezetek kulturális tevékenységének befolyásolására. Javasolta, hogy minden szövetkezet alakítson kulturális bizottságot, amely hivatott a munka összefogására, irányítására. A bizottságok nem működnek mindenütt, pedig ugyancsak szükség lenne felelősségteljes tevékenységükre a kulturális alap célszerű, hatékony felhasználásának kimunkálására.

A termelősövetkezetek kulturális alapjának összege a felmérés alapján:

<i>1970-ben</i>	<i>1971-ben</i>
5 923 000 Ft	5 964 000 Ft

Reálisabban tükrözi az arányokat, ha a kulturális alap felmért ténytiszta adatait a tsz-ek bruttó jövedelmének adataihoz viszonyítjuk:

Év	Bruttó jövedelem Ft	Szoc. kult. alap együtt Ft	Ebből kult. alap Ft	Kult. alap a bruttó jöv. %-ban
1970.	1 093 milliárd	kb. 40 millió	5 923 millió	5,4 ⁰ / ₀
1971.	1 163 milliárd	kb. 48 millió	5 964 millió	5,1 ⁰ / ₀

Az arány kedvezőtlen, csökkenő tendenciájú. (A régi tsz-törvény szerint a tagság kézpénz és természetbeni juttatásának 2⁰/₀-át kellett szoc. kult. alapra tervezni. Az új tsz-törvény ezt már nem írja elő, hanem csak annyit, amennyit a tsz indokolt-nak lát.) Probléma, hogy a szoc. és kult. alpból a kulturális rész aránya alacsony (sok tsz-nél nincs is szétválasztva): 1970-ben a kulturális rész 15⁰/₀-ot, 1971-ben pedig már csak 12,5⁰/₀-ot tett ki; tehát csökkenő tendenciájú, noha tsz-eink többsé-gének gazdasági eredményei javultak.

A kulturális alapok képzésében megnyilvánuló negatív tendencia elsődlegesen szemléletbeli problémákra vezethető vissza.

Súlyosbítja a helyzetet, hogy az alapképzés normái nincsenek kellően kimun-kálva. Szükségesnek látszik, hogy a termelőszövetkezetek kulturális alapképzés nor-máit, irányelveit a TOT országosan dolgozza ki, megállapítva ⁰/₀-ban annak kötelező alsó határát.

Indokolja ennek szükségességét az Országos Népművelési Konferencia vita-anyagának azon megállapítása, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak általános és szakműveltsége a legalacsonyabb.

A kulturális alapok felhasználásának fontosabb mutatói.

A felhasználás elemzésekor előre kívánczik annak megállapítása, hogy a ter-melőszövetkezetek kulturális alapjainak 1970-ben 73,8⁰/₀-át, 1971-ben 71,9⁰/₀-át használták csak fel.

Oktatási célra fordították a kulturális alap 31,6⁰/₀-át, ill. 28,9⁰/₀-át. Az oktatási céloknál szakmunkásképzésre, kirándulásokra (12, ill. 10,9⁰/₀), tanulmányutakra és ösztöndíjakra fordították a legtöbbet. Feltűnően alacsony a felnőtt-oktatásra, könyv-beszerzésre és a napilapok, folyóiratok beszerzésére fordított összeg.

Ezek ⁰/₀-os aránya a kulturális alap összegéhez viszonyítva az alábbi:

	1970 (⁰ / ₀)	1971 (⁰ / ₀)
a) felnőttoktatás	0,1	0,1
b) könyveszerzés	1,0	0,7
c) napilapok, folyóirat	1,1	1,3
Összesen:	2,2 ⁰ / ₀	2,1 ⁰ / ₀

Az egyéb kulturális kiadások a kulturális alap összegének 28,1 ill. 20⁰/₀-át képezik.

E cím alatt számolják el a művelődési otthon jellegű intézmények és közműve-lődési könyvtárak közös fenntartására, ill. támogatására fordított összegeket. Ezek ⁰/₀-os részaránya a következő:

	1970 (⁰ / ₀)	1971 (⁰ / ₀)
a) közös fenntartás	1,9	1,8
b) rendszeres támogatás	1,6	1,5
c) esetenkénti támogatás	1,8	1,0
Összesen:	5,3 ⁰ / ₀	4,3 ⁰ / ₀

Az arány rendkívül alacsony és tendenciájában csökkenő. E kedvezőtlen helyzet kialakulásában szerepet játszik a helytelen szemlélet, amely egyrészt a termelőszö-vetkezetek, másrészt a művelődési intézmények vezetői és fenntartói részéről nyil-vánul meg.

Összegezve: megállapíthatjuk, hogy a termelőszövetkezetek kulturális alapjának felhasználását a jövőben több körülmények között, az alapvető feladatokra koncentrálni kellene felhasználni.

6. *A Kisipari Szövetkezetek kulturális alapja és fontosabb mutatója.*

A Kisipari Szövetkezeteknél nem beszélhetünk külön kulturális alapról. Az „R” alapról képzett jóléti cél összegének egy hányadát fordítják kulturális kiadások fedezésére. A közművelődésre fordítható hányad nem meghatározott.

A kisipari szövetkezetek az „R” alapról képzett jóléti cél összegének 23,9⁰/₀-át (412 ezer Ft) 1970. (ill. 21⁰/₀-át) 1971. 370 000 Ft irányozták elő közművelődési kiadások címén.

Az oktatási célok cím alatt felhasznált összeget a tanfolyamok, a szakmunkás-képzés, a tanulmányutak, a könyvbeszerzés és a napilapok, folyóiratok előfizetésének finanszírozására fordították. A szakmunkásképzésre 1970-ben az évi előirányzat 56,5⁰/₀-át, 1971-ben 42,8⁰/₀-át használták fel.

A könyvbeszerzés aránya 10,1⁰/₀, ill. 7,7⁰/₀. A kisipari szövetkezetek kulturális célra fordított anyagi eszközeik felhasználásában helyes kultúrpolitikai szemlélet tükröződik.

7. *Az ÁFÉSZ-ek kulturális alapjai és fontosabb mutatói.*

Az ÁFÉSZ-ek esetében sem beszélhetünk kimondottan kulturális alapról, mert a kulturális célokra fordított összegek két fő forrásból származnak esetleges módon.

A szövetkezetek kulturális kiadásait az „R” alap „R” fix részének, valamint a tagság és választott vezetőség érdekeltségi alapjának, kulturális célra fordított hányadából fedezik.

Megállapítható, hogy az érdekeltségi alap kulturális részaránya alacsony, de a tendencia emelkedő.

Az ÁFÉSZ-ek a közművelődési intézmények támogatásában jó partnerek.

Aránytalanul magas az egyéb cím felhasználása 1970-ben 5,7⁰/₀, 1971-ben 22,4⁰/₀.

Alacsony a könyvbeszerzés részaránya 0,5 és 0,4⁰/₀; csökkenő tendenciával.

8. *Baranya megyei KISZ-Bizottság kulturális alapja és fontosabb mutatói.*

Mindkét évben közel 2 millió Ft kulturális alappal rendelkezett a bizottság. Ennek 39 ill 48,8⁰/₀-a származik állami támogatásból. A fennmaradó hányad a KISZ KB támogatásából, a megyei ifjúságpolitikai alapról, valamint más szervek támogatásából származik.

A kiadások megoszlása:

	1970	1971
a) Kulturális objektumok építésére	42,8 ⁰ / ₀	36,5 ⁰ / ₀
b) Klubfelszerelésre	24,9 ⁰ / ₀	27,6 ⁰ / ₀
c) Egyéb közművelődési célfeladatokra	31,1 ⁰ / ₀	35,5 ⁰ / ₀

A felhasználás mindhárom formája jól szolgálja a kultúrpolitikai célok megvalósítását.

A felmérés elemzéséből adódó következtetések.

- A közművelődésre fordított összegek minden szektorban számszerű emelkedést mutatnak, de ⁰/₀-os részarányuk stagnál vagy csökkenő tendenciájú. Ez ellentmond a közművelődéssel szemben támasztott növekvő követelményeknek, amelyeket többek között a X. kongresszus is megfogalmazott. Az állami költségvetésben a

művelődésügyi ágazat egészéhez viszonyítva a közművelődés 0%-os részaránya csökkent. (1970-hez viszonyítva 1971-ben 0,1%-kal.)

– A közművelődési intézmények közül a művelődési otthon jellegű intézmények és közművelődési könyvtárak állami támogatása indokolatlanul alacsony.

– A művelődési otthon jellegű intézményekben a korszerű, hatékony kiscsoportos formák alkalmazásának továbbterjedését az anyagi eszközök hiánya gátolja. Ez is ellentmond a kis közösségekben végzendő, sokat szorgalmazott művelő-nevelő tevékenységnek.

– A művelődési otthon jellegű intézmények saját bevételeinek további fokozása egyet jelent a kultúrpolitikai engedelmekkel.

– Az új gazdaságirányítási rendszer nem kedvezett a vállalati és szakszervezeti kulturális alapképzésnek. A kulturális pénzeszközök képzésére – a növekvő árak és szükségletek mellett – a stagnálás jellemző. A felhasználás – a helyes kultúrpolitika érdekében – több céltudatosságot igényel.

– A termelőszövetkezetek, ipari szövetkezetek és ÁFÉSZ-ek kulturális alapképzésének sincsenek kidolgozott irányelvei ill. normái. A felhasználás belső arányai nem minden esetben megnyugtatóak, módosításuk feltétlenül indokolt.

– A helyi tanácsok koordinációs tevékenysége még sokszor nem kielégítő. A közművelődési intézmények közös fenntartása és rendszeres támogatása még nem vált általános gyakorlattá.

Intézményeink e címen kapott támogatása, az intézmények költségvetéséhez viszonyítva nem számottevő. A nemkívánatos tendenciát világosan jelzi, hogy megyénkben az esetenkénti és természetbeni támogatás összege (1,4 millió Ft) közel kétszerese a közös fenntartás és rendszeres támogatás összegének. Ebből „kegyes adakozás” szemlélete tükröződik.

– Nem megnyugtató a közművelődési könyvtárak költségvetéséből a könyvbekészítésre fordított hányad. A csökkenő tendencia vagy stagnálás, az intézménytípus alapvető feladatainak ellátását akadályozza.

– A több szektorban elaprózott anyagi eszközök hatékony felhasználása előtérbe helyezi az ésszerű és hatékony koordináció gondolatát.

Megoldásra váró feladatok.

Úgy vélem az egész felmérés, annak elemzése és az abból levont következtetések öncélúak lennének, ha nem kísérelnénk meg a belőlük kirajzolódó feladatok megfogalmazását. Félreértés ne essék, nem a csálhatatlanság igényével, hanem – a megfelelő tényanyag birtokában – a jó ügyet szolgáló tenniakarásnak szándékával.

A közművelődés megnövekedett feladatai köztudottak. Azt is tudjuk, hogy ezeknek csak akkor tud megfelelni, ha intézményei korszerűek, berendezésük, felszerelésük a követelményeknek megfelelő és szakképzett népművelők állnak rendelkezésre. Ehhez pedig pénz kell. Szilárd anyagi bázis hiányában nincs közművelődés.

Ebből kiindulva szükséges, hogy a Művelődésügyi Minisztérium vagy a Országos Közművelődési Tanács kezdeményezze az érintett országos főhatóságokkal és szervekkel a közművelődési törvény kidolgozását. A törvényben szükséges pontosan körülírni minden szektorra vonatkozóan – azok sajátos viszonyait figyelembe véve – a kulturális alapok képzésének elvét és arányát. Az arány megállapítását a művelődésügyi ágazaton belül és a termelő egységek esetében is szükségesnek tartanám.

– Indokolt lenne a törvényben kitérni arra, hogy a termelőegységek a kulturális alapot különítsék el a szociális és sportcélokra fordítható összegektől. A felhasználás jogcimeit pontosabban körülírni a rendeltetészerű felhasználás érdekében.

– Rendelkeznie kellene a törvénynek abban is, hogy a közművelődési intézményekkel nem rendelkező termelő egységek, szervek kulturális alapjuk hány $\%$ -ával kötelesek az adott település közművelődési intézményeit támogatni.

– Az állami közművelődés egészséges belső arányainak kialakítását is biztosítani kellene. (Művelődési otthonok, közművelődési könyvtárak alacsony részesedésének megszüntetése).

– A többszektörű közművelődés anyagi eszközeinek koncentrálása a helyi (körzeti, városi) kulturális alapok képzését helyezi előtérbe. Bizonyos mértékig erre a 4/1965. (VI. 15.) sz. rendelet ad lehetőséget, amely a művelődési otthonok és közművelődési könyvtárak közös fenntartását szabályozza. Megállapítottuk már, hogy a rendelet adta lehetőséggel csak kevesen éltek.

A törvényben rendelkeznie kellene a több szektorban elaprózott anyagi eszközök koncentrált hatékony felhasználásáról. Célszerű lenne a 305/1973. PM-OIOT. sz. közlemény analógiájára a „Közművelődési alap vagy feladatok” elnevezésű folyószámla megnyitása a helyi tanácsoknál. A közművelődési intézménnyel nem rendelkező szervek ill. termelő egységek erre a folyószámlára fizetnék be, a kulturális alapjuk megfelelő $\%$ -át, amit a korábban javasoltak szerint a törvény megszabna. Ez a megoldás az anyagi eszközök szélesebbkörű összefogását eredményezné, mint a 4/1965. (IV. 15.) M. M. sz. rendelet.

A „Közművelődési alap” felhasználásáról a helyi tanács az érdekelt termelőegységek és szervek képviselőivel egyetértésben döntene. (Pl.: a helyi közművelődési bizottság.)

A helyi kulturális alapok létrehozása közművelődésünk alapvető gondját oldaná meg.

Milyen tételből indulhat ki egy település kulturális alapja?

a) Az állami költségvetésben biztosított közművelődési hitelek (az intézmények állami támogatása).

b) A KÖFA meghatározott $\%$ -ból (a helyi viszonyoktól függően).

c) Az adott közigazgatási egység (körzet, város) területén lévő

- üzem
- vállalat
- termelőszövetkezet
- ipari szövetkezet vagy bizottság
- ÁFÉSZ
- szakmaközi bizottság

kulturális alapjának meghatározott $\%$ -ából.

Közművelődési törvény azonban még nincs, s ha lesz is, nincs semmi biztosíték, hogy a közművelődés anyagi bázisképzésével kapcsolatos javaslatokat tartalmazza. Az idő cselekvést sürget. De hát mit tegyünk? Azt javaslom, hogy ne féljünk önként feladni önállóságunk egy részét a „köz” művelődésének érdekében, mint ahogy azt már – igaz kevesen – de megtették. A közelmúltban Beremenden. Napjainkban Dunaszekcsőn, Bolyban és még jó néhány községben érlelődik a helyi kulturális alap megteremtésének gondolata.

KIMUTATÁS

az állami szakszervezeti és egyéb szervek, szervezetek költségvetésében biztosított
összes közművelődési bitelekről

Az intézmények, szervek, szervezetek neve	Előirányzott összeg	
	1970.	1971.
1. Állami költségvetésben:		
a) Tanácsi közművelődési intézmények	24 534 000 Ft	30 099 000 Ft
b) Tanácsi népművelési célfeladatok	3 887 000	3 965 000
Összesen:	28 421 000	34 064 000
2. Szakszervezeti költségvetésben		
a) Vállalati és szakszervezeti költségvetésben	7 314 000	8 589 000
b) Szakszervezeti közm. int. és SZMT	7 310 000	7 924 000
Összesen:	14 624 000	16 513 000
3. Egyéb szervek, szervezetek költségvetésében		
a) Mg. termelősövetkezetek	5 922 000	5 963 000
b) Ipari szövetkezetek	412 000	372 000
c) Ip. Szöv., bizottságok	378 000	832 000
d) Ip. Szöv. Megyei Biz.	533 000	713 000
e) Megyei KISZ-bizottságok	1 929 000	1 940 000
Összesen:	9 174 000	9 820 000
4. Tanácsi közm. int. saját bevételei:	7 893 000	8 652 000
5. Közművelődésre összesen (1-4. pontok)	60 112 000	69 049 000

VÁRADY GÉZA:

AZ ÜZEMI NÉPMŰVELÉS TANÁCSI SEGÍTÉSÉRŐL

Minden időszak felveti számunkra azokat a fő irányokat és teendőket, amelyek a népművelés – tágabb értelemben a közművelődés – feladatainak homlokterében állanak. Úgy vélem, hogy az urbanizáció jelenlegi szakaszában és a gazdasági-politikai helyzet következtében napjainkban az üzemi népművelési munka lépett előtérbe. A szocialista társadalmat csak művelt munkással lehet felépíteni és a munkásosztály művelődési ellátása politikai feladat. Az eddigi szakszervezeti irányítás, segítő-ellenőrzés mellett ezért kell megtalálnunk azokat az eszközöket és formákat, amelyekkel a tanácsi művelődési szervek, területünkön Pécs m. város Tanácsa V. B. művelődésügyi osztálya segítheti a városban működő üzemek népművelési tevékenységét.

A feladat már első pillanatban is nehéznek értékelhető, hiszen az új és megnövekedett feladatok nem jelentettek új munkatársat, sem a megyei, sem pedig a városi művelődésügyi apparátusban. Pécs város Tanácsánál az Istenkúti Művelődési Ház igazgatója Újvári Jenőné elvtársnő kapott megbízatást arra, hogy mint szakreferens kezdje meg az üzemekkel kapcsolatos tanácsi népművelés kereteinek kidolgozását és gyakorlatának folytatását. 1971-ben népművelési csoportunk intézkedési tervet dolgozott ki a pécsi üzemek tanácsi közművelődési irányítására, segítő-ellenőrzésére. Az intézkedési terv alapján felmérést kell végeznünk a pécsi üzemek kulturális életéről. A felmérés módszerei a személyes kiszállások, ill. vizsgálatok, vizsgálati anyagok lehetnek. Eddig a Pannónia Sörgyárban, a Pécsi Bőrgyárban, a Pécsi Kesztyűgyárban és a Pécsi Műszergyárban végeztünk teljesebb igényű felmérést. Úgy vélem, a felmérések ütemét és színvonalát fokozni kell, rendszeres kiszállási terv alapján. Az üzemi felméréshez csatlakozott, hogy szakreferensünk résztvett az SZMT agitációs és propaganda munkabizottsága mellett működő üzemtörténeti albizottság ülésén és az Ércbányászati V. munkásszállására is ellátogatott. E kapcsolatrendszerek kiépítése, és olyan speciális rész-problémák kutatása mint pl. a bejáró munkások és a munkásszállások kulturális ellátása szintén részét képezik munkánkknak.

Legnagyobb akciónk eddig a pécsi üzemi ismeretterjesztés helyzetének felmérése volt, hogy friss és megbízható információ álljon rendelkezésre az üzemi ismeretterjesztés helyzetéről és fejlődési tendenciáiról. Tettük ezt azért, mert a termelési folyamat tudományos szintjének emelkedésével párhuzamosan nő a termelő erők szubjektív oldalának – az ember értelmi képességeinek, szakképzettségének jelentősége. A Bőrgyárban, a Kesztyűgyárban, a Sopiania Gépgyárban, a Porcelángyárban, az Ércbányászati V.-nál, a Mecseki Szénbányáknál és az üzemi művelődési házakban végeztük ezt, a sok tanulságot felvető vizsgálatot. Meglátásainkat ismertettük az SZMT agitációs és kulturális bizottságának munkáulésén is.

Úgy gondoltuk, hogy módszertani anyagok kiadásával jelentős segítséget adunk a nem egy területen meglehetősen tájékozatlan üzemi kultúrmunkásoknak. Ezért 1972-ben Kulturális Tájékoztatót jelentettünk meg a szocialista brigádok részére. A tájékoztató hasznos tanácsokat adott a szoc. brigádok kulturális vállalásaihoz és ismertette Pécs város kulturális lehetőségeit (rendezvények, intézmények).

Ugyancsak 1972-ben jelentettük meg Útmutatónkat az üzemi közművelődési munka tervezéséhez, amelyben tanácsokat adtunk az üzemi kulturális munkatervek összeállításához. Ugyanebben a módszertani anyagunkban ismertettük az 1973. évi legjelentősebb, kiemelt rendezvényeket és közöltük felhívásunkat a 25 éves állami ipar méltó megünneplésére. Tán ez az útmutatónk is hozzájárult ahhoz, hogy az 1973. évi Műszaki- és Közgazdasági Propaganda Hónap mind színvonalát, mind pedig látogatottságát illetően pozitívan értékelhető.

1973-ban az üzemi közművelődési munka elvi- és módszertani segítésére: az üzemi közművelődésben aktívan tevékenykedő népművelők összefogására és továbbképzésére; az üzemi közművelődési munka koordinálására és a szükséges információk kicserélésére tanácsi üzemi szakbizottságot hívtunk életre. A szakbizottság tagjai a nagy üzemek és üzemi művelődési házak, valamint a tanácsi népművelés kulturális munkatársaiból állnak. Megtárgyalja a szakbizottság a felnőttoktatás népművelési segítésének lehetőségeit, az üzemi KISZ-szervezetek helyét és szerepét az üzemi közművelődési munkában és így tovább.

Itt szeretném megjegyezni, hogy mindezen kezdeményezéseinket a Megyei Tanács művelődésügyi osztályával, a Szakszervezetek Megyei Tanácsával, a Pécs-Baranyai Népművelési Tanácsadóval és egyéb társszervekkel való teljes együttműködéssel kívánjuk végezni.

E kezdeményezések sikereseknek és hasznosoknak értékelhetők, még akkor is, ha információink még közel sem teljesek és nem egy területen még szinte egyhelyben forgolódunk. Pl. a felnőttoktatás népművelési segítésében, noha itt is megkíséreltük az előrelépést.

Milyen terveink vannak tevékenységünk további folyamatában?

Kiadjuk a Pécs-Baranyai Népművelési Tanácsadóval együttműködve a szoc. brigádok és üzemi kultúrfelelősök második kulturális tájékoztatóját, amelynek célja éppen az lesz, hogy segítséget adjon a felnőttoktatásban résztvevő dolgozóknak. Bekapcsolódunk az üzemi művelődési házak SZMT felülvizsgálatába, a Művelődésügyi Minisztérium ellenőrzésébe a munkás-területen dolgozó művelődési házak vonatkozásában, résztveszünk olyan üzemi kulturális akció előkészítésében és lebonyolításában, mint pl. a Bányász Kulturális Napok, meghívott munkaközösség bevonásával folytatjuk az üzemi klubok vizsgálatát, fokozott gondot fordítunk ebben az évben a szakmunkásképző intézetek kulturális nevelő munkájára, további erőfeszítéseket teszünk a munkás zenei kultúra fejlesztésében stb.

Jóleső érzéssel állapíthatjuk meg, hogy e kezdeményezéseink nyomán tovább folytatódik a pécsi üzemi népművelés szervezettebbé és tartalmasabbá tétele – végső soron munkásaink kulturáltabbá válása.

LIPPENSZKY ISTVÁN:

A MŰSZAKI ÉS KÖZGAZDASÁGI PROPAGANDAKAMPÁNY JÁRÁSI ÉS KÖZSÉGI TAPASZTALATAI

Hét év bőséges tapasztalatainak felhasználásával idén márciusban is sor került megyénkben a Műszaki- és Közgazdasági Propaganda Hónap megrendezésére. A Megyei Operatív Bizottság minden évben az aktuális népgazdasági feladatainknak megfelelően jelölte meg a hónap célkitűzéseit.

Az idei kampány fő gondolata: a 25 éves államosított ipar eredményeinek népszerűsítése, az üzem- és munkaszervezés korszerűsítése és a szocialista munkaversenymozgalom továbbfejlesztése volt. Mint visszatérő, permanens feladat maradt a tömegek műszaki érdeklődésének felkeltése, alapvető műszaki ismeretek nyújtása, tapasztalatszere biztosítása egyes szakmák, valamint a termelés irányítói és végzői között.

A Hónap 1973. évi programja jól tükrözte ezeket a célkitűzéseket, egyaránt épített a széles tömegek és a technikai ágazatok és szakmák igényeire. A megyében – beleértve Pécsét – az elmúlt évi 146 rendezvény és közel 35 ezer érdeklődővel szemben idén 167 rendezvény megtartására került sor, több, mint 37 000 részvevővel.

Külön örvendetes, hogy a rendezvények 48⁰/₀-a (80) Pécstől távol olyan helyeken zajlottak le, ahol az emberek ritkábban találkozhatnak a korszerű technika olyan bemutatásával, mint a megyeszékhelyen.

A program sokrétűségére vall, hogy abban sok népművelési forma helyet kapott, így pl. a vidéken szervezett 80 rendezvény az alábbi megoszlást mutatja:

10 kiállítás, 5 termékbemutató, 5 gépbemutató, 24 előadás, 6 szakmai tanácskozás, 4 üzemplátogatás, 2 ankét, 2 brigádvezetői tanácskozás, 7 technikai vetélkedő, 8 komplex autósnap, 6 filmest és 1 könyvkiállítás.

Az érdeklődés fokozódott, az elmúlt évi 12 500 részvevővel szemben idén közel 17 000-en vettek részt a különböző rendezvényeken.

De tekintsünk a számadatok mögé és vizsgáljuk meg, hogy az előző évekhez képest tartalmi szervezeti, és módszertani tekintetben hol sikerült előbbre lépniünk.

Az idei kampány kimunkálása az eddigieknél előbb kezdődött, az akcióban résztvevő szervezeteknek programjaik összeállítására több idő jutott, ami a tervek minőségi fejlődését eredményezte. A területi rendezvényekre eddig jellemző egyoldalúan mezőgazdasági profil helyett ipari vonatkozásokat is tartalmazó, változatos programok alakultak ki.

Az akcióban résztvevő szervezetek, elsősorban az üzemek és szövetkezetek aktivitása megnőtt, az eddigieknél jobban magukénak érezték a rendezvényeket. A megyei és járási művelődésügyi osztályoknak sikerült eredményes munkakapcsolatot kiala-

kítaniok elsősorban a mezőgazdasági és élelmészügyi, és a kereskedelmi osztályokkal, a MEDOSZ Területi Bizottságával, a Pécsi Autóklubbal, és üzemekkel.

Az utóbbi eredményeként 21 ipari jellegű kiállítás és gépbemutató megtartására kerülhetett sor. A jó együttműködés tette lehetővé pl. Siklóson a Művelődési Központ és a helyi ipari üzemek komplex, nagy volumenű kiállításának megrendezését, melynek költségeit a Kesztyűgyár, a Szék- és Kárpitosipari Vállalat és az ÁFÉSZ vállalta. Mohácson a művelődésügyi osztály koordinációja alapján 9 helyi ipari üzem mutatta be összevont kiállítását a Kossuth filmszínház galériájában, amit a Mohács ipari fejlődését ismertető dokumentációs előadás egészített ki. Hidason a helybeli Vegyiművek rendezett gazdag és nagy érdeklődést kiváltó termékbemutatót, Szigetváron a Konzervgyár rendezett legújabb termékeiből kiállítást, melyet a járás tsz és állami gazdaságainak képviselői szervezett üzemlátogatás keretében tekintettek meg, s megvitatták a gyár vezetőivel a közös termelési és szállítási kérdéseket. Említést érdemel még a siklósi művelődési központ által a beremendi Cementművekbe szervezett üzemlátogatás, a mohácsi Vegyesipari Vállalat és a véméndi Sajtüzem intézményes bemutatása.

A kereskedelmi szerek közül a legeredményesebben az ÁFÉSZ-ek kapcsolódtak be az akcióba körzeti jellegű árubemutatóikkal. Különösen gazdag anyagot vonultatott fel izléses installációban, saját rezsiben a siklósi, komlói, szigetvári, szentlőrinci, felsőszentmártoni és magyarbólyi ÁFÉSZ. Jelentősége főként abban mutatkozott, hogy többhelyütt a bolt hiányában eddig raktárban tárolt korszerű háztartási gépekkel, felszerelésekkel, barkács-eszközökkel ismerkedhetett meg a nagyközönség s mindjárt a helyszínen vásárlásra is módja nyílt. A pécsi Ezeremester bolt részvétele is új színfoltot jelentett a községi rendezvényeken. Felsőszentmártonban és Szentlőrincen pl. gazdag barkács árukészletet vonultatott fel. Mindkét helyen hasznosan találkozott a népművelési és kereskedelmi érdek: a bemutatók házilagos munkára ösztönöztek, s a bolt kiállítással kapcsolatos költségei a helyi vásárlásokban többszörösen megtérültek. A felsőszentmártoni kiállítás keretében szervezett ankét új barkácsszakkör megszületéséhez vezetett.

A kereskedelem aktivizálódására jellemző Komlón a lakáskultúra fejlesztése érdekében szervezett kiállítások példája. Ott a Pécs-Szekszárdi TŰZÉP Vállalat és a Pécsi Faipari Szövetkezet kb. 20 000 Ft-ot fordított propaganda keretéből a kiállításokra. A TŰZÉP kifizetődőnek tartotta a művelődési ház udvarán hétvégi nyaraló felépítését, a Faipari Szövetkezet pedig egy rendkívül rangos stílűtör-bemutató kiserelését.

Az üzemi és munkaszervezés kérdései elsősorban a tsz-ekben kerültek terítékre. A vezetők és dolgozók szótértésének jegyében vitatták meg pl. Dunafalván a tsz. 1973. évi termelési tervét és a vele kapcsolatos munkaszervezés teendőit. S a termelékenységre várhatóan kiható eredménnyel végződtek Majson, Szajkon és Lánycsón a régi munkafolyamatok korszerűsítése érdekében szervezett előadások és ankétok.

A szocialista munkaverseny és brigádmozgalom továbbfejlesztése érdekében szervezték meg Siklóson és Mohácson a Szocialista Brigádok Fórumát. Előbbi a kesztyűgyári brigádok jobb közösségi életének kialakítását, utóbbi a technikai távlatok bemutatását célozta. Az üzemen belüli szocialista munkaverseny helyzetét vitatták meg eredményesen a vezetők és dolgozók Hímesházán és Geresdlakon.

A szakmai tanácskozások közül említést érdemel az iskolák gyakorlati oktatást vezető és matematika-fizika szakos tanárainak szentlőrinci foglalkozása, mely az elektronikus számítógépek működési elvének és felhasználásának ismertetésével eddig kevésbé ismert témába avatta be a résztvevőket. Az előadó saját maga által barká-

csolt készülékkel mutatta be a működés alapelveit, melyet a résztvevők főként szak-
köri munkájukban praktikusán felhasználhatnak.

A pécsi járási tanácselnökök részére községfejlesztési terveik kialakításához
nyújtott komoly segítséget a korszerű településpolitikát ismertető dokumentációs
előadás, mely módot adott arra is, hogy az elnökök a Baranyaterv szakági irányító
mérnökével konkrétan megbeszélhessék községük korszerű kialakításának kérdéseit.

A 8 községben rendezett komplex autósnap ingyenes szolgáltatásaival szinte
vonzotta az autótulajdonosokat, akik a műszaki hibaelhárításokból, a filmvetítések
megtekintésén és autóismereti vetélkedők során sok új szakismerettel gyarapodhat-
tak. A nagy érdeklődésre való tekintettel a rendező Autóklub ezt a rendezvényt
jövőre már 2 naposra tervezi.

A pécsváradiak kezdeményezőkézségét dicséri a Tv-vel felvett személyes kap-
csolatok alapján rendezett Delta-est, amelyen Várhelyi Tamás főszerkesztő tartott
előadást s avatta be Kudlík Júliával együtt a megjelenteket a tv kulisszatitkaiba is.
Pusztá személyük zsúfolt házat vonzott.

A propaganda kampány egyik jellemzője volt, hogy a program zömében helyi
erőkre támaszkodott. A provincializmus veszélye miatt célszerű lenne, ha a következő
évben a rendező szervek programjaikban hatékonyabban használnák fel az országos
szintű ipari és kereskedelmi lehetőségeket.

Az előző két évben megfelelő súlyt kapott a házi szolgáltatás és a hobbysok fel-
karolása. Érdekes módon idén – amikor a kereskedelem már megfelelő árukészlettel
rendelkezik – nem kapott megfelelő propagandát ennek a társadalmilag hasznos te-
vékenységnek a segítése. Hiányos volt a műszaki és technikai szakkörök részvétele is
a programban, pedig kiváló lehetőség nyílott volna a jelenleg stagnáló szakköri moz-
galom holtpontról történő kimozdítására.

Évente visszatérő probléma a korai tervezésből adódó programváltozás. Ez idén
3 területi rendezvény elmaradásában, több időpont és előadó személyének módosul-
lásában jelentkezett. A propaganda-anyagok nyomdai átfutásának lerövidítésével
és a partnerszervek garanciavállalásával lehetne jövőre ezt a kérdést rendezni.

Végezetül: az egész propaganda-kampány úgy éri el igazi célkitűzéseit, ha az
által felkeltett érdeklődést, a kezdeményezéseket a rendező szervek év közben terv-
szerűen továbbfejlesztik.

A SZOCIALISTA BRIGÁDMOZGALOM KULTURÁLIS VÁLLALÁSAINAK TELJESÍTÉSÉRŐL, FELADATAIRÓL

A szocialista brigádmozgalomra fontos feladat hárul a helyi gazdasági és politikai célok megoldásában. Olyan tömegmozgalom, amely bebizonyította fontosságát, jelentősen segíti a dolgozók szocialista nevelését.

A szocialista brigádok kulturális vállalásainak szervezésében, teljesítésének biztosításában a szakszervezeteknek, más tömegszervezeteknek, művelődési szervezeteknek és más intézményeknek jelentős szerepük van.

A szocialista brigádmozgalomra ráirányították a figyelmet az MSZMP KB 1971. december 1-i határozata, valamint a szocialista brigádvezetők IV. Országos Tanácskozását megelőző helyi, üzemi, szakmai tanácskozások.

A szakszervezet 1972. év végi adatai szerint Pécsen és Baranyában 4731 brigád van, 59 626 taggal, ebből szocialista címért küzd 1193 brigád, 13 728 fővel. A szocialista címet már elnyerte 2978 brigád, 40 904 fős taglétszámmal.

A brigádok kulturális vállalásaiban fejlődés tapasztalható. Közösségi életük tartalmasabbá, színesebbé, felkészültségük, műveltségük színvonalasabbá vált.

A fejlődéshez hozzájárult a párt és a szakszervezetek irányító, koordinációs munkája. A vállalati, üzemi politikai szervezetek hatékonyabban segítik a mozgalmat, serkentik a brigádtagságot a hármas jelszó megvalósítására. A brigádok tevékenységét segíti a *patronáló mozgalom*.

A művelődési intézmények – elsősorban a szakszervezeti művelődési házak és üzemi könyvtárak – szervezettebb keretek között vállalási ajánlásokat tesznek a brigádoknak és ehhez kulturális rendezvényeket is biztosítanak.

Az eredmények ellenére még sok a mozgalom fejlődését akadályozó tényező:

- több üzemben elvi engedelmények árán növelik a brigádok számát;
- sok helyen a szocialista cím adományozásához elegendőnek tartják csupán a termelésben elért eredményeket;
- a brigádok a tanulási, a művelődési formák kiválasztásánál nem elég igényesek, vállalásaik sokszor általánosak, nem kötődnek az egyénhez;
- előfordul, hogy a brigádtagok tevékenysége nem példamutató;
- a brigádmozgalom szervezett patronálása kevés helyen alakult ki, a helyi patronálók rendszerint műszakiak; tevékenységükre a termelés-centrikusság jellemző, a művelődési követelményeket figyelmen kívül hagyják;
- problémát jelent a vállalások értékelésénél, hogy a helyi versenyfelelősök tájékozatlanok közművelődési kérdésekben;
- a kulturális vállalások teljesítéséhez a feltételek kevés helyen adóttak, az üzemek zömében nincs önálló klub és könyvtárhelyiség;

– a társadalmi kultúrfelelősök kevés módszertani segítséget kapnak; körükben nagy a fluktuáció;

– a brigádok kulturális vállalásainak jelentős részét a politikai oktatásban való részvétel teszi ki; – ritkábban szerepel az ismeretterjesztő előadások meghallgatása, még ritkábban a kollektív színház, mozi, múzeum, kiállítás látogatása, illetve a központi kulturális rendezvényeken való részvétel;

– a felnőttoktatásban visszaesett a dolgozók általános iskolájában való tanulás, ennek egyik oka a helyi ösztönzés hiánya;

– a közművelődési szervek, intézmények a meglévő *lehetőségeket sem használgják ki* megfelelően, pl. vándorkiállítások, csereműsorok bemutatása, művelődési és könyvtári autók jobb kihasználása, író-olvasó-, művész-, brigádtalálkozók stb.;

– a közlekedési problémák szűk lehetőséget biztosítanak a kollektív kirándulásokra, turizmusra, kevés a turista- és a kulcsos házak száma, a tömegsporthoz hiányzik a felszerelés;

– a kulturális alapok célszerű felhasználásánál a szakszervezeti szervek ellenőrző tevékenysége több igényességet és tervszerűséget kíván.

A szocialista brigádmozgalom jelentősége, a mozgalomban résztvevők száma indokolja, hogy a jövőben a szakszervezeti szervek, a pártalapszervek támasszanak nagyobb követelményeket a brigádok kulturális vállalásaival szemben, segítsék jobban tevékenységüket.

Az állami közművelődési szervek is fokozzák ezirányú munkájukat, hangolják jobban össze tevékenységüket az illetékes szervekkel és személyekkel.

A közművelődési intézmények munkájukat úgy szervezzék, hogy közelebb kerüljenek az üzemekhez, brigádokhoz.

A helyi pártszervek koordinálják, segítsék és ellenőrizzék a szocialista brigádmozgalom kulturális feladatainak szervezését és végrehajtását.

Üzemek, vállalatok, intézmények az eddiginél jobban biztosítsák a kulturális célkitűzések személyi és tárgyi feltételeit.

Fontosnak tartjuk, hogy az idegenforgalmi hivatalok és a közművelődési vállalatok hatékonyabban járuljanak hozzá az üzemi kollektívák társasutazási igényeinek kielégítéséhez. A tömegkommunikációs eszközök javítsák a szocialista brigádok komplex tevékenységének bemutatását, különös tekintettel a kulturális vállalások teljesítésére.

MSZMP BARANYA MEGYEI BIZOTTSÁGA
Propaganda- és Művelődésügyi Osztálya

VILLANGÓ ISTVÁN:

NÉHÁNY TAPASZTALAT, KRITIKAI ÉSZREVÉTEL A MÚZEUMOK NEVELŐMUNKAJARÓL

Ma már a múzeumügy minden fórumán elfogadott tény és valóságos gyakorlat, hogy a múzeumok funkciói között a közművelődési feladat a többivel egyenértékű szerepet tölt be. Ma bármely múzeum, vagy múzeumi szakterület csak abban az esetben érezheti teljes értékűnek tevékenységét, ha a tudományos munka mellett azonos gonddal és módszerességgel törekszik az eredmények közzétételére, ha nevelési feladatokat teljesít, s az ismeretközlés újabb és újabb alkalmait, formáit nyújtja közönsége számára.

Maga a közművelődés egész rendszere, fogalmi köre, módszere – az általános fejlődés, a válságok és megújuló viták közepette – jelentős változásokon megy át. Ez az állapot a megoldásra váró feladatok egész sorát veti fel számunkra. A múzeumi nevelőmunka – amely még hagyományaiban, módszereiben, eszközeiben a muzeológia más ágazataival, részterületeivel szemben bizonyos fokig amúgy is maradásban van – kell, hogy mégis számoljon a közművelődés szemléletében, rendszerében napjainkban lezajló változásokkal. A „még teljesen ki sem alakult, máris változik” látzólagos ellentmondása ez. Nagy hiba lenne azonban, ha a tennivalók sokasága bénítólag hatna ránk, s nem törekednénk az események és kudarcok tapasztalatai révén is a folytonos megújulásra, újabb hagyományok teremtésére. Napjaink dinamikus változásai arra kell, hogy ösztönözzenek, hogy a múzeumok sajátos eszközeik, lehetőségeik révén megtalálják a számukra legkézenfekvőbb formákat, módszereket a sajátos tartalomhoz, amely nem azonos – legfeljebb hasonló – más területekével, amelyeket sem a könyvtár, sem a művelődési ház, sem pedig más intézmény nem pótolhat.

Megteremtini és tökéletesíteni azokat a formákat, amelyek sajátosan múzeumiak, mégis tartalmában, céljában szervesen kapcsolódik valamilyen más művelődési ágazat összetett nevelési hatásaihoz, akcióihoz.

Munkánkkal kapcsolatos előadásokban, tanulmányokban gyakran tanúi lehetünk bizonyos terminológiai bizonytalanságnak. Anélkül, hogy az elnevezések tisztázására vállalkoznánk és korántsem végleges igénnyel a „múzeumi népművelés”, a „múzeumi ismeretterjesztés”, „*a múzeumi nevelés*” – nagyjából azonos értelemben használt – kifejezések közül az utóbbit választanám.

A „népművelés” megjelölés a közművelődés fogalmának kiteljesedésével avultnak, kissé arisztokratikusnak tűnik. Az „ismeretterjesztés” fogalma szűk, s a köztudatban többnyire tudománynépszerűsítést jelent. A külföldi és hazai szakirodalom is egyre gyakrabban a „múzeumi nevelés” kifejezést használja. Maguknak a szerve-

zeti formáknak az elnevezésére is ezt a szót használják. Így pl. az UNESCO Nemzetközi Múzeumi Szervezetének, az ICOM-nak egyik fontos bizottságát nevelési szakbizottságnak nevezik. De a múzeumok megfelelő osztályai is sok helyen – szocialista és kapitalista országokban egyaránt – nevelési osztályként ismeretesek.

Ezen felbátorodva merem én is ezt az elnevezést használni és ajánlani.

Mindezek előrebocsátásával szeretnék beszélni a múzeumi nevelés fontosabb formáinak, eszközeinek néhány gyakorlati tapasztalatairól:

Mindenekelőtt a legsajátosabb formáról, a múzeumi kiállítások különböző típusairól szeretnék szólni néhány vonatkozásban.

A múzeumok kiállítási tevékenységének, tervezésének több éves figyelemmel kísérése alapján azt mondhatjuk, hogy a művelődéspolitikai célokat tudatosan érvényesítik ezek a programok. Törekednek változatos és tudományosan megalapozott, színvonalas kiállításokkal a sokoldalú nevelőhatásra.

Ha viszont az egyes múzeumokat nézzük, azt tapasztaljuk, hogy aránytalanságok, egyenlenségek mutatkoznak múzeum és múzeum között. Ebben minden bizonyonnyal a feltételek – a helyiség, anyagi és személyi ellátottság – különbözősége alapvetően közrejátszik. Ez lehet mérsékelt, de a feltételek – ha úgy tetszik – nem önmaguktól adódnak, meg kell teremteni azokat közös erőfeszítéssel, leleménnyel.

Különbözőséget eredményez az egyes múzeumok olyan sajátos helyzete, funkciója is, amely a település, a vidék adottságaitól meghatározott. Ilyen értelemben más-más igényt elégít ki egy falumúzeum, egy gazdasági, kulturális centrumban lévő intézmény, vagy éppen idegenforgalmi nevezetesség. (Nem is beszélve az adott terület, város általános kulturális, intézményi ellátottságáról.) Úgy tapasztaljuk, hogy ezeket a tényezőket nem minden múzeum veszi figyelembe, illetve adottságait nem mindegyik használja ki megfelelően, vagy – ellenkezőleg – crején felüli, lehetőségeiket meghaladó terheket vállal, valamennyi káros következményével együtt. Amíg az állandó kiállítások területi tematikai elosztásában messzemenően érvényesül a tervszerűség, addig az időszaki és vándorkiállítási tevékenységben szembeötlő aránytalanságok, alkalmosságok mutatkoznak.

Heves megyében 6, Csongrád megyében 98 időszaki kiállítást rendeztek az 1971-es évben – hogy a két szélsőséget említsem. De még a Békés megyei 50, a Szabolcs-Szatmár megyei 52 kiállítás is túlzott megterhelést ró egy múzeumi szervezetre, olykor szükségszerűen igénytelenségre készítet, s nem marad energia a kiállításokban rejlő lehetőségek kiaknázására.

Más-más szemléletmódot kell felfedeznünk abban a jelenségben is, ami az idegenforgalmilag jelentős múzeumok esetében megfigyelhető: Egerben évek óta ugyanaz az állandó kiállítás várja az odalátogató idegeneket, a tihanyi múzeum mint kiállítóhely funkcionál, s minden évben reprezentatív és érdekes tárlatokkal vonzza a látogatók tízezreit, a gyulai várban az állandó kiállítás mellett rendszeres időszaki kiállítások tartják ébren az érdeklődést.

Egyes esetekben úgy tűnik, hogy az idegenek igényeire való túlzott koncentráció a helyi művelődési feladatokat háttérbe szorítja.

Már az állandó és időszaki kiállítások pusztán arányából is adódnak problémák. Az időszaki kiállítások, a friss események hiánya előbb-utóbb érdektelenséget szül a múzeum iránt. Még közelebb jutunk gondjainkhoz, ha a kiállítások tematikai összetételét vesszük szemügyre. Hosszasan lehetne elemezni az egyes múzeumok kiállítási témaválasztásainak előnyeit, fogyatékosságait. Ez minden esetben megtörténik az évvégi beszámoló jelentésben és a tervtárgyalásokon. A hiányolt természettudományi, ipargazdaságtörténeti, komplex művelődéstörténeti témák bemutatásának fontoságáról többször volt már szó. Sajnos évről évre csak kevés előrehaladás tapasztal-

ható ezen a téren. De mindezeknél szembetűnőbb és gyakoribb probléma a képzőművészeti témák – főleg egy-egy művész alkotásait – bemutató tárlat – bizonyos fokú túltengése. Békés megyében az egy évre tervezett 40 időszaki kiállításból 30 képzőművészeti bemutató. De hasonló az arány Bács-Kiskun, Csongrád, Hajdú, Pest megyében is. Ha ehhez még hozzáveszem, hogy a művelődési házakban is zömében képzőművészeti kiállítások várják a látogatókat, azt hiszem, nem panaszkodhat senki, hogy nincs alkalma kiállításokon ismerkedni a kortárs művészettel. Mégis azt kell mondanom, hogy az ilyen kiállítások csupán számszerű növelésével aligha jutunk előbbre a képzőművészeti kultúra, az ízlésnevelés területén.

Ezért kell különösen hasznosnak tartani azokat a kísérleteket, amelyek a Magyar Nemzeti Galériában, a Miskolci Galériában folynak, s amelyeknek Pécsen lehetünk tanúi. Úgy érzem, ezek a próbálkozások elősegítik, hogy konkrétabb ismereteink legyenek a közönség művészeti érdeklődéséről, ízléséről és szolgálják a művek jobb megértését, befogadhatóságát is. Annál is inkább, mert ezek az akciók zömében új közönséget próbálnak „célba venni”.

Az a tapasztalat, hogy a múzeumok nagyszámú képzőművészeti tárlata lényegében egy szűk látogató réteg érdeklődését szolgálja. Szembetűnő a színvonalbeli egyenetlenség, túlméretezés is. Néhány kiállítást látva sokszor az az ember érzése, hogy kevesebb többet használt volna a művész és a múzeum hírnevének is. A képkiállítások számának alakulásában minden bizonnyal szerepet játszik a kényelem is. Dicséretes dolog, hogy a múzeumok új kiállítások rendezésére törekednek, de úgy véljük, ez nem ok arra, hogy mindig a könnyebb megoldások felé forduljanak. Számos szép példáját látjuk a közös összefogásnak, amikor a múzeumok szellemi és anyagi energiáik ésszerű közös kihasználásával tudják változtatossá, élénkké tenni kiállítási programjaikat. Elsősorban a csere- és vendégkiállításokra gondolok itt. A múlt év végén megtartott „kiállítási börze” kezdeti eredményei már idén is megmutatkoztak. Szép sikert értek el a „Somogyi hímezés”, a „Habán kerámia”, az üveg művészete kiállítások vendégszerepléseik során.

Egyre gyakoribbak a megyei múzeumok egymással és az országos múzeumokkal közösen rendezett kiállításai. A Borsod, Hajdú, Heves megyei múzeumok kölcsönös bemutatkozásai az elmúlt Múzeumi Hónapok újszerű és sikeres kezdeményezései voltak. Nem kisebb sikert értek el a megyék fővárosi bemutatkozásai, különösen Bács-Kiskun budapesti vendégszereplése váltott ki élénk visszhangot és elismerést.

A Nemzeti Galéria többek között Szabolcsban, Győrben, Kecskeméten gazdagította a kiállítási programokat. A Néprajzi Múzeum és az István király Múzeum hagyományos jó együttműködése eredményezte a „Népművészetünk évszázadai” sorozat eseményszámba menő kiállításait. De említhetném a vásárosnaményi tájmúzeum és az Öntödei Múzeum közös bemutatóját is. Ez csupán néhány példa arra, hogy miként lehetséges színesebbé, tartalmasabbá tenni a múzeumok programját.

A kiállításokhoz talán legszorosabban kapcsolódik a tárlatvezetés. A legtöbb múzeumban rendszeresen vagy alkalmanként élnek is ezzel a formával. Szervezését a múzeumok más-másképpen oldották meg, lehetőségeiktől, adottságaiktól és az igényektől függően. Legtöbb helyen a muzeológusok végzik „nem mindig szívesen vállalt feladatként” ezt a munkát. Máshol a TIT-tel, más szervekkel együttműködve oldották meg a problémákat. De van múzeum, amely külön vezetőket alkalmaz. Mint érdekes és sikeres próbálkozást említeném az egrői példát. Itt a nagy turistaforgalomra való tekintettel a Megyei Idegenforgalmi Hivatallal közösen, az ő támogatásukkal oldotta meg a múzeum a kalauzolás. A helyszínen lévő képzett vezetőknek a Hivatal napi 50,- Ft-os készenléti díjat biztosít. Ezen felül a vezetésekért személyenként kért 2,- Ft-os díjból bizonyos $\frac{0}{10}$ öket illeti.

A szervezeti forma sokféle lehet. A keretek többnyire kialakulóban vannak, és ma még gyakran találkozhatunk száraz, túlságosan szakszerű, tudálékos, közönségnek érdeklődését, műveltségi szintjét figyelmen kívül hagyó vezetővel. Amikor örülnünk, ha egyáltalán van vezetés, már akkor is foglalkoznunk kell a vezetés módszerével, a vezetők kiképzésének szempontjaival.

Egy másik – főleg a Múzeumi Hónap idején meghonosodott – forma az előadás. Itt csupán két dolgot szeretnék észrevenni: az előadás témája kapcsolódjék minden esetben a múzeum valamelyik kiállításához, műtárgyához, gyűjteményi csoportjához, vagy valamely múzeumi tevékenységhez (pl. ásatáshoz). A másik, hogy az előadás – főleg szemléltetéssel – még mindig az ismeretközlés egyik legfontosabb formája. Ha érdektelenségbe fullad olykor-olykor, nem a formában van a hiba, hanem inkább a témaválasztás és a közönség érdeklődése nem találkozott, esetleg nem is keltették fel az érdeklődést.

Érdekes témák bőven adódnak, amelyek előadásra kíváncsoznak, amelyekre kellő tudatosítás után el is mennek az érdeklődők, s nem kell „vattázni” az előadótermet kivezényelt kollégista diákokkal. Örömmel halljuk, hogy néhány múzeum egymáshoz kapcsolódó előadások sorozatával ér el sikereket. Így a Szépművészeti Múzeum ifjúsági előadássorozatával az egyetemes művészet korszakait, a Sárospataki Rákóczi Múzeum pedig a hazánkban folyó nagy régészeti ásatások eredményeit ismerteti meg közönségével.

A múzeumok egyéb rendezvényei címszó mögött ma már rendkívül sokoldalú tevékenység húzódik meg. A hangversenyek, irodalmi műsorok, ünnepélyes megnyitók ma már megszokott események sok múzeumban. Legfeljebb arra kell vigyázni, hogy ne passzív kerete legyen mindennek a múzeum – legtöbb helyen hangulatos, szép – műemléképülete, hanem váljék az a műsor a látvány, az ismeret szerves komplex élményt adó részévé. Említhetném a múzeumok által szervezett kirándulásokat, ásatási bemutatókat, műemléki sétákat, emlékünnepeket, pályázatokat. Úgy tűnik, most még alábbhagy a vetélkedő láz, de a pályázatok még mindig elég egysíkúak. Túl sok a gyermekrajz-pályázat. Nagyon kedvesek, fantázia-dúsak ezek a kis munkák, de a pályázat meghirdetői nem dicsekedhetnek nagy fantáziával, amikor ilyen címen hirdetik meg: „mit láttam a múzeumban?” Nem akarom kétségbe vonni egy ilyen akció nevelő hatását, eredményességét, csupán az egyoldalúságra hívnám fel a figyelmet, hiszen tekintettel kell lennünk arra is, hogy lényegében ugyanannak a korosztálynak rajzkészséggel megáldott rétegét csábítja az OTP, az ÁB, a Balesetvédelmi Tanács, az Egészségügyi Felvilágosító Szolgálat, a Béke Világtanács és még nagyon sok egyéb szerv.

Napjainkban a művelődés integrációjának lehetünk tanúi. Ebben a folyamatban nem lehet közömbös számunkra – sem elvi, sem gyakorlati szempontból –, hogy a múzeumok miként illeszkednek a közművelődés rendszerébe, milyen együttműködésben valósítják meg művelődési céljaikat. Azt tapasztaljuk, főleg a megyei szervezetekben, a vidéki városokban és kisebb településeken számos közös akció, összehangolt tevékenység jelzi a jó együttműködést a művelődés más ágazataival és intézményeivel. Jó példákkal szolgálnak ehhez az ünnepi megemlékezések, évfordulók összehangolt programjai. Arra kell törekedni, hogy ez az alkalmi közös tevékenység mindenhol rendszeressé, folyamatossá váljék.

Külön szeretnék szólni az iskolákkal való kapcsolatáról. Egyrészt az iskolai oktatói nevelői munka múzeumi eszközökkel való segítése, másrészt az iskoláskor utáni önnevelés, a permanens művelődés megteremtése teszi ezt a kapcsolatot különösen fontosá.

Azt hiszem, eljutottunk arra a pontra, hogy ha már ott vannak az iskolák szervezett csoportjai a múzeumokban, akkor hogyan és ki foglalkozzék a gyerekekkel. A muzeológus? A pedagógus? A múzeumi nevelő? Kövesse a tanítási óra didaktikai menetét a múzeumi foglalkozás, vagy egészen más formát kell kialakítani? Miként teremtsen meg a kapcsolatot a tantervi követelménnyel, a tudomány rendszerétől sokszor eltérő praktikus csoportosított tantárgyi anyaggal? Milyen adekvát nevelési szituációt, tartalmat kínál a múzeumban jelenlévő szemléleti és ismeretanyag? . . .

Megannyi megválaszolásra váró kérdés. Külföldön széleskörű gyakorlata, tekintélyes szakirodalmi van ennek a témának. Nálunk inkább csak kezdeti próbálkozások vannak. Ezért is kell különösen figyelemreméltónak tartani a győri, pécsi, Borsod, Somogy megyei eredményeket, a Mezőgazdasági és Közlekedési Múzeumok törekvéseit.

Úgy látjuk, hogy ezen a területen nem várhatunk a pedagógusok kezdeményezésére. A múzeumokban kell indítványozni, ösztönözni, esetleg anyagilag is támogatni annak a néhány lelkes és tapasztalt pedagógusnak és muzeológusnak a munkáját, akik képesek és hajlandók elméletileg és gyakorlatilag is foglalkozni ezekkel a módszertani kérdésekkel. (Jó példa erre a győri múzeum és az ott megindult munka: bemutató tanítások, módszertani dolgozatok.)

Az idegenforgalom sajátos közönnyel, sajátos igényekkel jelentkezik a múzeumokban. Anélkül, hogy eltuloznánk jelentőségét, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy éppen a leglátogatottabb múzeumok közönységének nagy többségét a belső és külföldi turisták, kirándulók adják. Hajlamosak vagyunk az idegenforgalomból adódó közönység igényeit, a nagyszámú látogatók múzeumi fogadását technikai kérdésként kezelni. Sok vonatkozásban az is, de tartalmát tekintve nem feledjük, hogy az utazás, kirándulás – az eleven szemlélet következtében – az ismeretszerzésnek, a művelődésnek egyik kellemes, mégis maradandó formája. Különösen nagy jelentőséget kell tulajdonítani a belső turizmus adta lehetőségeknek, figyelembe véve azt is, hogy az életszínvonal emelkedésével, a szabadidő megnövekedésével szaporodnak az egyéni és csoportos utazások.

Külföldiek esetében pedig az országunkról, népünkéről kialakított kép nem lehet közömbös számunkra. Ilyen értelemben nem mindegy, hogy az idegenforgalom által érintett vidékek milyen kiállításokkal várják az odalátogatókat. De az sem mindegy, hogy milyen emléktárgyakat, kiadványokat, képeslapokat tudnak magukkal vinni. A múlt év nyarán 10 múzeumban végeztünk megfigyeléseket, s azt kellett megállapítanunk, hogy azok egyike sincs felkészülve megfelelően a nagyszámú idegen fogadására.

Befejezésül néhány szót múzeumi propagandáról.

A propaganda eszközei, formái széles körben ismeretesek. Alkalmazásuk ennek ellenére meglehetősen hézagos. Ebben minden bizonnyal döntő szerepet játszik a múzeumok korlátozott anyagi lehetősége. Ennek ellenére mégis el kell mondani néhány tapasztalatot. A közönység kellő tájékoztatása, aktivizálása, a közvélemény alakítása érdekében az eszközök sokféleségére, egyidejűségére, szakosságára lenne szükség. A tapasztalat azt mutatja, hogy még a jól szervezett propaganda esetén is a szóródó információkból rendkívül bonyolult és áttételes módon születik érdeklődés, fadák szándék és lesz cselekvés. Hogyan is várhatnánk akkor figyelemreméltóbb eredményt csupán egy-egy múzeumi plakáttól. Márpedig sok esetben a múzeumok elintéztnek vélik a kiállítás propagálását, ha ahhoz plakát készül. Kétségtelen, hogy fontos és nem elhanyagolható eszköze ez is a propagandának. De önmagában legfeljebb figyelemfelkeltő tud lenni egy jó plakát. Az érdeklődést már kevésbé képes orientálni, informatív tartalma is szűkös.

Sajnos gyakori jelenség, hogy egy-egy nagy anyagi és szellemi ráfordítással készült új kiállítást az ünnepélyes megnyitót követően agyonhallgatunk. Az ünnepélyes aktust még csak tudatja néhány sajtóhír, közlemény, aztán sokszor évek kellenek amíg ismét felfedezzük, vagy csak nagyon lassan tudatosul léte. A félegyházi börtönmúzeumot és néprajzi kiállítást alig két év után már fel kell fedezni. A Nagytétényi Kastélymúzeum látogatottsága is csak négy év után jelzi, hogy egyre többen tudnak arról, mi látható itt.

Tehát sokszor magával az informálással, tudatosítással is baj van. És hol vagyunk még az aktivizálástól? A reklám a múzeumi területen nagyon visszafogott. Igaz, maga a téma nem igen bírja el a túlzott harsányságot. A kultúrát nem úgy kell „eladni” a közönségnek, mint egy kereskedelmi árut. De a jelenleginél sokkal inkább mozgósítónak kell válnia.

A folyamatos propagandának jó eszközei lehetnek a különböző prospektusok, szórólapok. Elsősorban néhány idegenforgalmilag jelentős vidék rendelkezik ilyenekkel. Ezek kiadását és terjesztését főleg az idegenforgalmi hivatalok támogatásával sikerült elérni.

A sajtó, rádió, televízió közvetve és közvetlenül is sokat tehet a múzeumok, műemlékek népszerűsítése érdekében. Ehhez viszont állandósítani kellene a sajtókapcsolatokat. A szerkesztők, újságírók jó néven veszik, ha rendszeresen informálják őket, s többnyire fel is használják a tájékoztatókat. Ilyen értelemben mindig akad valami apropos-ja annak, hogy a lapok a múzeumról, kiállításról írjanak. Egy új leletről, némi átrendezésről, egy-egy műtárgyról, belső eseményről szóló híradás mindig alkalmas arra, hogy az érdeklődést ébrentartsa, a figyelmet a múzeum felé terelje.

Különösen hasznosak az ismeretterjesztő céllal készülő műsorok, cikkek. Ezek szakmai előkészítésében a muzeológusok általában részt vesznek. Elég gyakori azonban, hogy – s ezt nemcsak az újságírók, szerkesztők panaszolják, de a propagandisták is tapasztalják – a muzeológusok, valami rosszul értelmezett szakmai féltékenységből, nem mindig szívesen adnak szakmai segítséget a propagandához, az ismeretterjesztéshez. Ez nagy mértékben nehezíti a múzeum népszerűsítését. Ha tekintetbe vesszük a szakalkalmazottak nagyfokú megterheltségét (ami sokszor csak önsajnáltság, hiszen jól fizető ismeretterjesztő lapok számára még a legelfoglaltabb muzeológusok is meglepő gyorsasággal produkálnak cikkeket – sokszor munkatervi feladattá minősítve azt), akkor is azt kell mondani, hogy több lelkesedésre, odaadásra és önzetlenségre lenne szükség a saját múzeum érdekének, jó hírének, népszerűsítésének támogatásában.

Gyakori jelenség az is, hogy a kiállítás-rendezés sok elfoglaltsággal járó teendői közepette megfelelkezünk a megnyitás, a propagálás, a kiállítás majdani hasznosításának előkészítéséről. Emiatt gyakori a kapkodás, elsietettség, a nyomtatványanyagok – meghívók, plakátok, katalógusok – késése.

Itt említeném meg, hogy a propagandának hatásos és nélkülözhetetlen formája a közvetett úton történő népszerűsítés. A társadalmi és tömegszervezetekkel, társintézményekkel kialakított munkakapcsolat a feljük irányuló rendszeres tájékoztatás nagy mértékben hozzájárulhat a közönség szervezéséhez. Kialakítható – jó példa erre van – a mozi- és színházzervezők hálózatához hasonlóan a közönségszervezők köre. Úgy tapasztaljuk, hogy a szakszervezet, a KISZ, a Népfront és más társadalmi szervek, szakmai közösségek messzemenően segítik a múzeumi kiállítások látogatását, hasznosítását.

Végső soron a propagandának is arra kell irányulnia, ne csupán látogatótoborzás legyen. Nem elég az, hogy bejöjjen, betévedjen a látogató, – noha ennek is örülünk –, célja az legyen, hogy minél gazdagabban, élményekben, ismeretekben gyarapodva távozzék a múzeumból.

Elég sokáig lehetne még sorolni a tapasztalatokat, pozitívakat és negatívakat egyaránt. A magam részéről csak néhány – talán nem is minden esetben a legfontosabb – észrevételt érintettem abban a reményben, hogy kölcsönösen elősegíthetjük közös elképzeléseink kialakítását, eredményesebb megvalósítását.

MEZEI JÓZSEF:

TAPASZTALATOK A KIVÁLÓ IFJÚSÁGI KLUB PÁLYÁZAT URUGYÉN...

Az ifjúság szabadidejének hasznos eltöltése fontos művelődéspolitikai cél köz-
művelődési intézményeinkben. S e cél már régebben kialakított egy formát, létre-
hozott egy szervezeti keretet, amely a kulturált szórakozások megteremtésére és ne-
velési feladatok megoldására alkalmas lett. Ez a forma a klub. Nem egyedüli, de
hatékony és közkedvelt forma.

A közművelődési intézmények ifjúsági klubmunkája fontos szerepet tölt be je-
lenkori népművelésünkben. Az ifjúság az, amely az intézmény látogatóinak többségét
adja, leghamarabb közösséggé, klubbá szerveződik. Ez életkori sajátosságaiból is adó-
dik: társ, vagy társak keresése.

A fiatalokban a közösséggé válás lehetősége adott. A klubmunka egy meglévő
lehetőség kihasználása, illetve az adott lehetőség fejlettebb fokon való alkalmazása is
lehet.

Ez azt is jelenti, hogy ifjúságpolitikai irányelveink alapján, a művelődéspoliti-
kai elvek szem előtt tartásával már tudatosan olyan programokat és olyan módsze-
reket terveznek, alkalmaznak a klubok irányítói, amelyeknek eredménye, hogy a
klubok már nemcsak mint szórakozási alkalmak jelentkeznek az ifjúság körében,
hanem az ifjúság nevelésének bázisai, a közélet színterei is lesznek.

Baranya megyében az ifjúsági klubok száma az elmúlt években egyre gyarapo-
dott.

A klubok tartalmi munkájának vizsgálatakor – egyfajta mérceként – a „Kiváló
Ifjúsági Klub” pályázati kiírásainak teljesítését szoktuk mérlegelni. A népszerű pá-
lyázatot 1967 óta öt alkalommal hirdettük meg. A rendező szervek az 1971–1975
közötti időszakra új pályázati rendszert alakítottak ki. Ennek szellemében mi is szám-
vetést készítünk, vizsgáljuk a benevezett klubok tevékenységét, a legjobbaknak me-
gyei „Kiváló Ifjúsági Klub” címet ítélünk. A jók közül a mégjobbakat az országos
értékelő bizottság „Aranykoszorús” címére terjesztjük fel. A cél: lényegében ugyan-
az a pályázat új rendszerében is; ösztönzés a nevelési feladatokra, a politikai, világ-
nézeti nevelőmunkára, a közéleti nevelés fokozására, a korszerű műveltségigény fel-
keltésére.

Megyénkben 47 ifjúsági klub nevezett e pályázati ciklus 1972. évi szakaszára.
A nevezés a megyében működő ifjúsági klubok számához mérten nem nagy, de ha fi-
gyelembe vesszük, hogy a megyei, járási klubtanácsok a legjobban működő ifjúsági
klubokat ösztönözték a részvételre, kiderül, hogy e nemes összecsapás mégis csak a
legjobbak között zajlott le.

Túl a hivatalos értékelésen, tapasztalataink kedvezőek. A kilenc kiválónak minősített ifjúsági klub tevékenysége az elmúlt esztendőben tovább fejlődött, erősödött. A legjobb klubok, így a pécsi Postás, pécsi József Attila, pécsi Építők, Sásd, Vajszló, Bóly, Pécs erzsébettelepi ifjúsági klubja, a MEZŐGÉP szigetvári gyáregységének, a görögali Á. G. ifjúsági klubjának pusztá felsorolása helyett néhány olyan általános tapasztalatot írok le, amely az értékelt kluboknak tanulságul, a pályázaton részt nem vevő kluboknak tapasztalatul szolgálhat.

A tartalmi munkában az előrelépést elsősorban a klubvezetők hozzáértése jelentette. Megelégedve tapasztaltuk, hogy kilenc kiváló klub vezetője közül öt működési engedélyes, akik éppen az 1971/72-es évben végezték el az egyéves megyei klubvezetői tanfolyamot. A négy másik klubvezetőből egy pedagógus, három főhivatású népművelő, egy pedig műszaki értelmiségi. Mindegyik olyan szakmai tudással rendelkezik, hogy képes kiscsoportokban nevelési feladatok megoldására.

A klubvezető személye meghatározza a klubok tartalmi munkáját, közösséggé válását. Olyan klubvezetőkre van elsősorban szükség, akik szakmai hozzáértéssel, általános intelligenciával, magasfokú információ-telítettséggel rendelkeznek. Csak az ilyen típusú vezető képes arra, hogy a klubot valóban a közélet fórumává emelje, a klubtagokkal együtt éljen, képes legyen a közösség figyelmét az eseményekre ráirányítani, képes legyen megérteni és válaszolni a valóság eseményeire, történéseire.

Az igazi munkát a vizsgált kluboknál elsősorban ez határozta meg. A klubvezető benne élt a csoportban, annak belső mozgását pontosan észlelni és befolyásolni tudta, biztos ismerője volt azoknak a primer- csoportoknak, amelyek a nagyobb közösség munkáját meghatározhatják. A klubvezetők képesek voltak arra, hogy a klubokban a „nem hivatalos” csoportokat felismerjék, amelyeknek sajátos viselkedési és formarendszere van, s amelyet valamilyen rokonszenv, vagy közös érdek kapcsolt össze. Ezekre figyelmet fordítottak, mert e belső csoportok eldönthették a hivatalos csoport sorsát, hatással lehettek fejlődésére s a tagok egyéni viselkedésére is.

Számtalan példával bizonyítható (elsősorban Bóly, Vajszló, Pécsi Építők esetében), hogy egy baráti kör, egy aktív mag egységes lelkesedésével és aktivitásával képes magával ragadni a többieket. Megnyugtató, hogy a csoportok vezetői pontosan fel tudták ismerni e hivatalos csoportok belső szerkezetét, pontosan el tudták különböztetni a nem hivatalos csoportok funkcióit a hivatalos csoportokétól, és ami a leglényegesebb, fel tudták használni e csoportokat a hivatalos csoportok társadalmi funkcióinak megvalósítására.

Ennek egyik fényes bizonyítéka az a tény, hogy a helyi vezetők fel tudták használni a fiatalokban meglévő „klubosodási” igényt, hasznosan tudták mindazt az energiát kamatoztatni, amely a fiatalokban adott, de néhol szervezettség hiányában elvész. A bolyi fiatalok 460 000 Ft, a vajszlói fiatalok közel 300 000 Ft, a pécsi Építők fiataljai több mint 350 000 Ft értékű társadalmi munkát végeztek azért, hogy sajátjuknak érzett, szép klubot hozzanak létre.

Meghatározó volt a klubvezetők és irányítók (fenntartók) szemlélete abban, hogy a klubot nevelési feladatok műhelyül fogták fel és nem szórakoztató intézménynek. Tudatosan törekedtek arra, hogy az első pillanattól a tagokban azt a szemléletet tudatosítsák, hogy „ide, a klubba, azért jó eljárni, mert okos dolgokat lehet hallani”, „itt tanulni lehet”, „szórakoztatva lehet új ismereteket szerezni” és nem onnantan „szórakozni”. Az egyik leglényegesebb művelődéspolitikai célnak tettek eleget a klubok (elsősorban a pécsi Postás és a József Attila Művelődési Ház ifjúsági klubja, a sásdi és vajszlói ifjúsági klub), amikor a közéleti magatartás erősítésén tudatosan munkálkodtak. Ehhez szükséges volt, hogy a vezetők ismeretek birtokában képesek legyenek a világ, az ország, a település, a klub problémáira azonnal válaszolni. A

problémákat – kezdeményezésünkre – a klub közösségében kell őszintén megvitatni, tisztázni, s ha szükséges volt, – arra hivatottak meghívásával – megszólaltatásával a problémákat megoldani.

Így lehetett a klub a közélet fóruma, a problémák tisztázásának, esetenként megoldásának kezdeményezője. A legnemesebb cél, mit klub valaha is elérhet.

Sokat tettek kiváló klubjaink annak érdekében is, hogy valóban aktív közösséget alakítsanak ki, akik képesek hasznos szórakozást, a művelődést tudatosan önmaguk számára megszervezni.

E példa fontos, mert e kiscsoportokban szinte gyakorlatképpen megoldhatnak mindenfajta problémát, mert a klub lehetőséget ad a situációk elemzésére. Így válik a kis közösség a társadalomban élő – ott is situációkat és problémákat megoldó – embereknek közéleti „iskolájává”.

Ha az alkalmazott módszereket vizsgáljuk, a programokban első helyen áll a vita, a beszélgetés, általában a szóbeli módszereknek olyan formaváltozatai, amelyek nem pusztán befogadásra készítetik a hallgatókat, hanem aktív részesevé teszik őket az ismeretfeldolgozásban.

Szólni kell még azokról a klubokról, amelyek tudatosan segítették, elsősorban az üzemi és falusi munkásifjúság szakmai és általános műveltségének fejlesztését. E tevékenységben elsősorban a Mezőgép szigetvári gyáregységének, a pécsi Erzsébet-telepnek, a görögali Áll. Gazdaságnak, a pécsi József Attila Művelődési Háznak ifjúsági klubja ért el szép eredményt. Helyzetük nehéz, mert sok esetben olyan emberanyaggal kell a feladatokat megoldaniok, akik önmaguk művelődéséért tudatosan nem cselekszenek. A fiataloknak ez a része idegenkedik a neveléstől, művelődéstől. Ellentétes ez olyan kluboktól, ahol zömében értelmiségiek vannak. (Ld. pécsi FUK, és Fiatal Műszakiak Klubja, melyek 1972. évi munkájukért dicséretben részesültek.) Ezekben a klubokban tudatosan, következetesen és együttesen munkálkodnak, hogy általános és szakmai műveltségük magasabb szintű legyen.

A falusi kluboknál, s általában azoknál a kiscsoportoknál, ahol a klub tagsága munkásifjúságból áll, meg kell találni azokat a hatékony és mégis vonzó módszereket, amelyek játékos módon ismereteket adnak, s a tevékenység nevelő hatású. A fenti klubok példája bizonyítja, hogy a játék és a játékos módszerek következetes alkalmazása a fokozatosság elvének megtartása meghozza a kívánt sikert.

Hangsúlyozni kell még a komplexitás fontosságát, akár a különféle tematikus klubbesteken, akár egy-egy foglalkozás-sorozatban. A téma komplex feldolgozása, a módszerek és formák témán belüli változatossága célszerűen motiválja a foglalkozás hallgatóságát.

A fenti klubvezetők e módszertani problémát meglátva programjaik tartalmával és módszereik sokszínűségével megnyerték a klubtagok érdeklődését és aktivitását.

Szólni kell még a bázisként működő kiváló klubokról. Itt elsősorban a sásdi Művelődési Központ, a vajszlói Körzeti Művelődési Ház és a mozsgói Körzeti Művelődési Ház dicséretet kapott ifjúsági klubja emelhető ki. E tevékenységnek lényege, hogy a körzeti művelődési házak feladataihoz hasonlóan, nagykörzetenként egy-egy klub képes a körzetben működő kisebb klubok szakmai módszertani segítségére. A fenti klubok munkája itt is kiemelendő. A mozsgói klub túljutott a körzet határain, a vajszlói klubon belül, érdeklődési körök szerint működtetett kiscsoportjaiban rendszeres látogatók voltak a körzet, sőt más körzeti központok fiataljai is.

A sásdi Művelődési Központ ifjúsági klubja a járás egészében valósította meg a bázisklub lényegét. Havonta más-más klubban, évente több mint 16 alkalommal módszertani bemutatót tartottak, ezzel ösztönözve másokat hasonló feladatok megoldására. E foglalkozások jelentősek abban, hogy megmutatták, hogyan lehet játékos

módszerekkel, ismeretátadással, nevelési célkitűzések megvalósításával vonzó programot szervezni.

A hasznos tapasztalatokat még sorolhatnám. Ha mindazt, amit a kiváló klubok az elmúlt évben elértek, mérlegre tesszük, azt látjuk, hogy klubjaink vonzó, változatos módszerekkel segítették a fiatalok szocialista közösséggé válását. Hozzájárultak a szakmai és általános műveltség emeléséhez, s mozgósították tagjaikat a klubhelyiségek izléses, kulturált megteremtésére.

A klubok a címmel járó 10 000 Ft jutalmat már felhasználták, nem szabad azonban megfeledkeznünk azokról a kiváló vezetőkről, akik elsőszámú részesei voltak mindannak, amit a klubok nevelési feladatokban megvalósítottak.

Meggyőződésünk, hogy a jó munka, elsősorban a szakmailag felkészült, hozzáértő, lelkes klubvezetőknek, a fenntartó, irányító szervek munkájának köszönhető.

Amikor a Kiváló Ifjúsági Klubok neveit említjük, elsősorban őket dicsérik . . .

DR. ANDRÁSFALVY BERTALAN:

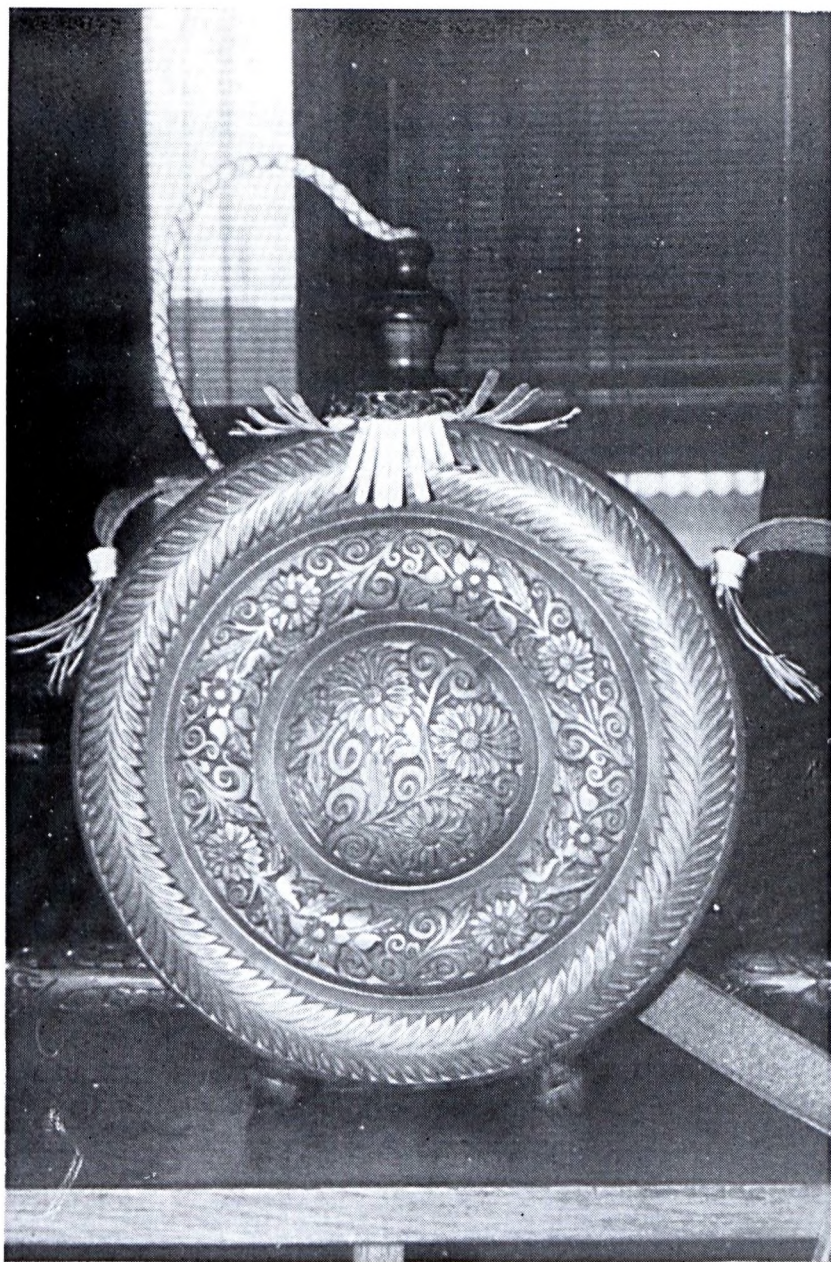
A SZIGETVÁRI FARAGÓ-TALÁLKOZÓ

Február 27-én és 28-án Baranya és a szomszédos Somogy megye fafaragói találkoztak Szigetvárott. E kétnapos rendezvény lehetőséget nyújtott arra, hogy a népi faragóművészetért lelkesedő, e hagyományt mai munkájukban követni szándékozó faragók találkozzanak, megismerkedjenek egymással, megtekintsék Hoffer Jánosnak, a népművészet mesterének Boldogasszonyfán kiállított munkáit, valamint meghallgassák dr. Manga János, az MTA Néprajzi Kutató Csoportja osztályvezetőjének, a magyar népi faragóművészet kutatójának vetítettképes előadását. A találkozó első napja népművészeti filmbemutatókkal zárult. A második napon Bánszky Pál, a Népművelési Intézet osztályvezetője foglalkozott a behozott faragványokkal, rámutatva e művészeti ág helyes és helytelen irányzataira, és hibáira. A vitában számosan kértek szót, hangsúlyozták e találkozó hasznosságát, örvendtek e kezdeményező első lépésnek a művészeti ág támogatásában és kérték folytatását is.

A kérdés, hogyan tovább, mit lehet tennünk a magyar népi faragóművészet hagyományainak ápolásáért, az öntevékeny művészeti ág támogatásában.

Közel száz éve, hogy a népművészet szellemi kincsei a népköltészet remekeinek felfedezése után a nép díszítőművészetére is felfigyelt a nemzet. Akkor, helyesebben talán már azután, hogy a magyar paraszti népművészet a jobbagyfelszabadítást követő évtizedekben pompázatosan felvirágozott és a századfordulóra már utat engedett a polgári, városias ízlésnek. A legszebb faragványok, pásztorok tükrösei, sőtartói, botjai, dobozai, a század elején jórészt múzeumokba és magángyűjteményekbe kerültek. Rohamosan csökkent a művészkedő pásztorok és parasztemberek száma is. Új életforma, új ízlés tört utat magának és mindazt, ami nem erre, a polgári társadalom irányába mutatott, tudatosan háttérbe szorult, szemétre, jobb esetben a padlás zugába, vagy gyűjtők kezére jutott. A magyar pászorművészet legszebb alkotásait tehát ma a múzeumokban kell keresnünk.

Ebből a tényből adódik az, hogy a ma faragó emberei előtt alig van példakép. A fa művészi megmunkálásának igénye az elsődleges és a faragó aligha kaphat méltó ihletést remekművek szemléletétől, vagy ami talán még fontosabb, tapintásától. Környezetükben elvéve, ha akad egy-egy jól, rosszul sikerült bot, sőtartó, vagy képkeret. Márpedig a művészi alkotás legfontosabb ihletője éppen a hasonló alkotások ismerete, szemlélete. Így érthető, hogy a szigetvári találkozó résztvevőinek nagyrésze semmi, vagy legalábbis kevés előkép, példa, tárgyi ismerettel fogtak faragókést kezükbe. Magukra hagyatottan, bámulatra méltó szorgalommal sajátították el a faragáshoz szükséges technikai ismereteket is. Természetesen kényszerűségből lett

A faragótalálkozón bemutatott tárgyak

A taragótalálkozón bemutatott tárgyak

A faragótalálkozón bemutatott tárgyak

így mindenkinek saját stílusa. Csak önigazolása ennek az, ha túlságosan a saját stílus szükségességét hangsúlyozzuk. Nem is lehetett ez másként. Hova fordulhattak volna? A múzeumok kincseinek csekély hányada látható csak a megyeszékhelyen, vagy a főváros kiállításain. Kevés és nehezen hozzáférhető a pásztorművészetről, vagy azzal is foglalkozó népművészeti kiadvány. Az utóbbiak így aligha szolgálhattak alapul és indításként Baranya és Somogy mai faragóinak. Pedig egy művészeti ág nem fejlődhet az illető művészeti ág remekműveinek ismerete nélkül. A művészeti hagyományt csak meghaladva lehet újabb és a művészet elnevezésre méltót alkotni, megkerülésével, nem-ismeretével aligha. A legfontosabb feladatunk tehát a népi faragóművészet alkotásainak ismertetése: kiállításokon, népművészeti kiadványokon és akár képeslapokon is. (Az utóbbi módon egyszerre szolgálunk a művészi ízlésnevelést, a faragókat és az idegenforgalom érdeklődését is.) Megoldást kéne találni arra is, hogy a legjobb és az ilyen irányban érdeklődő faragók a múzeumokban soron kívül tanulmányozhassák a pásztorművészet remekeit.

Hogyan lehet megtanulni a népművészet ízlését, szerkesztését, motívumkincsét és arányait? Sok alkotás közvetlen megismerésével és hű másolásával. A másolás nem cél, hanem eszköz. A másolás volt minden művészetben a tanulás kizárólagos útja, a festőakadémiák és képzőművészeti főiskolák intézménye előtt. Miért kéne a tanulást és a tanulásnak ezt a módját éppen a faragás területén szégyellni és lenézni? Természetesen a tanulás lemondást, áldozatot követel. Ezt a tanulást kellene szolgálni a már említett szervezett formákkal, múzeumi tárgyak hozzáférhetővé tételével, kiadványokkal. Ezen túl szükséges lenne egy szakemberekből és művészekből álló állandó zsüri felállítására, mely a hozzá beküldött munkákról kiállítással egybekötve, vagy akár anélkül is, részletes és iránytmutató bírálatot adhatna.

A CSALÁDI ÉS TÁRSADALMI UNNEPEK VII. ORSZÁGOS KONFERENCIAJA

(Szerkesztette Kopia Sándor Szolnok megyei szakreferens)

A családi jellegű társadalmi ünnepek szervezőinek és rendezőinek VII. országos konferenciáját a 700. éves fennállását ünneplő Ózd városában 1972. november 14–16 között rendezte az érdekelt főhatóságok megbízásából és részvételével a Népművelési Intézet. A konferencia referátumainak és felszólalásainak tömörített anyagát – a Népművelési Intézet engedélyével – ezúton bocsátjuk Baranya megye népművelői és tanácsi dolgozói rendelkezésére.

Balló István, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökhelyettese előadásának címe: Korszerű egyházpolitika.

A kedvező összkép kialakulásához lényegesen hozzájárult, hogy sikerült érvényesíteni az egyházpolitika megvalósításában a szocialista érdekeket. Az természetes, hogy ez mindig harcban történik. Ennek a harcnak 1945-től kezdve különböző szakaszai voltak, s az egyes szakaszokban különböző eszközöket, módszereket alkalmaztunk. A jövőben is harcban valósítjuk meg mindazt, ami a párt és a kormány politikájában az egyházpolitikai célkitűzések érvényesítésére vonatkoznak.

Hangsúlyozni kell, hogy érdekeinket a vallásszabadság megsértése nélkül sikerült érvényesítenünk.

A fejlődés folyamatának két jelentős pontja: a proletárdiktatúra kialakulása és megszilárdulása 1948–50-ben, amikor létrejött az állam és az egyházak közötti megállapodás, valamint a szocializmus alapjainak lerakása, amikor az egyház számára is nyilvánvalóvá vált, hogy tartós egymás mellett élésre kell berendezkedni. Az egyház belátja, hogy ha nem akarják pozíciójuk gyors rosszabbodását, akkor egy normalizált viszony megerősítésére kell törekedniük. A normalizált kapcsolat nekünk is célunk, de nem elvi engedményekkel, hanem a szocialista elveknek és gyakorlatnak megfelelő módon.

Ha a fejlődés egészét nézzük, akkor a legjelentősebb egyházpolitikai eredményeket úgy foglalhatjuk össze, hogy megszűnt az egyházak egykori politikai, gazdasági és ideológiai hatalma.

Amikor mi az állam és az egyház viszonyát nézve azt mondjuk, hogy érdekeink szerint alakult a helyzet, akkor ebben 3 fő összetevőnek az érvényesülését, kölcsönhatását látjuk. Az első az egyházak politikai magatartására vonatkozik. A minimális követelményekhez képest az egyházak jelentősen előreléptek, és a gyakorlati politika több területén olyan együttműködési tendencia bontakozott ki, amely a mi érdekeinkel összhangban a társadalmi haladás megvalósulását szolgálja.

A másik fontos körülmény az, hogy az egyházak tömeg-befolyása tovább csökkent. A 60-as évek elején lényegében megszűnt az egyházak politikai befolyása.

Ugyanakkor hosszabb ideig számítani kell az egyházak ideológiai, világnézeti befolyására, habár az elmúlt években ezen a téren is kedvező fordulat figyelhető meg. A fejlődés természetesen nem egyenesvonalú, s a fő tendencia mellett más irányú, kisebb jelentőségű tendenciák is vannak.

Harmadik összetevőként említhető, hogy – kölcsönhatásban az előző két pont megállapításaival – csökken az egyházak anyagi és szervezeti ereje is.

Amikor mi azt mondjuk az állam és az egyház jelenlegi viszonyára, hogy ez érdekeink szerint való, ezzel nem a mostani helyzet konzerválására törekszünk. Nem akarjuk azt, hogy az egyház olyan erős legyen húsz év múlva is, mint most. Viszont a politikai kapcsolat kedvező alakulása jobb feltételeket teremt a mi világnézeti nevelőmunkánkhoz, s ezáltal tovább csökken az egyházak tömeg-befolyása, ami anyagi és szervezeti erejükre is kihatással van.

E három oldal együttesen jelenti annak a tendenciának az erősödését, amely hosszabb távon a vallás teljes elhalásához fog vezetni.

A vallás és az egyház társadalmi szerepe a korábbi helyzethez képest lényegesen módosult. Ma egyértelműen állíthatjuk, hogy a vallás nem ugyanolyan normatív elem az emberek, embercsoportok életében, mint régebben volt. Nem véletlen, hogy épp ez izgatja legjobban az egyházakat, nemzetközileg is.

Idézet egy Rómában megjelenő jezsuita lapból: „Régebben is voltak istentelenek, hitetlenek, vallástalanok, de az isten mégis atmoszférát teremtett a világban. Ma azonban a világ istenmentes. Az élet alapvető vonása nem a tagadás és a harc isten ellen, hanem isten távolléte. Az élet ezer tennivalója és benyomása teljesen eltakarja az ember elől isten arcát. S ha a kultúra területére lépünk, mindenünnen kimarad az isten. És a mai ember észre sem veszi, hogy valamit elveszít. Nem lehet kétségbevonni, hogy isten nélkül is lehet tartalmas életet élni.”

Különösen az utolsó mondat érdekes, hiszen még négy-öt évvel ezelőtt is azt állította az egyház, hogy az isten nélküli élettel valami olyat veszít el az ember, ami fő lényege és tartalma az emberi életnek.

A legjelentősebb politikai eredményeket 1969 őszétől számíthatjuk, különösen a katolikus egyház vonatkozásában. Amikor 1969 őszén megjelent a Központi Bizottság és a Hazafias Népfront közös felhívása a felszabadulás 25. évfordulójával kapcsolatban, akkor az egyházak vezető testületei deklarálták a csatlakozást ehhez a felhíváshoz, amely nem csupán az ünneplésre utalt, hanem programot adott, hogy az eddigi eredményekre támaszkodva mit kell tenni a szocializmus teljes megvalósítása érdekében. Ezzel a csatlakozással az egyház rálépett egy olyan útra, amely a korábbiakhoz képest lényegesen más irányba vezet. Ez azért is óriási jelentőségű, mert az egyházon belül ehhez le kellett küzdeni a reakciós erőket, valamint az ingadozók bizonytalanságát. Ennek további eredménye, hogy a felszabadulási ünnepek során egyházi rendezvényeken kijelentették: a nép ügyével való azonosulás nem valamiféle konformista megalkuvás a kommunistákkal, hanem csatlakozás egy olyan tendenciához, amely a társadalmi haladást és az igazságot szolgálja. Nagyon pozitív volt bekapcsolódásuk a nagy nemzeti összefogásba az 1970-es árvíz idején is.

A Hazafias Népfront legutóbbi kongresszusán az egyházi vezetők ismételtlen megfogalmazták az egyház ilyen jellegű további célkitűzéseit, törekvéseit. Káldy püspök, az evangélikus egyház vezetője az összes protestáns egyházak nevében szólalt fel a kongresszuson és a következőket mondta: „A magyar protestantizmus nevében azért szölok, hogy megmondjam: elköteleztetteknek tartjuk magunkat népünk szolgálatára, vállaljuk a nagy, országépítő munkában a ránk eső részt, segítjük azokat

a szellemi, fizikai és anyagi erőfeszítéseket, amelyek a szocializmus teljes felépítésére irányulnak hazánkban.”

1971 őszén Rómában a püspöki szinóduson Ijjas érsek a következő javaslatot terjesztette elő: „Foglalkozzék a szinódus azoknak a helyi egyházaknak a helyzetével, amelyek olyan államokban fejtik ki működésüket, ahol a politikai és társadalmi fejlődés nem keresztény irányultságú, de szociális vonatkozásban ugyanezen rendszerek eredményesen munkálkodtak már eddig is az elmúlt idők társadalmi és gazdasági igazságtalanságainak felszámolásán. A történelmi és politikai fejlődés következtében a magyar katolikus egyház is ilyen helyzetben él. A mi püspöki karunk, papságunk s híveink helyzetük reális felmérése után és lelkiismeretük szerint azon a meggyőződésen vannak, hogy a helyi egyháznak mindent el kell követnie azért, hogy közreműködjék az ország egyetemes javát és minden állampolgárának emberhez méltó életét előbbre vivő igazság megeremtésében, akkor is, ha ennek az igazságosságnak az eszközeit és gyakorlatát a mai Magyarországon ez a fogalom jelzi, szocializmus.”

A püspöki karral tehát olyan viszonyunk van a politika síkján, hogy még a Vatikánhoz is visz olyan javaslatot, ami összhangban van az érdekével, és nem a Vatikán javaslatát hozza el hozzánk.

A békeharc kérdéseivel foglalkozó nemzetközi tanácskozásokon a magyar egyházi vezetők népköztársaságunk külpolitikai tekintélyét növelik, s dokumentálják azt a nemzeti összefogást, amely hazánkban a hívőket és a nem-hívőket egyesíti a közös feladatok megvalósítása érdekében.

Ugyanez az álláspont jut kifejezésre az egyházi rendezvényeken is.

A politikai jóviszony fejlődéséből nem következhet az állam és az egyház közötti megállapodás megváltoztatása, az egyház számára kedvező módosítása. Semmiféle felülvizsgálatra vagy újrendezésre nincs szükség, mert a megállapodás elvi, politikai tartalma ma is helytálló és érvényes.

Az utóbbi időben komoly erőfeszítéseket tesznek az egyházak tömeg-kapcsolataik erősítése érdekében. Ez minden egyházra jellemző, de legfőként a katolikus egyházra. Ezzel van összefüggésben a pápa által 1968-ban elrendelt liturgiai reform is, amelynek értelmében a szertartásokat ma már nem latinul, hanem magyarul tartják, továbbá igekeznek a diplomokban közvetlenebb kapcsolatot kialakítani a papok és a hívők között. Pszichológiailag megalapozott kísérletek folynak a hívek fokozottabb aktivizálására is.

Egyes helyeken tapasztalható bizonyos megélénkülés, de az egyház reményei országos viszonylatban nem váltak valóra. Ez világnézeti nevelésünk eredményességét is jelzi, az általános társadalmi fejlődés hatása mellett.

Jellemző, hogy az egyház szerette volna fokozottabb mértékben igénybe venni a tömegkommunikációs eszközöket. Az ilyen és ehhez hasonló igények bejelentése bizonyos felbátorodást mutat.

Mi a vallást, mint a kispolgárság egyik formáját tartjuk nyilván.

Hiba lenne megfeledkezni arról, hogy létezik még egyházi reakció is. Tömegbázisát azonban nemcsak a hívek, de még a papok körében is elveszítette, s mind jobban elszigetelődik. Az egyházi reakciónak ma nincs nagynevű zászlóvivője. Szétfoszlottak a Mindszentyhez fűződő remények és elképzelések is. Az egyházi reakció taktikája ma az, hogy a háttérben maradván igyekszik hatást gyakorolni, bomlasztani.

Nekünk nagyon fontos, hogy a mellettünk álló lojális papot elfogadják a hívők. Saját elképzeléseinket csak így tudjuk érvényesíteni a hívők körében.

Jelentős eredményünk az utóbbi időszakban, hogy István király születési évfordulójának ünnepségeit sikerült helyes mederbe terelnünk. István királyról még az

egyház is elsősorban államalapítóként emlékezett meg. Az egyházi rendezvényeknek nem volt olyan tömegmozgósító hatása, mint amekkorára számítottak. Utólag is úgy értékeljük, hogy kár lett volna megtiltani ezeknek az egyházi ünnepeknek a megrendezését.

Az Állami Egyházügyi Hivatal – más szervekkel együtt – ellenőrzi, hogy az egyházak a törvényes keretek között végzik-e tevékenységüket. Ha bárhol a megállapodás megsértésével találkozunk, megvan a lehetőségünk, hogy visszaszorítsuk az ilyen törekvéseket. Mindez koordinált munkát kíván az országos és a megyei szervek között.

Szólni kell a hitélettel kapcsolatos statisztikai adatok megítéléséről is. Az adatokat nagyon körültekintően, differenciáltan kell mérlegelni, mert az egyoldalúság, az adatok abszolutizálása politikai problémává is válhat. Többször tapasztaltunk már kedvezőtlen adatok esetében hurrá-hangulatot, ellenkező esetben pedig kétségbeesést. Mindkét reakció helytelen és káros.

A nem minden tekintetben pozitív adatok ellenére is határozottan állíthatjuk, hogy az egyház az ifjúság nagy többségét lényegileg elveszítette. A gyermekek helyzetét vizsgálva megállapítható, hogy csupán mintegy 20 százalékukra gyakorol hatást valamilyen módon az egyház. (Iskolai hitoktatás, templomi katekézis, első áldozásra és bérmálásra való felkészítés stb.) S ha a számok mögé nézünk, azt tapasztaljuk, hogy a bérmálkozás fő indítéka ma már legtöbb esetben nem a vallásos meggyőződés, hanem az ajándék, amit a gyermek ilyenkor kap. (Sok helyen szokássá vált, hogy a bérmálkozó gyerekek arany ékszereket, 30 ezer forintos takarékbetétkönyvet, sőt: gépkocsit kapnak ajándékba!)

A fiatalok sokat emlegetett vallási érdeklődése nem azt jelenti, hogy hívők akarnak lenni, csupán a vallással összefüggő tényszerű ismeretekhez akarnak jutni. Ezt a kíváncsiságot materialista módon ki kell elégíteni, s ezáltal helyes irányba kell terelni.

A felnőtt társadalom esetében sem esik mindig egybe a vallási szertartások igénylése vagy mellőzése a gondolkodásmóddal.

Az utóbbi időben fel kellett figyelni arra, hogy növekszik a kettős szertartások aránya. Megítélésem szerint az ilyen esetek az egyházhoz fűződő kötöttségek fellazulását jelentik. Ezek az emberek már nemcsak vallási szertartást, hanem társadalmi ünnepeket is igényelnek, s ez előrelépés. Mindez az átmeneti korszak egyik sajátos velejárója.

Nagy eredmény, hogy a családi ünnepek társadalmi megrendezését már 52 szervező iroda segíti az országban. Ez olyan bázis, amely kisugárzó hatásával elindíthat egy hosszabb távú pozitív folyamatot. *De ha ezek az irodák csupán szolgáltatást végeznek, akkor a legrosszabb úton járunk.* Ennek a munkának szükségszerű velejárója a szolgáltatás, de ha a *feladatok politikai, ideológiai, világnézeti tartalmát nézzük, akkor itt többről van szó.* Az igényeket nemcsak kielégíteni kell, hanem felkelteni, fejleszteni, befolyásolni is. Ez fontos szemléletbeli kérdés.

Dr. Fonyó Gyula, a Minisztertanács Tanácsi Hivatalának fősztályvezetője a 2006/1970. sz. kormányhatározat végrehajtásának tapasztalatairól tartott előadást.

Örvendetes, hogy már hetedik alkalommal kerül sor a családi jellegű társadalmi szertartásokkal kapcsolatos országos tanácskozássra. Köszönet illeti a kezdeményező Népművelési Intézetet, amely évek óta fontos feladatának tartja és minden lehetséges eszközzel segíti ezt a munkát. Köszönet jár Ózd város Tanácsának is, amely lehetővé tette, hogy itt rendezzük meg ezt a tanácskozást. Ha az elmúlt időszak eredményeit vizsgáljuk, különösen jelentősnek kell értékelnünk a társadalmi szervek

ezirányú munkáját. Jelenleg *legnagyobb gondunknak a propaganda és felvilágosító tevékenységet látjuk, amely a társadalmi szervek közreműködése nélkül nem lehet eredményes.* A Politikai Bizottság 1969. évi állásfoglalása után a társadalmi szervek központjai részletes, sokrétű irányelveket és útmutatókat adtak ki. (KISZ, SZOT, Közalkalmazottak Szakszervezete.)

Az új Tanácstörvény konkrétan szabályozta a tanácsi és nem tanácsi szervek együttműködését. Ezt a családi ünnepek szervezése területén is hasznosan lehet alkalmazni. Ennek egyik lehetősége az *együtműködési megállapodás.* Ahol a már megkötött együttműködési megállapodás nem tartalmazza a családi jellegű társadalmi szertartásokra vonatkozó közös feladatokat, ott ki kell egészíteni a megállapodást.

Egy másik lehetőség az, hogy a tanácselnökök összehívhatják az adott közigazgatási egység problémáinak megbeszélése érdekében az összes nem tanácsi szervezetet. Kérem, továbbítsák javaslatomat, hogy *a tanácselnök elvtársak a közeljövőben beszéljék meg a helyi szervekkel ezt a mi nagyon fontos társadalmi, politikai feladatunkat is.*

A családi jellegű társadalmi szertartások témakörében *igen jelentős az az együttműködés, amely a művelődésügyi és igazgatási osztályok, a szervező irodák és a nem tanácsi szervek között kialakulhat.* Arra kell törekedni, hogy a munka szervezésére hivatott igazgatási osztályok és irodák dolgozói eljussanak valamennyi szervhez, intézményhez, vállalathoz, ezek szakszervezeti bizottságaihoz, KISZ-alapszervezeteihez, nőbizottságaihoz, s beszéljék meg, milyen lehetőségek vannak a névadásra, az ünnepélyes házasságkötésre és a polgári temetésre. Állapodjanak meg a felvilágosító tevékenység formájában, módszerében. Hasznos lenne, ha minden iroda szervezne jól előkészített minta-rendezvényeket.

Nem szabad háttérbe szorítani ezeknek az ünnepeknek a családi jellegét.

Az elmúlt időszakban a személyi és az anyagi problémák megoldása terén is előbbre léptünk. Sorra létesültek az ünnepek megrendezésére *alkalmas helyiségek, korunk ízlésének megfelelő berendezéssel.* Szólnom kell arról is, hogy nem mindig a legdrágább megoldás a legizlésebb és legvonzóbb. Sajnos, néhány tanácsnál az anyagi lehetőségeket messze meghaladó, nem egy esetben izléstelen termeket alakítottak ki.

Az anyagi feltételek megteremtése területén nem egyértelműen kedvező a helyzet, ha *a temetők és a temetkezések ügyét vizsgáljuk.* A jogszabályok itt is optimális körülményeket biztosítanak, de helyenként *probléma van egyes temetkezési vállalatokkal, igazgatási osztályokkal, irodákkal.* Javaslom, hogy az igazgatási osztályvezetők a végrehajtó bizottságok előtt igyekezzenek feltárni a temetkezéssel kapcsolatos gondokat, s dolgozzanak ki javaslatokat a polgári temetések színvonalának emelését szabályozó körülmények megszüntetésére. Az is indokolt, hogy *az irodavezetők most már kerüljenek szoros kapcsolatba a temetkezési vállalatokkal, tartsák kézben a polgári temetések szervezését is,* segítsenek és működjenek közre a rendezvényeknél is. Az iroda feladatai között jelentős helyet foglaljon el az e vonatkozású propaganda. *Az anyakönyvvezetők végezzenek személybez szóló, egyéni felvilágosító tevékenységet.*

A meglévő 52 iroda működéséről összességében kedvező értékelést adhatok. Legtöbbjük már túljutott a kezdeti nehézségeken. Reméljük, hogy az 1973-ban megalakuló 12 újabb iroda első lépései már nem lesznek olyan nehezek, hiszen sok tapasztalat áll rendelkezésükre.

Az irodák eredményeit nagymértékben elősegíti az a körülmény, hogy *lelkes, ügybuzgó, ötletdús, fejlett esztétikai érzékkel és jó szervező-készséggel rendelkező*

személyeket sikerült az irodák élére állítani. Hasonlóan lehet értékelni a melléjük beosztott munkatársakat is.

Az irodák közül a félreérthetetlen jogszabályok ellenére is voltak *bizonyos súrlódások*, amelyek azonban megfelelő állásfoglalás után többnyire megszűntek.

Az igazgatási osztályvezetők gondoskodjanak arról, hogy az irodavezetők és az anyakönyvvezetők között rendszeres, szoros együttműködés alakuljon ki.

Az irodák szakmai irányítása – ezen én a művészeti irányítást értem – *a művelődésügyi osztályok feladata. E szakmai irányítást az igazgatási osztályoknak a legmesszebbmenőkig elő kell segíteniük.*

Az igazgatási és a művelődésügyi osztályoknak az irodák irányítása tekintetében nagyon *szorosan, elvi alapon kell együttműködni, félretéve a közös munkát akadályozó szubjektívizmust.*

Lehetővé akarjuk tenni az irodák vezetőinek és arra alkalmas munkatársainak, hogy *könnyített anyakönyvvezetői szakvizsgát tebessenek.*

Javasoltuk és most is javasoljuk, hogy a tanácsok, a végrehajtó bizottságok időközönként, de legalább tanács-ciklusonként egyszer, értékeljék az eredményeket, határozzák meg a további feladatokat, adjanak segítséget a munka színvonalának növeléséhez. E területen nagyon szép eredmények vannak. A tanácsi és vb-határozatok minden esetben előremutatók, és segítik a gondok megoldását.

Minden tanácsnál biztosítva van – bizottsági vagy egyéb formában – a különböző szervek koordinációja. A bizottságok működése ne formális legyen, hanem a gyakorlati munkát segítse.

Nagyon fontos, hogy minden *tanácsnál egy vezető tisztségviselő foglalkozzék e munkaterület irányításával.*

Gácsi László irodavezető, Gyöngyös:

Hozzászólásában ismerteti, hogy milyen intézkedések történtek Heves megyében a 2006/1970. sz. kormányhatározat nyomán. A gyöngyösi iroda munkáját a helyi és a megyei szervek egyaránt támogatják. Sok segítséget kaptak a Népművelési Intézettől is.

A társadalmi házasságkötéseket a jövőben azzal kívánják hangulatosabbá tenni, hogy kenyeret és bort nyújtanak át a fiatal házasoknak. Javasolja, hogy a *sajtóorgánumok többet foglalkozzanak* a családi ünnepek témakörével.

Jó lenne központilag tervezetni plaketteket, emléklapokat. A jelenleg használatos emléklapok közül nem mindegyik felel meg a követelményeknek. Felveti, hogy nincs kellő anyagi fedezet a házasságkötő termék korszerűsítésére.

Dr. Robács Gyula, a Borsod megyei Tanács V. B. Igazgatási Osztály vezetője korreferátumot tartott a megyében végzett munkáról:

Borsod megyében a szocialista családi ünnepek 10 évvel ezelőtt kezdtek számottevő mértékben kibontakozni. Ekkor alakultak meg megyeszerte az ünnepek előkészítésével és patronálásával foglalkozó bizottságok. A nagyobb üzemekben erre a célra önálló bizottságokat szerveztek.

Ettől kezdve *a megyei párt- és tanácsi szervek rendszeresen értékeli* a családi jellegű társadalmi szertartások helyzetét. Ennek hatására a járási, városi szervek is folyamatosan foglalkoznak a tennivalókkal.

Gyakran kerül sor tanácskozásokra, tapasztalatcserékre, szónokképző tanfolyamokra.

Külön kiemelés érdemel a mezőkövesdi járás, ahol a lakosság közismert vallássága ellenére szép eredményeket értek el, s most az első helyen áll a megyében.

Az eredmények nyilvánvalóan összefüggésben állnak az itt folyó céltudatos, tervszerű munkával, a különböző szervek jó együttműködésével. A községek népes szónokgárdával rendelkeznek, a művelődési házak és az iskolák zenekarokat, énekkarokat hoztak létre, s egyre több korszerű, szép házasságkötő terem szolgálja az igények kielégítését. Ahol nincs házasságkötő terem, ott a község legalkalmasabb termékét használják fel ilyen célra. (Pártház, művelődési otthon stb.) Nyári időszakban virágözön borítja czekeket a termeket. Ezek az ünnepségek az idősebb, vallásos érzületű emberekre is mély hatást gyakorolnak.

A Megyei Tanács V. B. 1971-ben másfélmillió forintot biztosított a családi és társadalmi ünnepségek feltételeinek javítására. A mai napon szintén ezzel a témával foglalkozik a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, s 1 300 000 Ft szétosztásáról dönt. A helyi tanácsok saját erőforrásaikból 600 000 Ft-tal járultak hozzá a házasságkötő termek kialakításához, korszerűsítéséhez, berendezéséhez.

Borsod megye két városában működik szervező iroda: Miskolcon és Ózdon. A tapasztalatok általában kedvezőek.

Az Igazgatási Osztály egyik súlyos gondja: az *anyakönyvvezetők nagymérvű fluktuációja*, főként a községekben.

Az *anyakönyvvezetők továbbképzése* rendszeresen, tervszerűen folyik. Az évenként megrendezett tanfolyamokon részletes tájékoztatást kapnak a családi és társadalmi ünnepségek rendezésével kapcsolatos tennivalókról.

Dr. Hetényi György, a Borsod megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztály vezetője a családi ünnepségek rendezésének tartalmi vonatkozásairól szól korreferátumában:

A személyi, anyagi és tárgyi feltételek javulása lehetővé teszi az ünnepségek színvonalának fokozatos emelését. *Mi elsősorban nem a számszerű fejlesztést, hanem a tartalom, a minőség javítását tartjuk legfontosabbnak.* Ez fokozza a művelődésügyi dolgozók felelősségét.

A Borsod megyei Tanács ötéves közművelődési irányelvei kimondják, hogy több figyelmet kell fordítani a családi jellegű társadalmi szertartások megrendezésére, erősíteni kell az ünnepségek érzelmi hatását. E követelmények érvényesülését a *Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya következetesen segíti és ellenőrzi, a tervezéstől egészen a megvalósulásig.* A Megyei Művelődési Központ módszertani útmutatót adott ki, amelyben műsorjavaslatok és a forgatókönyv-készítésre vonatkozó tanácsok is találhatóak. A Művelődésügyi Osztály „Együtt a családdal” címen 22 perces módszertani jellegű népszerűsítő kisfilmet készített a családi ünnepekről. Az elmúlt években fontos feladatnak tekintettük a szónokképzés megszervezését is. 1966 óta *Miskolcon és a megye 8 járásában 210 fő vett részt ilyen felkészítésben.* A járási tanfolyamok többsége egyhetes, bentlakásos volt. Néhány járásban heti egy alkalommal, összesen 10 foglalkozáson vettek részt a szónokok. A tanfolyamok résztvevői: üzemi és vállalati dolgozók, anyakönyvvezetők, községi tanácsai vezetők, községi és üzemi párttitkárok, szb-titkárok, anyakönyvvezetők, pedagógusok, népművelők.

Sajnos a *szónokok kiválasztása nem minden esetben bizonyult megfelelőnek.* Miskolcon 1971 végén aktivaképző tanfolyam szervezésére került sor, az üzemekben, vállalatoknál működő társadalmi aktívák felkészítése érdekében. Ez négy egésznapos foglalkozást jelentett, 55 résztvevővel. A KISZ-vezetőképzésben is helyet kap a családi ünnepek rendezésének segítése.

A Művelődésügyi Osztály a Közalkalmazottak Szakszervezetével közösen *pályázati felbívást* adott ki a családi és társadalmi ünnepeken elhangzott beszédek be-
küldésére.

Megyénk fejlődő *kórusmozgalma* szintén nagy segítséget jelent a családi ünnepek színvonal-emelése tekintetében. A kórusok közreműködését az eddigieknél jobban szorgalmazzuk. *A Megyei Tanács által alapított díjat elsősorban azok a kórusok kaphatják meg, amelyek rendszeresen közreműködnek a családi és társadalmi ünnepeken.* A kórusok repertoárjában kellő számban szerepelnek megfelelő művek.

Jól kialakult a megyében az úttörők közreműködése is.

A színjátszó-rendezők számára tartott módszertani foglalkozáson a családi ünnepek dramaturgiai problémáiról is szó esett.

1971 novemberében a Megyei Művelődési Központ megrendezte a családi és társadalmi ünnepek műsorbemutatóját. Ennek tapasztalatairól módszertani kiadvány készült.

A művelődésügyi és az igazgatási szervek között megyszerte jó munkakapcsolat alakult ki.

Dr. Lupták Zoltán, az ózdi Városi Tanács V. B. Igazgatási Osztály vezetője a helyi tapasztalatokat ismertette. Szólt a számszerű eredményekről, az Ózdi Kobászi Üzemekkel kialakult jó kapcsolatáról, valamint arról, hogy jelenleg már három modern köztemetővel rendelkezik. Problémaként említette, hogy nincs házasságkötő termék, így a házasságkötéseket a tanácsteremben rendezik. Beszámolt az ózdi szervező iroda működésének tapasztalatairól is, utalva a kezdeti nehézségekre.

Dr. Földi Pál, az MSZMP Központi Bizottságának munkatársa a következő gondolatokat emelte ki hozzászólásában:

Az eddigiekben ismertetett szép eredmények örvendetesek. Külön öröm, hogy erre a politikailag fontos tanácskozásra épp egy munkásvárosban került sor.

A Politikai Bizottság határozata egyértelműen leszögezi, hogy a családi ünnepek társadalmi megrendezése a szocializmus lényegéhez tartozó feladat, amelynek megvalósítása a tanácsi munka állandó, szerves része. Nem lehet egyetérteni azokkal a nézetekkel, amelyek lebecsülik ennek a munkának politikai, világnézeti jelentőségét, vagy amelyek csökkenteni próbálják a tanácsok felelősségét ebben a tevékenységben.

Ezeknek az ünnepeknek elsősorban *a szocialista, a társadalmi jellegét* kell tovább erősíteni.

A családi ünnepek társadalmi bizottságainak az a feladata, hogy a tanácsot, mint testületet, segítsék ebben a munkában, s irányító, koordináló szerepet töltsenek be a feladatok gyakorlati megvalósítását végző szervek tevékenységében. Az a helyes, ha ezekben a bizottságokban részt vesznek az illetékes pártszervek, KISZ-szervezetek, szakszervezeti bizottságok, valamint a Hazafias Népfront és más társadalmi szervek felelős képviselői is. Ily módon ezek a bizottságok alkalmassá válhatnak arra, hogy valóban lényeges kérdésekkel érdemben foglalkozzanak, ajánlásokat és javaslatokat dolgozzanak ki, s a maguk működési területén ellenőrizzék ennek a munkának gyakorlati végrehajtását. Nem lehet egyetérteni azzal, hogy ezek a bizottságok helyenként csak formálisan létezzenek. Azzal sem lehet egyetérteni, hogy helyenként e bizottságok tevékenysége bürokratikusá válik. Ezeket a torzulásokat és fogyatékoságokat le kell küzdeni. A szervező irodák azért jöttek létre, hogy intézményesen gondoskodjanak a Politikai Bizottság határozatában megjelölt feladatok végrehajtásáról. Ily módon tehát egyet lehet érteni azzal, hogy ezek elsősorban politikai feladatot látnak el, de ugyanakkor azt sem tagadjuk, hogy szolgáltató tevékenységet is végeznek, a szó nemes értelmében. El kellene gondolkodni azon, hogy nem lenne-e célszerű növelni ezeknek az irodáknak az önállóságát. Az irodák semmiképpen nem lehetnek az anyakönyvi munka kiszolgáló apparátusai.

Egészében véve a jelenlegi helyzet jónak ítélnélhető. A Politikai Bizottság határozatának végrehajtását az illetékes szervek központi, megyei és helyi szinten jól megszervezték. A szervező munka első szakaszán túl vagyunk. Nagyjából kialakultak azok a formák és keretek, amelyekben eredményesen lehet tevékenykedni. A továbbiakban a *fő figyelmet a békőznapi tettekre a tartalmi munkára* kell fordítani.

Rácz Zoltán, a Népművelési Intézet csoportvezetője „A családi ünnepek társadalmi rendezésének elvi és módszertani problémái” címmel tartott előadást:

A fejlődés azon is jól lemérhető, hogy milyen problémák foglalkoztattak bennünket az első országos konferencián, s milyenek most, a hetedikén.

Három alapkérdés:

- *Mennyire hatékony a propagandánk?*
- *Milyen a rendezvények tartalma, színvonala?*
- *Milyen társadalmi bázist sikerült kialakítani?*

Az utóbbi években megjelent jogszabályok, határozatok, rendelkezések döntő jelentőségű változást hoztak létre.

A 2006/1970. sz. kormányhatározat *szakított azzal a régi koncepcióval, hogy ezt a tevékenységet kizárólag társadalmi munkában lehet végezni*. Ma már – Fejér megyét kivéve – az ország minden megyéjében működnek rendező irodák. Az ország minden részében jelentős előrelépés tapasztalható. Ahol az irodák megkezdték működésüket, mindenütt igyekeztek valami újat teremteni. Színesebbé, gazdagabbá vált a mozgalom azzal, hogy mintegy 150 főhivatású munkatárs kapcsolódott be.

Sok segítséget kaptunk a különböző országos főbátóságoktól, a társadalmi szervezetek központjaitól. Sajnos, megyei szinten, egyes megyei művelődési központoknál olyan elképzeléssel is találkozhatunk, hogy most már itt vannak az irodák, ezért a továbbiakban nem kell intenzíven foglalkozni a családi ünnepek ügyével. Még az is előfordul néhol, hogy az e területen *jól bevált szakreferensi hálózatot felszámolják*. Néhány szakbizottság már meg is szűnt, pedig a jelenleg működő szakbizottságok azt bizonyítják, hogy igen fontos funkciójuk van.

1973-ban Fejér megye 2 városában, Székesfehérváron és Dunaújvárosban létesült szervező iroda.

Ez év május 22-én az MM főosztályvezetői értekezlete tárgyalta a családi ünnepek helyzetét és a fejlesztés eddigi eredményeit. A főosztályvezetői értekezlet oly módon foglalt állást, hogy az eddig elért fejlődés figyelemre méltó, *s a jövőben nem annyira a számszerű eredményekre kell törekedni, mint inkább a minőség, a színvonal javítására*. Igen sok tartalék áll még rendelkezésre, amelyeket nem használtunk ki kellőképpen.

Külön meg kell említeni a SZOT 1972 februárjában hozott határozatát, amely nyomatékosan leszögezi, hogy a családi ünnepek társadalmi megrendezésével való foglalkozás a szakszervezeti munka részét képezi.

Legnagyobb veszélyt a mi területünkön a *sablonosság jelenti*. A kulturális elemek változtatás nélküli, unásig való ismétlése, a beszédek sablonossága: *elszűrkíti az ünnepeket, minimumra csökkenti érzelmi hatásukat*. A megyében megjelenő módszertani kiadványok, útmutatók egy része a sablont erősíti, más részük viszont feltárja a lehetőségek sokféleségét. Ez utóbbiak tesznek hasznos szolgálatot ügyünknek.

Arra kell törekedni, hogy a rendezvények *egyediek, személyhez szólóak*, „*testreszabottak*” legyenek. Ezt az igényt csak úgy lehet kielégíteni, ha ismerjük azokat, akikről éppen szó van. Figyelembe kell venni az egyes családokban jelentkező speciális problémákat is.

Az elmúlt évek során a különböző szervek összefogása jelentős mértékben erősödött. Ez szintén a Politikai Bizottság határozatának pozitív következménye.

Fontosnak tartjuk *a munkánkkal kapcsolatos problémák tudományos igényű megközelítését*. Hiányzik még sok tekintetben pl. a lélektani és szociológiai megalapozottság. Ami e téren eddig történt, csupán kezdeti próbálkozásnak tekinthető.

A fontos közművelődési feladatok egyike: *a szónokok és a társadalmi aktivisták képzése, továbbképzése*. Több helyen már differenciált módon szervezik a szónokképző tanfolyamokat. Sok gondot okoz a szónokok kiválasztása. E téren negatív tapasztalataink is vannak.

Szükséges fokozottabban figyelemmel kísérni *a közvélemény változását is*. Nem közömbös számunkra, hogy miként vélekednek az emberek a társadalmilag rendezett családi ünnepegekről, a szervező irodákról, a szónokokról. A társadalom reagálásából sok hasznos tanulság szűrhető le.

Az írásos információk, a pályázatok, tanfolyamok, tapasztalatcserek, konferenciák, módszertani bemutatók együttesen igen hatékony módon segítették a fejlődést.

A jövő évben sor kerül *az irodavezetők tanfolyamának megrendezésére*. A tematika összeállításánál figyelembe veszi a Népművelési Intézet az irodavezetők igényeit és javaslatait. Évente legalább kétszer tájékoztatót ad ki az Intézet, biztosítva ezzel a rendszeres információt.

A területen dolgozó munkatársak részére hamarosan összeállítunk és közreadunk egy annotált bibliográfiát.

Továbbra is foglalkoztatni kívánjuk az *Intézet tanácsadó testületét, a legrégebben ezen a területen dolgozó elvtársak bevonásával*.

Törekszünk arra, hogy a különböző témák szakembereiből szakcsoportokat alakítsunk ki.

Szeretnénk, ha *következetesebben érvényesülne* a jövőben *az eredményesen dolgozó munkatársak, aktívák erkölcsi elismerése, buzdítása, segítése*. Több megyében már határozott törekvés van erre.

A többlet-szolgáltatásokkal összefüggésben szükségessé válik, hogy *mind több felnőtt műkedvelő művészeti csoport kapcsolódjék be* mozgalmunkba.

Igen hasznosak a közreműködő csoportok járási, városi, megyei bemutatói. (Pl. Szolnok megyében.)

Reméljük, ez a mostani konferencia is hozzájárul ahhoz, hogy két év múlva még több eredményről adhassunk számot.

Dr. Légrády Dezső, a Fővárosi Tanács VII. kerületi Igazgatási Osztályának vezetője:

A sok pozitívum ellenére *még a fővárosban is vannak tennivalók*. A feladatokat a Jogi és Igazgatási Bizottság albizottsága koordinálja. Töreksenek arra, hogy az igazgatási és a művelődésügyi szervek között folyamatos legyen a munkakapcsolat. Sok segítséget kapnak munkájukhoz a Népművelési Intézettől. A Politikai Bizottság határozata, majd az azt követő állami intézkedések kedvezően éreztetik hatásukat a fővárosban is.

Szilaj Gyula, a tatabányai családi intézet vezetője:

Ismerteti a tatabányai intézet megalakulásának körülményeit, beszámol a különböző szervezetekkel való jó együttműködésről és reményét fejezi ki, hogy a népművelők továbbra is részt vállalnak ebből a munkából.

Jellinek Éva, az Ózdi Kobászati Üzemek SZB Kulturális és Agitációs Osztályának vezetője:

Az üzem 14 ezer dolgozójának világnézeti, közösségi nevelése érdekében a szakszervezeti bizottság fontos feladatának tekinti a szocialista jellegű családi ünnepek támogatását és továbbfejlesztését. Az elmúlt 5 évben jelentősen növekedett a dolgozók ilyen irányú igénye. Nem várnak tétlenül a spontán fejlődésre: aktív hálózatot alakítottak ki, szónokképző tanfolyamot szerveztek, szót értettek a szocialista brigádokkal és a KISZ-alapszervezetekkel. A SZOT Titkárságának 1972. évi állásfoglalása alapján intézkedési tervet készítettek. *A szakszervezeti bizottság szerződést kíván kötni a családi ünnepek szervező irodájával.*

Drenkó István, a Borsod megyei Temetkezési Vállalat igazgatója:

A társadalmi temetések számát tekintve Ózd kiemelkedő eredményeket ért el a megyében. Hangsúlyozta, hogy a *temetési szónokok kiválasztása igen felelősségteljes feladat*. Szólt még a felvilágosító munka jelentőségéről, valamint a temetkezési vállalatok és a szervező irodák kapcsolatáról. Pozitívan értékelt a Művelődésügyi Minisztérium állásfoglalását, amely szerint nemcsak az énekkarok, hanem a zenekarok is dotálhatók társadalmi temetés alkalmával.

Ráttkai Ottó, balassagyarmati irodavezető:

Az irodák létrehozása a legjobbkor történt. Helyesli, hogy az igazgatási osztály intézményeként működnek az irodák. Örül annak a lehetőségnek, hogy az irodavezetők anyakönyvvezetői vizsgát tehetnek. A balassagyarmati iroda járási, községi igényeket is kielégít. Javasolja, hogy a házasságkötő termék felújítása és új berendezés vásárlása esetén ki kellene kérni az iroda véleményét. Célszerűnek tartaná, ha a Népművelési Intézet családi ünnepekkel foglalkozó tájékoztatója gyakrabban jelenne meg, esetleg folyóirat formájában. Végül a Temetkezési Vállalattal kapcsolatos problémákról szól.

Taksás Imre, a KISZ KB osztályvezetője:

Ez a konferencia nagymértékben segíti azt a folyamatot, amely az MSZMP KB 1970. februári ifjúságpolitikai határozata óta megkezdődött.

A KISZ törekszik arra, hogy jobban felkészítse a fiatalokat a társadalmilag rendezett családi ünnepekre. Javítani kívánják az eszmei, politikai nevelőmunkát, a társadalmi ünnepek propagandáját. Ezzel a témával a KISZ-vezetőképzés keretében is foglalkoznak.

A KISZ nemcsak a házasságkötést, névadást és temetést tekinti fontos ügynek, hanem minden olyan ünnepséget, amely kapcsolatos a fiatalság életével. *Az ifjúsági ünnepek a közösségi szellem formálását is szolgálják* s erősítik a fiatalok társadalmi kapcsolatait.

Egyetért azzal a nézettel, hogy a fiatalok világnézetét tudományos alapon kell felmérni, s vizsgálnunk kell az általunk szervezett ünnepségek hatását.

Pozitívan értékeli *Veszprém megye kezdeményezését*, ott ugyanis felmérést végeztek a megye ifjúságának világnézeti fejlődéséről, s ezt tanulmány formájában fel is dolgozták.

A közoktatásban és a közművelődésben is fokozottan érvényesülnie kell a megfelelő eszmei, politikai nevelőhatásnak, felhasználva az ifjúság pozitív befolyásolásának változatos lehetőségeit és módszereit.

A KISZ a továbbiakban is erősíteni kívánja kapcsolatait a családi és társadalmi ünnepek rendezésében érdekelt szervek, intézmények mindegyikével.

A konferencia hátralévő időszakában értékes tapasztalatokról számolt még be *Zsebő József, a Csepel Vasmű képviselője, Szorg Károly, az Ózdi városi Tanács elnökbelyettese, Jubász Sándor hajdúböszörményi anyakönyvvezető, Farkas László szombathelyi küldött és Bense József Bács-Kiskun megyei szakreferens.*

A felvetődött problémákra, dr. Liskay Lajos, a Minisztertanács Tanácsszervek Hivatala munkatársa és Rácz Zoltán, a Népművelési Intézet munkatársa adott választ, összegezve egyben a konferencia legfőbb tanulságait is.

BEMUTATJUK:

A MOHÁCSI PETŐFI-DOMBORMŰVET . . .

A 150 éve született nagy költőnkre, Petőfi Sándorra emlékezünk itt Mohácson, ahol egykor a költő járt. Az ünneplések sokaságába próbál illeszkedni a mi összjövésünk is, keresve helyét ebben a sorban, kitapintani mohácsi kötődését, emlékét népünk tudatában.

Petőfi zsenialitása, műveltségének európaisága, emberi, politikai hite az elmúlt 130 évben mindig tiszteletet ébresztett. Mindegyik kor mást-mást emelt ki e nagyszerű életműből, és megpróbálta saját eszméihez igazítani, leegyszerűsíteni Petőfi sokoldalúságát. Egy ilyen megemlékezés csak érzékeltetheti, hogy Petőfi mai példája a teljes embert keresi és igyekszik az ifjúság elé állítani.

Benne élt korának szellemi-politikai életében, harcaiban. Költészetének közérthetősége, egyszerűsége kitarta az irodalom kapuit az egyszerű emberek, a nép előtt. „S ez az igaz költő, ki a nép ajkára / Hullatja keblének mennyei mannáját” – írja Arany Jánoshoz.

Talán sokszor elmondták már, hogy 1848. március 15-e Petőfi napja volt. Akkor még hetek, de legalább is napok teltek el, míg külföldi hírek Pestre érkeztek. És Petőfi tisztánlátását, helyzet-felismerését bizonyítja, hogy tudta, mit kell tennie.

A tudós, hazáját szerető, népe jövőjét néző, érte tevő Petőfit állítjuk példaképül mindenki, de leginkább ifjúságunk elé. Petőfi az a költő volt, aki legjobban ismerte a magyar valóságot. Hiszen eszmélésétől kezdve járta az országot. Kereste a legjobb iskolákat. Volt katona Sopronban, Grazban, Zágráiban. Pozsonyban országgyűlési tudósításokat másolt. Vándorszínészként gyalogolt a Dunántúlon. Így jutott 1841. szeptember közepén-végén 5–6 tagú társulatával Mohácsra is. Ez adja a mai domborműavatás aktualitását. Mi is Petőfi nyomát, emlékét keressük, és a Schaár Erzsébet szobrászművész által alkotott domborművel ennek állítunk emléket. Az ünneplés is megkívánja, hogy különválasszuk a tényeket és a hagyományt. Petőfi maga írja visszaemlékezésében: „Pestre mennék, de itt semmi kedvező szél nem fú, nem is lengedezett; tovább folytatám hát utamat (a la „hü bele Balázs”) Füred fele, s innen átkelve a Balatonon, Somogyon, Veszprémen keresztül Tolnába Ozorára (a fentebbi vármegyébe) jövök, itt színészek időznek, velök megbarátkozom, s – színésszé leszek. Három hónapig színészkedtem, társaságunk tönkre jutott, s én „annyi balszerencse közt, oly sok vizszály után, megfogyva bár, de törve nem” elbúcsúztam a színészettől Mohácson (de ha isten segít, nem örökre) . . . s Mohácsról Pécs, Szigetvár, Kaposvár, Keszthely, Sümeg és Szombathelyen keresztül Sopronba értem. Itt tanulni akartam, de nem volt semmim, s „ex nihilo nihil”, onnan Pozsonba mentem . . .” Úti jegyzeteiben emlékezik még Mohácsra: „Egy szabóinas kapaszkodott kocsim saraglyájába. Eszembe jutott: – mikor én gyalogoltam így Mohácsról Pozsonig – s még hosszabb

utat is, mily jól esett, ha fölvert mellettem elhaladó szekér, vagyis mily jól esett volna, ha fölvert volna . . .” Csupán ennyi és nem több, ami hiteleset Petőfi és Mohács kapcsolataról tudunk. Minden más csak hagyomány, valószínűsítő legenda, amelynek számtalan sokasága lengi körül Petőfi alakját.

Schaár Erzsébet Munkácsy-díjas szobrászművésznék Bartók után ez a második Mohácson elhelyezett alkotása. Megpróbálta Petőfiről lehámozni a legendát, a rára-kódott idealizálást, és az egyetlen hiteles Petőfi kép alapján a nagy költő valódi plasztikus arcát megmutatni. A relief Petőfije azonban mégis különbözik a mai valóságtól. A háttérrel alkotó mai fiatalok igazi maszkjai és az előttük szinte lebegő rusztikus megformálása Petőfi közt az ellentét dinamikus egysége feszül. Petőfi az ifjúsággal él együtt: a forradalmat csináló márciusi ifjakkal és a mai fiatalsággal, amely mai módon látja a múltat és Petőfit, a maga szemével látja, kezével, munkájával formálja a szocialista jövőt olyanná, amilyenről Petőfi költészetében álmódott.

FISCHER JÁNOS

MATIJA GUBEC FELSŐSZENTMÁRTONI SZOBRÁT

Túl a Dráván, a kéklő horvát hegyek között, 400 esztendővel ezelőtt a 16. század egyik legnagyobb parasztfelkelése zajlott le.

Ma itt erre emlékezünk: magyarok és horvátok, mivel jószomszédok vagyunk és történelmünk hosszú évszázadokon át, ezer szállal összefonódott.

A 16. század a parasztmozgalmak évszázada volt. 1514-ben – alig 60 évvel a horvát-szlovén jobbágyfelkelés előtt – a magyar Alföldön *Székely Dózsa György* vezette harcát a földesúri kizsákmányolás ellen. Ez a harc elbukott és az uralkodó osztály esztelen, kegyetlen bosszúja megásta a középkori rendi Magyarország sírját.

Amikor a század vége felé a horvát-szlovén jobbágyok fölkeltek uraik ellen, *még élt Dózsa emléke*. Gondolt rá talán még néhány öreg paraszt, aki maga is résztvett a temesvári pusztító csatában. Különösen emlékeztek Dózsára a magyar és horvát nagyurak!

Dózsa György harca dicsőséges, de egyszersmint riasztóan borzalmas mementó volt: Tüzes trón, nyárs és akasztófa, Tripártium és röghözkötöttség.

Jubász Gyula „Dózsa után” c. versének sötét képe villan elénk:

„Nagy uraknak vára fénylik,
Nagy kutyáknak szava hangos,
Kicsi kunyhók csöndje rémes
Véres farsang tora van most!”

Ma itt a „horvát Dózsára” *Matija Gubecre emlékezünk!* Fölelevenítjük – a hézagos történelmi kútfők alapján – a véres farsangot; az igazságért és szabadságért harcolók hősiességét!

Horvátország magaslatain akkoriban erős várak álltak. Ezek romjai ma is láthatók. A várakban, kastélyokban grófok, bárók, nemesek élték fényűző életüket. A várak és városok körül, a falvakban, szalmatetős kunyhókban éltek a jobbágyok.

A föld, a falvak és a jobbágy-parasztok is az urak tulajdonát képezték.

A féktelenül növekvő kizsákmányolás: adó, robot, dézsma –, a gyakori vissza-

*Schaár Erzsébet: Petőfi-dombormű
(Avatása: 1973. április 11-én, Móbácson)*

*MATIJA GUBEC szobra, Felsőszentmárton
(Az avatás időpontja: 1973. ápr. 8.)*

élések és kegyetlenkedések – a jobbágyok számára egyre elviselhetlenebbé váltak. Gyötrelmüket fokozta a főurak egymás közötti hatalmi harca és Magyarország és Horvátország nagy részét megszálló törökökkel való pusztító, kegyetlen háború.

A nép elkeseredése 1572/73 telén felkeléshez vezetett. Ennek megszervezését és a harci előkészületeket a sztubicai Matija Gubec vezette 12 kapitányával.

Gubec, abban az időben, 50 év körüli, szemrevaló ember volt, a jobbágyok között messze földön híres bölcsességéről és igazságosságáról.

Vastag hótakaró fedte be az erdőket és mezőket ezen a télen és minden hang elveszett a nagy fehérségben, amikor elkezdődött a „véres kóló”.

A parasztharcosok magas kucsmában, téli posztónadrágban, bocskorban és kemény csizmákban, hosszú sorokban vonultak; mély utakat taposva a hóban. Elszántan szorították kezükben a puskát, lándzsát, fejszét és a kiegyenesített kaszát.

Ady Endre félelmetes víziója tárul elénk:

*„Hé nagyurak: sok rossz fehérek ököl,
Mi lesz, hogyha Dózsa György kőszá népe
Rettenetes, nagy dübvel özönöl.
Ha jön a nép, hé, nagyurak, mi lesz?
Rabló váraitokból merre fut
Hitvány hadatok? Ha majd csörömpöléssel
Lecsukjuk a kaput?”*

A megrettent urak Zágrábba és a várakba menekültek. – A felkelés futótűzként terjed Sztubicából és Szuszezárdából a Horvát Zágorje területére és átcsapott Szlovéniába és Stájerországba is, ahol vezetőjük *Pável Sterc*, egy falusi lakatos volt.

A parasztseregek 1573 februárjának első napjaiban *nagy sikereket értek el*. Elfoglalták Ceszárgrádot, Brezicét és Rajkenburgot. Zúgtak a harangok és a szabadság öröme töltötte el a szíveket.

A felkelők *vezetőséget* – afféle *parasztkormányt* – *választottak*, élén Matija Gubecel. A sereg főparancsnokává, egy volt határőr tisztet, *Ilija Gregorityot* választották.

Átfogó politikai és katonai koncepciót dolgoztak ki. Azt tervezték, hogy a parasztsereg egy részével gyors előnyomulással behatolnak Szlovéniába és Stájerországba egészen az Alpokig. Az itt hozzájuk csatlakozó felkelőkkel megerősödve ezután egyrészt Istria, a tenger felé –, másrészt Zágráb felé akartak vonulni, hogy ott döntő csapást mérjenek a gyülekező nemesi hadseregre.

Politikai céljuk egyrészt a régi jogok, igazságok visszaállítása, *másrészt*, előremutatóan, a feudális osztálykülönbségek megszüntetése volt.

A történelmi feltételek azonban ezen célok megvalósítását nem tették lehetővé. – A parasztfelkelésnek ezért szükségszerűen el kellett buknia.

Egy hét gyötrelmes ütközetei után, *1573. február 5-én Kiskinél elbukott a szlovéniai felkelés.*

Majd a *Száva partján* az urak pártjára állt *uszkokok* mértek vereséget a parasztfelkelőkre. Ilija Gregority is csatát veszített a főurak kitérően felszerelt seregétől *Celjében*.

A döntő ütközet 1573. február 9-én volt a *Stubicai mezőn*, ahol a Matija Gubec vezette a 8–10 000-es jobbágyereg 4 órán keresztül elszánt vitézséggel harcolt a nagy haditechnikai fölényrel rendelkező páncélos, ágyús nemesi lovassággal és gyalogsággal. Az öldöklő küzdelmet csak az döntötte el, hogy a nemesi sereg a csata közben friss segítséget kapott. – *Ami ezután következett, kegyetlenségében nagyon hasonlít*

a magyar földesurak bosszújára. A történetíró Istvánffy – a megtorlást maga is kegyetlennek és kétségbeejtőnek minősítette. Akasztott emberektől roskadoztak a fák, sokaknak orrát, fülét vágták le, hogy ahogyan Istvánffy – ez a jobbágygyűlölő főúr írta: „megcsonkítva, sokáig hordják magukon a felkelés szegyenletes emlékét, hogy saját uraik ellen istentelenül soha kardot ne emeljenek.”

Matija Gubec élve került fogságba és Dózsa György sorsára jutott. Zágrábba hurcolták és iszonyú kegyetlenséggel végezték ki. Istvánffy leírása szerint előbb tüzes fogókkal tépték a testét, majd tüzes koronával megkoronázták; végül négyfelé vágták. Az urak, okulás és megfélemlítés végett arra törekedtek, hogy a horvát parasztvezér kivégzésének külső formája is emlékeztessen a magyar Dózsa halálára.

Kedves Elvtársak! Kedves Vendégeink!

A mai ünnepi megemlékezésen szobrot avatunk, amely Matija Gubechez talán nem basonlít, hiszen hiteles képmás róla nem maradt fenn. De ez a szobor – Garami László szobrászművész alkotása – nem is akar hiteles képmás lenni. Több annál! Szimbólum! A szabadságért küzdő népek, az évszázados elnyomásban, embertelen kizsákmányolásban élő testvéri horvát, szlovén és magyar parasztok harcának jelképe. Sorsuk, küzdelmük közös volt, hiszen elnyomóik is közös ellenségek voltak. A történelem mindkét nép számára 1945-ben egyszerre hozott igazságot a felszabadulással. Matija Gubec és Dózsa testét elégették az elnyomók, de mint Petőfi mondja:

„Szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga a tűz!”

Gubec tüzes szelleme, példája ott élt a délszláv népek harcában az elnyomás és kizsákmányolás ellen, a nemzeti mítosz erejét kapta. A fasizmus elleni felszabadító háborúban számos partizánbrigád és csapat viselte nevét. – Mint ahogyan nálunk, Magyarországon is élt és hatott Dózsa György neve; – vagy éppen a járásban az utolsó magyar jobbágyfelkelés vezéréé Járó Péteré.

Most mikor ezt a szobrot átadom Felsőszentmárton község Tanácsának és lakosságának arra kérem Önöket őrizzék és ápolják Matija Gubec emlékét, a Megyei Tanács V. B. által a róla most elnevezett Művelődési Házban!

Legyen ez a szobor a magyar és horvát nép barátságának közös jelképe és a Matija Gubec Művelődési Ház hirdesse, gondolzza népeink haladó történelmi múltját, kultúráját, szocializmust építő jelenét és jövőjét.

BERNICS FERENC

KISBALÁZS GYÖRGY:

TAPSOLUNK MAGUNKNAK?

(Töprengés a beszélni-tanításról.)

Ha valaki egyszer rátalál, hogyan kellene tanítani beszélni: az nagy ünnepe lesz a szakmának. Aki nem olvas rendszeresen gyerekíráásokat, fogalmazásokat, dolgozatokat, el se hiszi talán, hogy mekkora. Lehet, hogy azért olyanok ezek az írások, mert nem azt csináljuk, amire pedagógiai szakkönyveink buzgón tanítanak, de ezt nehéz bizonyítani. A sok azonos tapasztalatból az látszik inkább, hogy a tanításokra, előírásokra, utasításokra jobban figyelünk, mint a gyerekre, meg arra, hogy mit jelent beszélni. Mert nyilván nem akármiféle beszédre akarunk tanítani. Hanem olyanra, amely alkalmas arra, hogy a gyerek kimondja vele, amit gondolt. *Nem azt, amit mi gondolunk!* Ezt kellene jobban és elsőként szem előtt tartanunk, ha azt akarjuk, hogy beszélni-írni-tanításunk lényegét, célját, módszerét tekintve más legyen, mint a nemrég oly népszerű slágerszövegé, amelyik így gondolja: „Mondd utánam: sze-, mondd utánam: -re-, mondd utánam: szeretlek!” Azok a szövegek, amiket idézek, negyedikes gyerekek fogalmazásaiból valók, akik iskolájuk legjobbjaként fogalmazási versenyen vettek részt tavaly a Mecseken. Megnézték az Állatkertet és a Vidámparkot, aztán megírták élményeiket levél formájában.

Ha azt mondom, *a levelek többségében ugyanazt olvastam*, akkor ebből valami jó dolgot, örülni valót sejt első hallásra az ember. A gyerekek ugyanazt látták, nyilvánvaló, hogy nem írhattak egymástól elütő dolgokat. Nem is emlegetném, ha azt írták volna egyformán, *amit látbattak*. Az gondolkodtat el, hogy sok dolgozatban sok olyasmis volt, amit *nem láttak*. Azt például nem, hogy „az oroslán az állatok királya”. De tudták, hogy ezt kell róla mondani, mint ahogy a galambról a békét, a majomról a játékosságot kell megemlíteni, hogy szép legyen. Tudom én, hogy az ilyen sztereotípiák akaratlanul is ráragad az emberre, nemcsak ha ragasztják, de abban is hiszek, hogy nem ilyesmi csokorba szedése a célja fogalmazástanításunknak. Biztos vagyok benne, hogy ezt senki nem is gondolja célnak, mégis azt látom fogalmazások százai-ban, hogy a segíteni akaró tanári szándék a felnőttek szóhasználatának olyan gyűjteményévé teszi a gyerekíráásokat, hogy az egyszer nemcsak a beszéd elszürküléséhez, hanem az egyéni látás képességének elsorvadásához is vezethet. Amúgyis túlsok már a beszédünkben az előregyártott nyelvi elem, amik mögött ha idejében nem vesszük észre a gondolat-panelet, nem lesz az jó. Ilyen mondatot, hogy „gyermeknevetés töltötte be a termet”, – tízesztendős kisgyerek ki nem talál a maga erejéből. Ehhez felnőtt kell, aki látja, hogy jól érzik magukat a gyerekek, és ezt nagyon szépen akarja megfogalmazni. A gyerek az ilyen szándékot nem mindig értelmezi jól, s ha fölfigyel

a nyelvtankönyvek gyakori buzdítására, hogy „bővítsd a mondatot, jelzővel!” előbb-utóbb abban látja a „szép” fogalmazás lényegét, hogy minél több „díszítést”, „cifrázást” tömjön bele olyan mondatba, ami különben értelmes enélkül is, de valahogy „sovány”. Így születnek aztán az ilyen mondatok: „Egy szép verőfényes tavaszi napon én és a barátaim a pázsitos, selymes rétre mentünk játszani.” Hatodikos gyerek kezdi így a bújócskázás leírását és végig ragaszkodik ezekhez, a karácsonyfamondatokhoz.

Megértem, hogy aki csak a saját gyereke írását figyeli, nem veszi rögtön észre, hol értették félre a szógyűjtő gyakorlatok célját. De az azért mégis jól, hogy olyan iskolában is „guggol a kútház” a hóban, ahol nincs is kútház – csak azért, mert egy segédkönyvünkben ott van a mondat a példa-dolgozatban. Akárki megpróbálhatja ha kitesz az asztalra egy bögrét lerajzolásra és a táblára „magyarázatul”, segítésképpen felrajzol egy más formájú bögrét – a gyerekek nem rajzolni fognak, hanem másolni a tábláról, mert nagy a tekintélyünk előttük, hajlanak rá, hogy inkább azt higgyék el ami tőlünk jön, amit mi mondunk, mint azt, amit látnak.

Pedig a gyerek gondolkodni is tud, látni is, meg él is benne a közlés vágya. Úgy van ez biztosan, ahogyan Nemes Nagy Ágnes egy interjúban megfogalmazta: „A kimondás öröme (fizikailag és szellemileg egyaránt) úgy látszik, emberi fajunk egyik jellegzetessége”. Azokban a versenydolgozatokban amikről beszéltem, találtam erre is példát, csak sajnáltam hogy keveset. Leírja az egyik az egész napot úgy, mint a többi, de így fejezi be: „Elment az örömünk, amikor egy terembe vittek és le kellett írni élményeinket.” Ezt nem mondhatta neki senki, otthon, előre. Maga találta ki, de nemcsak ezt a tanítani valóan *egyenes beszédet*, hanem azt is, hogy *nem levél*, az amit itt írni kell, *banem dolgozat*. Ez a mondat igazi mondat, mert saját gondolatot, véleményt mond ki, és a formát, a kimondás formáját is úgy találta meg, hogy illik rá a szólás: „Te vagy a fej, – a többi csak írás.”

Mi az oka hát annak, hogy ilyen nagyon nehéz dolog beszélni tanítani?

Valahányszor ilyesmiken töprengek, egy rég olvasott Móra-írás igazít el a legbiztosabban. Annak is csak egyetlen képe, egy párbeszéd-töredék, amire nem is emlékszem már pontosan, csak a lényegét tudom. Apa és fia kanalaznak a bográcsból a mezőn. Hosszú csend után megszólal a gyerek: – Édósapám, mi az a piros a ke’ szájába? – Mi vóna? – Hát a nyelvem – tanítja az apja. – De a nyila üsse mög, mind elsodri előlem a huskát!”

Ennyicske az egész. Nekem azért maradt meg a fejemben harminc év óta és kísér bizonyára végig, mert ennél a néhány szónál tökéletesebben az én számomra semmi meg nem magyarázza, hogyan sodorja el a nyelvünk a gyerek szájába valót. Rajtakaptam én már ilyesmin magamat is sokszor.

Másodikos gimnazista lányommal együtt néztük végig Martyn Ferenc Berzsenyi-illusztrációit egy kiállításon. Nagy örömöm volt benne, hogy érdeklí, hát meséltem, mondtam, ami eszembe jutott, mert hittem, sőt tudtam is: erről nekem van több a fejemben. Talán egy órát tartott, amíg végigértünk, akkor megkérdeztem: „És neked mi a véleményed róla?” Gondolkodási idő nélkül azt mondta: „Az, ami a tiéd.” Pár pillanatig tartott, amíg egy „nocsak” mögé bújtattam atyai büszkeségem, máris föltámadt bennem a gyanú: ez a gyerek nem figyelt rám, amíg beszéltem. Nem ez történt. Rosszabb. Azt kérdezte – mert játékszabályaink szerint tehetette –, hogy komolyan gondolom-e, amíg engem hallgatott, arra is maradt ideje, hogy elgondolkodjék a saját véleményén. Ha én akkor dolgozatot íratok vele, megtapsolhattam volna magamat – nyilván tetszett volna, hiszen senki sem tud a saját vállára állni –, de kétlem, hogy valami igazi örömöm telt volna benne.

Tudom, hogy tantervi feladatunk megtanítani a kisgyereket tíz éves korában

levelet írni. Azt már nem tudom, ennyire, akkor is érdemes-e, mikor a gyerek még nem került – mert esetleg nem kerülhetett – olyan helyzetbe, hogy erre a „tudásra” szüksége legyen. Azt is inkább csak érzem, hogy „igazi” szituáció nélkül nem születik igazi dolog. Levelet akkor ír az ember – hacsak nem grafomániás –, ha valamit közölni akar valakivel, akinek azt szóban elmondani nincsen módja. Gondolom, ez még nem eretnenség. Szól azonban a pedagógia ekképpen: amikor az ember először arra kényszerül, hogy levelet írjon, akkor már tudnia kell, mi az, hogy levél. Ezért a levélírást megtanulni előbb kell, mint ahogy a szükség jelentkezik. Marad tehát az egyetlen járható út: akkor megtanulni, amikor még nincs rá szükségünk. Engem sokszor meggyőzött már ennek az érvelésnek a logikája, mégis nehezen tudom elfogadni „igaznak”, ha a gyerek a „Kedves Édesanyám” megszólítás után azt írja első mondatként, hogy „Ma reggel korán ébredtem, mert tudtam, hogy a Mecsekre megyünk kirándulni”. Nem tudom elhinni, hogy ezt az édesanyjával „közölni” akarja, aki néhány órával előbb fölébresztette „olyan korán”. Az ilyen „bevezető mondat” azért kerül a levélbe, hogy „kerek” legyen és mert bevezetésnek – időrendiségét tekintve – ez illik leginkább oda. Úgy kezdődött a nap, hogy fölébredt. Ha a gondolatot tovább visszük – még két-három óra és otthon lesz a gyerek, elmesélheti, mit látott – fölmerül a kérdés: lehet-e így „igazi” levelet írni. Fölmerülni fölmerülhet, de válaszolni rá nem nagyon okos. Mert vagy elfogadjuk alapelveként, vagy semmi magakellető, „riszáló”, nem igaz dolgot ne csináltassunk gyerekkel (fölnőttel se persze), vagy elfogadjuk a tantervet. Ezt az utóbbit nem elfogadni azonban nincsen jogunk. Itt ér a földre az ív.

És kezdhethük újra előlről: mit kell hát tennünk?

Ha én azt tudnám, tankönyvet írnék róla, nem ilyen kis hümmögést. Amit tudok, azt azonban hittel vallom: A beszéd az emberrévalás folyamatában jött létre és megmaradt az emberformálás legfőbb eszközének máig. Manipulált helyzetekben igaz szavak nem születnek.

DR. VASTAGH ZOLTÁN:

TIZENÖT ÉV A PÁLYÁN

A tanárképző főiskolán eltöltött évek meggyőztek arról, hogy eleven kapcsolatot kell teremteni a tanárjelöltek és a már működő tanárok között. A hallgatók mindig szívesen fogadták a visszalátogató öregdiákok beszámolóit, tapasztalatait. Az ilyen találkozásokból gazdagodtunk, tanárok és diákok egyaránt. A hallgatók felfigyeltek arra a tudnivalóra, amit „az élet is igazolt”, a tanárok megtudták ebből, hogy mire kell leginkább ügyelni a képzés során. És mindannyian megérezteünk ilyenkor valamit abból az áldozatkész hivatástudatból, ami az értelmes tanári élet jellemzője. Mert a tanári sorsot mindenestül vállalni kell, tudva a végnélküli gyötrelmeket és az ebből sarjadó mély emberi élményeket, legigazibb örömeiket.

Egyre nagyobb tudatossággal kutatjuk a fiatalok beilleszkedésének problémáit. Kutatóintézetek adnak izgalmas tájékoztatást a fiatal tanárok (értelmiségiek) pályakezdéséről, életútjáról.* Ezek sorába – úgy vélem – beleillenek olyan rövid interjúk is, melyek bepillantást adnak egy-egy működő tanár értékes mindennapjaiba. Ezúttal egy tizenöt éve működő pedagógus tapasztalatait, élményeit adjuk közre abban a formában, ahogy annak összefoglalása beszélgetésünk alkalmával megtörténhetett. Kiss Miklós kolléga nehezen vallott. Az alábbiakból kiderül, hogy szerény, hivatásának élő ember, s a pályára nézve igaz az a megállapítása, hogy „a bizonyítás hosszú folyamat, halálíg tart, de legalább nyugdíjig. S ha így nézzük, tizenöt év a pályán még nem nagy dolog.”

Kiss Miklós magyar-ének szakos tanár, 15 évvel ezelőtt, kikerülve a főiskoláról, Mohácson, az akkori Külvárosi Általános Iskolában (később új épületbe költöztek, ezért ma Park u. Általános Iskola), megszervezte a zenei tagozatot, melynek ma is ő a vezetője. Szakszervezeti titkár. Felesége szintén tanár, két gyermekük van.

Pécsett jártál főiskolára, itt éltél ebben a városban. Mit vártál az ismeretlen város ismeretlen munkahelyétől?

Őszinte legyek? Annyira tájékozatlan voltam még akkor, hogy semmi különösét. Azaz valamit mégis. Tudtam azt, hogy olyan iskolába kerülök, ahol előttem nem volt jó néhány éve énektanár, s munkám lesz bőven. Az erőmet kipróbálhatom.

Vonzó, izgalmas feladat volt a zenei tagozat indítása. Ettől sokat vártam, és

* L. a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont és az Országos Pályaválasztási Intézet kiadványaiban.

sokat reméltem. Kodály Zoltán tanár úr elképzelése nagyon tetszett. A megvalósulást is láthattam a Gyakorlóban, alsótagozatban.

Vonzott a mohácsi zenekar, úgy is, hogy játszhattam, úgy is, hogy majd vezényelhetek. Ez nekem, mint zenekari játékosnak rendkívüli módon tetszett.

Még valami izgatott. Milyenek lesznek a kollégák, lesznek-e új barátok, lesz-e olyan jó baráti kör, lesz-e olyan szellemi légkör, mint amilyen a főiskolán volt? (Alkotó kör, csoporttársak, kirándulások, szerelem.)

Milyen akadályokba ütköztek törekvéseid? Kik segítettek?

Sok akadály volt, van is. A legnagyobb az emberi butaság, az emberi pallérozatlanság. Az összes többi ebből adódik. (Önzés, beképzeltség, gátlástalanság, műveletlenség stb.) Ide illik Bárdos tanár mondása: a magyar zenepedagógus, zeneszerző egyik kezével mindig hadakozni kénytelen az ostobák, a meg nem értők ellen, a másik kezével pedig vinni a zene, az emberiség ügyét. Dolgozni, mert munka van elég. Igaz, azt még a felszabadulás előtti hősi időkre hivatkozva mondta.

Volt néhány jó kollégám, van is, és elég sok megértő idegen, szülő, akik megerősítettek abban a hitemben, hogy *itt* érdemes dolgozni. Igaz, hogy szívós, kitartó munkára van kilátás, nem lesznek gyors sikerek, de érdemes csinálni. Azóta is ez a hit *kevésbé hasznosra?*

A főiskolán tanultak közül mire emlékszel, mint nagyon hasznosra és mire, mint kevésbé hasznosra?

Tíz-tizenöt év távlatából másként lát az ember. Sok jó impulzust kaptunk a főiskolán. Nem csak szakmait, politikait és emberit is. Emlékszem Vargha Karcsi bácsi mondására „pedagógiai pogácsát gyűjtögetni a tarisznyába!” Nagyon igaza volt. Idézem itt még Fasang Árpád tanár úr szavait, melyeket itt a mi iskolánkban mondott: A nevelőnek, a jó énektanárnak állandóan töltekezni kell, mint az akkumulátornak, hogy adni tudjon. Ebből a töltekezésből semmilyen mennyiség nem elég. Nagyon igaznak tartom.

Ha azt mondom, hogy sokmindenre éhessé tett a főiskola, az ott tanító tanárok jórésze, akkor talán ez a legnagyobb, a legértékesebb.

A főiskolai képzést egy kissé idealizálnak vélem. Impulzusokat adott a további munkára, önképzésre, de a gyakorlati étellel, a hétköznapi valósággal, valahogy keveset találkozik, inkább párhuzamosan fut vele. (Ez akkor volt, de azt hiszem ez ügyben ma sem rózsás a helyzet.) Egy kicsit túl elméleties a képzés, de lehet, hogy ennek így kell lennie. Mindent elfogadok, csak azt tennék hozzá, hogy kedves hallgatók, amit itt a tanításról hallanak, az nagyon szép, jó, igaz, de jól jegyezzék meg, mert ezzel így egy az egyben soha nem fognak találkozni. Hasonlattanálva, ha engem betesznek egy -25 C fokos hűtőterembe, ez még korántsem jelenti azt, hogy most már mehetek az Északi Sarkra, fölkészítettek rá. Csak a -25 C fokos hideget kóstoltatták meg velem.

Ma már évkönyve van a zenei tagozatnak. Ez a legnagyobb alkotás?

Az ének-zene tagozat jubileuma májusban lesz. Ehhez a tagozathoz fűződik munkám legnagyobb része, öröme és gondok egyaránt. Ez az édes gyermek, melyet születésétől kezdve kísérhettem. Ott voltam az első lépéseknél, az első szavaknál (első szerepléseknél). Azóta már a kamaszkort is megértük, és remélem, hogy egészségesen. Gond és öröm is van vele. Tavaly ilyenkor írtam meg a tizennégy év történetét. Hogy ez lenne a legnagyobb alkotás? Hát nem a megírás, de ami az eddigi munkát illeti, az igen. Mert ezt nem írni, ezt csinálni jó érzés. Ezt a tizenöt év jónéhány kolléga és kb. félezer mohácsi gyerek története prózában, dalban, versben, hangszeres zenében, kirándulásban, hangversenyben. Az én életem egy része is, amit szívesen vállalok minden szépségével és csalódásával együtt. Együtt örülök a többiekkel, szomorkodom és töprengök az elrontott dolgok fölött.

Elégedettnek érzed magad?

Soha nem voltam, nem is szeretnék pesszimista lenni. Jólesnek az eredmények és nyugtalanítanak a gondok. Annak feltétlenül örülök, hogy nem engedtem a csábításnak és nem hagytam el ezt a pályát. Fárasztó-e? Igen, s a magam gondjaihoz ott van a közösség is. A szakszervezeti munka, melyet kilencedik éve csinálók segít másoknak is, s arra is jó, hogy a saját, személyes gondjaimmal kevesebbet kelljen foglalkozni.

Szerencsés munkám van! Ha elfáradok a muzsikálásban, pihenni megyek a zenéhez, hallgatom. Ebben a kikapcsolódásban a többi művészeteknek is marad hely.

Aztán itt a család. Attila és Csilla, s a pályatárs nejem. Róluk nem azért szólok utoljára, mert csak ennyit érdemelnek. Hogy mit jelentenek nekem, azt nem tudom itt elmondani. A kevés szabadidő, az otthon eltöltött órák nélkülük elképzelhetetlenek. A közös családi élmények is jól feltöltik a fáradó akkumulátort. Gyakori a játék a családban, mert játszani jó, s azt nagyon szeretek. Még hobby is akad, a bélyegyűjtés.

Érdeemes volt?

Amíg lehet küzdeni, addig érdemes is. Annak örülök, hogy mindig van elég nehézség, akadály, amivel érdemes birkózni. Nem kényeztet el az élet túlságosan egyszerű feladványokkal! De csak szenvedélyesen jó csinálni, nem hidegen, nem közömbösen, mert azt nem szeretem. Az ifjúságot szeretem (a 14 év fölöttieket is). A nehézségeket nem mindig ők jelentik, inkább a felnőttek. Amelyik felnőttben marad az ifjúkor fantáziájából, merészségéből, játékkedvéből, azzal könnyen megértjük egymást, akiből azt kiölték, azzal nagyon nehéz, olykor kibírhatatlan az együttlét.

A birkózási készséget át kell adnunk a fiataloknak, gyermekeinknek is.

BÁN VALÉR:

A DIALÓGUS EGYKOR ÉS MA

Elöttem fekszik Rafaello: Az athéni iskola c. nagyszerű festményének reprodukciója. Egyszerű, fekete-fehér példány, mégis megragadó az alkotás felépítése, mozgalmassága. Az antik tudomány, filozófia különféle irányzatainak képviselői gyűltek össze a nagy csarnokban. A renaissance szemüvegén át nézve láthatjuk pl. Diogenest, amint – az igénytelenség megszemélyesítőjeként – az előtérben, a lépcsőn hever. A csarnok falánál Apolló és Minerva szobrai látszanak. A kép középpontjában feltétlenül Platon és Aristoteles, az idealista és a valósághoz jobban ragaszkodó bölcsészeti képviselői állnak. A festmény ünnepélyes rendje nem áll ellentétben az alakok életszerűségével. Legtöbbjük beszélget, vitatkozik, az igazságot, a tökéletességet kutatja.

Valóban: a dialógus bölcsőjét Hellaszban kell keresnünk. A classica philológia mai álláspontja szerint Zenon volt az első, aki ismeretelméleti módszerként alkalmazta. Őt követően Oinopidész, Hippokratész, Leukipposz, Démokritosz nevét emelhetjük ki. A párbeszéd (ill. vitatkozás) során jutottak el az antik görögök többek között a geometria máig is elfogadott igazságaihoz. Természetesen bizonyos (egyik vagy mindkét fél részéről) alapul vett tételek jelentették a kiindulást. Ilyen pl.: „Pont az, aminek nincs része.” Az idő pedig a kiterjedés nélküli időpontok, a most-ok összege.

A tisztán spekulatív okoskodás közismert példája Akhilles és a teknősbéka „versenyfutása”. Annak ellenére, hogy gyakorlatilag abszurdnak tekintjük a végkövetkeztetést (ti. hogy Akhilles sohasem éri el a teknősbékát), mégis a modern tudományelmélet elismeréssel tekint az ógörögök ezen – látszólag értelmetlen – okoskodására, és fel is használja azt.

De tartsunk sorrendet. A természetfilozófiától átmenetet jelent a társadalomfilozófia felé a milétoszi Arkhelaos. Ő már a nomos felsőbbrendűségét hirdette a physis szemben. (Az utóbbi arisztokratikus felfogás, amely szerint a természet, a származás az, amely meghatározza, ki derék vagy mi igaz; az előbbi pedig a törvényt jelenti, amelyet az ember alkotott.)

Az antik dialógus fejlődésében fordulópontot jelentettek a szofisták. Ők már mesterségszerűen művelték a filozófiát és a vitatkozás oktatását, amelyet művészi fokra emeltek. Jelentős lépés náluk az is, hogy az általános műveltség fogalmába a mesterségek ismeretét is belevették. Előre megszabott díjat kívántak tanításukért, amit pl. Platon elítélt. Egyikük, Prótagorász szerint a legellentétesebb nézeteknek is igazuk lehet. Gorgiasz pedig azt állította, hogy „semmi sem létezik; ha pedig lé-

tczik is, az ember számára felfoghatatlan; és amennyiben mégis felfogható, másokkal nem közölhető”. Ez a véglet természetesen már a csődöt jelentette. Gorgiasz voltaképpen kiábrándult a filozófia igazságkereső feladatából, és feltehető, hogy említett állításai legalább felerészben ironikusan értendők.

A dialógus megújulását a sokratesi módszer hozta. Ő ugyanis az igazság keresésének és egyben az oktatásnak egyetlen igazi módszerét a párbeszédben látta. Platon dialógusainak fő szereplője mindig Sokrates. Ebben a műfajban szinte nem is találunk vitát, csak egy irányító gondolatmenetet, amelyet Sokrates tart a kezében, és szinte „bábáskodva” vezet végig, céltudatosan, a végső következtetésig. Nagyon jó példa erre Platon: Az állam c. műve.

Összefoglalóan megállapíthatjuk az ógörög filozófiáról, hogy papnak vagy egyháznak nem volt beleszólása. A bölcselkedő ember laikus volt, tehát mintegy szabad levegőben mozgott.

A dialógus szerepét – ha csökkent mértékben is – a középkoron át is megtartotta, beleértve a renaissance világát is. Erre jellemzők Giordano Bruno Párbeszédei is, amelyek filozófiai okfejtésükkel élénken emlékeztetnek az ókori példákra. (A szerző Két párbeszéd c. művét az elmúlt évben adták ki nálunk.)

Már érintettük, hogy a görögöknél az oktatás módszerei között is szerepelt a dialógus. Ők ugyanis a könyv útján való tanítást kevesebbre értékelték, mint az oktató személyes, szóbeli tevékenységét. Különleges művészetnek tartották, ügyesen feltett kérdésekkel rávezetni a tanulót az ismeretlenre, szinte észrevétlenül. Egyébként a középkori egyházi oktatásban is szerepelt a trivium tantárgyai között (logika, grammatika, retorika). A pedagógiai realizmus képviselői – mint pl. Comenius – támadták, mivel túl elvont módszernek tartották, de jelentősége azért megmaradt.

Szerepe az ismeretelméletben, okfejtésben főleg abban található, hogy megvéd az egyoldalú, dogmatikus állásfoglalástól, kritikára serkent. Ezért pl. a jó szónokok megfelelő helyen mindig beleszótták gondolatmenetükbe a velük szemben álló véleményeket, és utána igyekeztek megcáfolni őket.

A hitújítás korában divatba jöttek a hitviták, amelyeken a felek kihívták egymást, és bizonyos tételeket élő dialógus formájában tárgyaltak meg, hallgatóság jelenlétében.

A dialógus (görög: dialogos) főnév eredete a görög dialegesthai = beszélgetni, megvitatni. Faluhelyen még ma is „szórakozásnak” nevezik azt, amikor munka után vagy közben megállnak a szomszédok, esetleg kiülnek a ház előtti padra és beszélgetnek a világ dolgairól. Bizonyos, hogy ilyen alkalmakkor – ha nem is csiszolt, tudományos formában – nem egy bölcs mondas, ítélet hangzott már el.

A pedagógiában sem tudjuk nélkülözni a dialógust. Mint ahogy Sokrates alkalmazta a párbeszédes formát matematikai fogalmak tisztázására, éppúgy ma az ún. heurisztikus módszer lényege: ne adjunk meg semmit a tanításban, amire a gyerekek maguk is rájöhetnek, ill. rávezethetők. Természetesen tantárgyanként és iskolatípusonként különböző az alkalmazhatóság mértéke. A számonkérésnél szintén gyakran célravezető az előszó, a párbeszéd. Jó erre gondolni akkor, amikor egyes tanárok szinte mérték nélkül jóformán csak írásban, röpdolgozatok formájában feleltetnek.

Hadd nézzünk meg egy példát arra is, hogy korunk irodalmában helye van a dialógusnak. Lengyel József Antikritón c. írásában egy klasszikus formájú, képzelt párbeszédet ír le Kritón (Sokrates utolsó napjának egyik szereplője) és Antikritón között. Az utóbbi kitalált személy, és az író állásfoglalását képviseli. Röviden idézem az utolsó mondatokat:

„Kritón: Akkor hát . . . ki vagy, te kegyetlen Antikritón?”

Antikritón: Csak az igazság keresője, ki állítom – és bizonyítottam is, hogy kibővíteni segítettél Szókratészt . . . Pedig ő azért halt meg, hogy az igazság életét bizonyítsa halálával.”

Egészen újszerű értelemben használják a dialógust, mint szakkifejezést a marxisták és a keresztények közötti eszmei vita jelölésére, melynek célja: közös cselekvés lehetőségének tisztázása. XXIII. János pápa „Pacem in terris” kezdetű enciklikájában megnyitotta a keresztények előtt a marxistákkal való együttműködés lehetőségét. Az utóbbi években ez a mozgalom lanyhult ugyan; de ha arra gondolunk, hogy az Egyesült Államok vietnámi agressziójának két legerősebb ellenzékét az USA-ban a kommunisták és a katolikusok alkották, akkor megállapíthatjuk, hogy a világnézet bizonyos közös elemei nem hiányoznak.

Végezetül próbáljuk megfogalmazni azokat a feltételeket, amelyek között a dialógus ma is alkalmas az igazság kutatására. Széchenyi, aki a társas érintkezés fontosságát, a közügyek megbeszélésének szükségességét hangsúlyozta a korabeli uralkodó osztály számára, ugyancsak meglepődne, ha látná, hogy utcán, közlekedési eszközökön, presszókban, munkahelyeken milyen gyakran és közvetlenül tárgyalnak manapság magánügyekről és közügyekről egyaránt. A tudomány világában talán nem mondhatjuk el ezt ilyen nyugodt szívvel. Elméletek, amelyeket egy-egy kutató felállít, és bizonyos kérdések, amelyeket egy csoport vall és igyekszik „ex cathedra” elfogadtatni: ezek a hibák nem mondhatók ugyan általános jelenségnek, de elég gyakran előfordulnak.

A meggyőződés és az alapos felkészültség nélkülözhetetlenek az eredményes dialógushoz. Ehhez azonban még annak az elfogulatlan óhajnak is kell járulnia, hogy az igazság végére járjunk – személyi ellenézés vagy egyéni érdek félretételével is.

ÁCS JÓZSEFNÉ:

AZ EGÉSZSÉGES ÉLETRE NEVELÉS

Az emberiség fejlődésének üteme meggyorsul. Ez maga után vonja, hogy a fizikai terhelés mellett a pszichikai lép előtérbe. A megváltozott körülmények követelik az ingrált személyiség kialakítását. E személyiséggel, mint működési és megnyilvánulási egységben, a fiziológiai és pszichológiai történések egymásra épülnek, korrelációban vannak. Ezek egyensúlya feltétele a környezettel való egyensúlynak is, illetve az alkalmazkodásnak is, vagyis magának a személyiség megnyilvánulásnak. Az alkalmazkodás annál tökéletesebb, minél fejlettebb a személyiség.

Társadalmunk nevelési céljaként e „teljes ember” kialakítását tűzte ki, melynek realizálása csakis a nevelési folyamat egészét átfogó egészség-nevelés fokozódó tevékenységével közelíthető meg.

Az egészség-nevelés alapfeladata az egészséges életmódra nevelés.

Ki az egészséges ember, mi az egészség definíciója? Az Egészségügyi Világszervezet (a közismert WHO) meghatározása szerint: „Az egészség nem csupán betegség hiánya, hanem teljes testi (fizikai), szellemi (pszichikai) és szociális jólét állapota.”

Ahhoz, hogy ezt biztosítsuk, fel kell tárnunk azokat a hatásrendszereket, amelyek alakítják, fejlesztik az embert.

Az emberre ható tényezők elsődlegességével kapcsolatban több koncepció alakult ki. Ma is elfogadott Pavlov azon nézete, hogy „az egyén nemcsak a veleszületett adottságok, hanem a környezet és nevelés ötvözete is.”

A pedagógiában evidenciaként ismert, hogy a velünk született egyéni adottságok nem határozzák meg döntően a személyiség fejlődését, csupán pontencionálisan meglévő tényező, melyek bizonyos mértékig határt szabnak a képesség fejlesztésének. Természetes, hogy az általános emberi adottságok, mint pl. az idegrendszer velünk született struktúrája fiziológiai alapját képezi a fejlesztésnek. Ebben meghatározó szerepe van a nevelésnek, melyben a környezet nevelő hatása is bennfoglaltatik. Lényeges a személyiség és az objektív valóság kapcsolata, hisz az életmód fejlődése folyamán megy végbe a szervezetnek és szerveinek, köztük az agynak a fejlődése, a pszichofiziológiai funkciókéval együtt. Rubinstein szerint „a fejlődés nemcsak feltétele, hanem eredménye is a nevelésnek.”

Dialektikus kölcsönhatás van az összes tényezők között, melyben spontán hatások is szerepet játszanak. A spontán negatív hatások elkerülhetetlenek. A nevelés feladata, hogy e hatásokat kompenzálni képessé, edzetté alakítsa társadalmunk tagjait.

A civilizációval, urbanizációval együtt jár az egészségkárosító hatások egész sora. A nevelésnek el kell érni, hogy a szervezet képes legyen e hatásokat kivédeni, elviselni, elhárítani. Legyen a szervezetnek gyors alkalmazkodó, állandó képessége, természetesen rendelkezzen ezeknek megfelelő ismeretanyaggal.

Egyik Baranya megyei iskolában végzett egészség nevelési vizsgálatunk is bizonyította, hogy a *tanultság, ismeretanyag megfelelő*, de ez nincs szinkronban a helyes magatartással, kialakult szokásrendszerrel, tehát az ismeret és magatartás között szakadék van.

A testi egészség – a szervrendszeren belüli és a környezettel való egyensúly zavartalansága – előfeltétele a pszichés fejlesztésnek. A nevelés feladatához tartozik, hogy ismertesse az optimális fejlesztő környezeti hatásokat és olyan belső feltételeket fejlesszen, melyek a motívumok rendszerét meghatározzák, pozitív irányú mozgásba hozzák. Az egészséges életre nevelés szempontjából fontos tényező a családi nevelés, amelyet elsősorban az ösztönösség jellemez. Megyénkben az „Anyák iskolája” tanfolyam azt a célt szolgálja, hogy a gyermek születése pillanatától kezdve a szülők tudatosan alakítsák ki a gyermekben az egészséges életmóddal kapcsolatos készségeket.

Döntő az óvodának s majd az iskolának egészségnevelő tevékenysége a személyiség szempontjából.

Az egészséges életre nevelést sem végezhetjük elszigetelten, kiszakítva a nevelési főfeladatok rendszeréből. Helyet kell kapnia az egészséges életmódra nevelésnek a *tudományos nevelés* feladataiban. A tudományos alapon nyugvó egészségügyi ismeret, a biológiai *én* megismerése hozzásegít az egységes, összefüggő világnépek kialakításához. Az élet, a gyakorlat nem nélkülözheti a helyes egészségügyi ismereteket.

A politechnikai képzésben jelentős szerepe van a munkához szükséges helyes testtartás, a mozdulatok gazdaságos összhangja, cselekvési készségek, szokások, akarati tulajdonságok kialakításának.

Nem vitatható az egészséges életre nevelés *erkölcsi értéke*. Gondoljunk csak a testnevelés keretén belül folyó játékokra: a szabályok betartása az önfegyelmet, a cél elérése az akaratot, az egyéni és közösségi érdek összehangolása a kollektívizmust fejleszti. A kialakult fegyelem hat a nemek között helyes kapcsolat alakulására is.

Szoros kölcsönhatás tapasztalható az egészségnevelés és az *esztétikai nevelés* között is. Az arányos test fejlesztése ritmusérzék kialakítása, a tisztaság az esztétikai fogékonyságot és igény szintet formálja.

A testi nevelés elsődleges területe az egészséges életmódra nevelésnek. A testi képességek, az erő, állóképesség, ügyesség, gyorsaság, céltudatos feljesztés, feltétele az eredményes munkának. Szükséges lenne a testnevelést úgy megkedveltetni, hogy tanórán kívül is keressék annak lehetőségét. A megyében végzett kérdőíves vizsgálatomból kiderült, hogy a tanulók nagy része (84⁰/₀!) időhiányra hivatkozva nem sportol tanórán kívül, pedig korunk sürgető igénye az edzett, állóképes fiatalok nevelése.

A fentiekben említett példából is kitűnik, hogy a nevelési főfeladatok szerves részeként szükséges kezelni az egészségnevelést is. A felnőttekhez hasonlóan a tanulóifjúság körében is egyre több olyan betegséggel találkozunk, mely pszichogén eredetű. Minél fejlettebb a személyiség, annál inkább képes a környezethez való alkalmazkodásra, s így egészsége károsodásának elkerülésére is.

A tudományos alapon álló ismeretátadáshoz a pedagógusok igényeljük az orvosok, egészségügyi dolgozók segítségét! A rendelkezésre álló módszertani anyagokat (ismeretterjesztő füzeteket, könyveket, propaganda anyagokat, filmeket) a szülők és pedagógusok használják fel. Törekedjenek a jó egészségügyi szokások kialakításához és gyakorlásához szükséges feltételek megteremtésére!

Míg az optimális objektív feltételekkel nem rendelkezünk, addig elsősorban a neveléssel foglalkozók lelkiismeretére, hivatástudatára, szakmai felkészültségére és összehangolt munkájára építhetünk.

SZENTIRÁNYI JÓZSEF:

AZ ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSA BARANYA MEGYÉBEN

Reménytelen vállalkozás lenne megkísérelni – még csak vázlatosan is – összegezni mindazokat a nagy és kis feladatokat, amelyeket népünk a felszabadulás napjától a fordulat évéig megoldott. Vizsgált témánk szempontjából utaljunk csak az iskolák újjáépítéséért, a tanerők biztosításáért, a demokratikus oktatás megteremtéséért folytatott harcra. A KMP már 1945 nyarán meghirdette az általános iskola létrehozására vonatkozó elvi indoklását és az új iskola szerkezetére vonatkozó elképzeléseit. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 6650/1945. sz. rendelete pedig – az általános iskolák szervezése tárgyában – 1945. augusztus 16-án lépett hatályba. Ez az iskolatípus volt bázisa a demokratikus, majd szocialista iskolarendszernek.

A z e l ő k é s z ü l e t e k

A megújuló magyar társadalom átalakulásának történelmi sikere volt a föld-reform, a bányák, gyárak, üzemek államosítása. Vissza volt még két igen fontos feladat végrehajtása: a régi uralkodó osztály művelődési monopóliumának teljes felszámolása és a régi, korrupt közigazgatási rendszer széttűzése. A megdöntött uralkodó osztály művelődési monopóliumának felszámolásához szükség volt az iskolák államosítására. „Demokratikus oktatást sokan követeltek, de kevesen értették meg, hogy mi a lényeges különbség a polgári és a népi demokrácia, a köznevelés polgári reformja és tényleges demokratizálása között.” – állapítja meg tanulmányában Szent-istványi Gyuláné.¹

A történelmi helyzetet és feladatot fölismerve, a már egyesülési tárgyalásokat folytató két munkáspárt MDP néven 1948. május 11-én nyilvánosságra hozta programnyilatkozatát, amelyben a köznevelésre vonatkozólag többek között ez olvasható a Dunántúli Napló 1948. május 11-i számában.

„A MDP-t a köznevelés kérdéseiben a következő fő elvek vezérlik:

- a) Az általános műveltség, a szaktudás, a haladó nemzeti és emberi kultúra kincseit hozzáférhetővé kell tenni a dolgozó nép legszélesebb rétegei számára, megszüntetve a vagyonos osztályok műveltségi monopóliumát.
- b) Az iskola minden fokozatának – népiskolától és általános iskolától a főiskoláig – az egész magyar nép, de elsősorban a jövő nemzedék demokratikus szellemű és munkára való nevelését, a reakciós közszellem és előítéletek maradványainak leküzdését kell szolgálni.

c) A demokratikus nevelés egységes szellemének biztosítására, a nevelés egységes irányítására van szükség.

A vagyonos osztályok műveltségi monopóliumának megszüntetésére a párt követeli:

az általános iskolai tankötelezettségről szóló törvényes intézkedések következetes végrehajtását; az analfabétizmus megszüntetését; az általános iskola rendszerének megszilárdítását és kiépítését; iskolatermek és épületek, tanítói lakások építését, a tanulók olcsó és később, az állam teherbíró képessége szerint, ingyenes ellátását iskolaszerekkel és tankönyvekkel.

Lehetővé kell tenni, hogy a dolgozók a termelőmunka megszakítása nélkül közép- és felsőiskolai képzettséghez jussanak a dolgozók iskoláinak széleskörű kiépítése útján. A nevelés demokratikus szellemének biztosítására a párt követeli:

a társadalom igazi szerkezetének és fejlődésének oktatását az iskolákban;

a középiskolai és főiskolai oktatás reformját;

a természettudományok oktatásának nagyobb teret;

a magyar kultúra és történelem haladó és demokratikus hagyományainak és szellemének az egész köznevelés központjába helyezését, ugyanakkor a sovinizmus, a nemzeti gyűlölködés szellemének leleplezését és száműzését az iskolákból . . .

A szülők széleskörű bevonását az iskolák ellenőrzésébe . . . az iskolák egységes pedagógiai vezetésének sérelme nélkül; a pedagógusok demokratikus és szakszerű továbbképzését, anyagi helyzetük javítását, társadalmi megbecsülésük fokozását.

A demokratikus nevelés egységének biztosítására . . . egységes állami tankönyvek bevezetését valamennyi iskolában, valamennyi fokozatban; a tanügyigazgatás egységesítését és korszerű reformját, az egyházi iskolák államosítását az egyház hitoktatási jogának és a papnevelő iskolák egyházi jellegének csorbitása nélkül.”

A vármegyei, városi, községi Nemzeti Bizottságok, az előljáróságok, a társadalom különböző rétegei nyilatkozatokban, főlhívásokban fogalmazták meg akaratukat. Baranya vármegye és Pécs thj. város Nemzeti Bizottsága 1948. május 29-i ülésén az alábbi határozatot fogadta el:²

„Baranya vármegye és Pécs thj. város Nemzeti Bizottsága az 1948. évi május hó 29. napján Pécsen megtartott rendkívüli ülésén egyhangúan arra az állásfoglalásra helyezkedett s azt a kívánságát fejezte ki, hogy a magyar köztársaság területén levő minden községi és egyházi iskola minél hamarabb államosíttassék.

A magyar demokrácia minden feladatot megoldott eddig. Hatalmasat fejlődünk, élen járunk szinte egész Európában, és büszkéek lehetünk a felszabadult magyar nép saját erejéből elért eredményeire. A népé lett a föld, a gyár, a bánya, a dolgozó nemzet minden vagyona, hogy a nép nagyobb jólétét, szabadságát, boldogabb jövőjét szolgálhassa. Ezt a jólétet fogja még magasabbra emelni a népi demokrácia. A népi demokrácia azt akarja, hogy a nemzet minden földje, vagyona mellett legyen most az iskola is a népé, őt illesse meg a nevelés, a nagyobb tudás, a magasabb kultúra, minden iskola, hogy ott a nép gyermekeiből a demokrácia szellemében – és nem a régi iskolák grófi, úri szellemében – országvezetők nevelődjenek. De ez csak úgy lehetséges, ha minden iskola magának a népnek, a dolgozó nemzetnek, a demokratikus államnak zavartalan irányítása alatt áll . . .

Felhívjuk ezért a vármegye valamennyi községének és járásának Nemzeti Bizottságát, hogy fentiekhez hasonló határozathozatal végett mielőbb rendkívüli ülést összehívni szíveskedjenek, és hozott határozatukat Miniszterelnök Úrral és Vallás és Közoktatásügyi Miniszter Úrral írásban is sürgősen közöljék.”

Nyilatkozat.

Villánykövesd község Kőrjegyzői hivatalában alkalmazott alulírott tisztviselők és alkalmazottak helyesnek és szűkegységnek látjuk a felekezeti és községi iskolák államosítását.

Villánykövesd, 1948 június 5-én.

Száma.	Az alkalmazott neve.	Hivatali állása, foglalkozása.	Pártállása	Sajatkézű aláírás.
1.	Rétfalvi Tivadar	Kőrjegyző	Füg. vizsgáló	<i>Rétfalvi Tivadar</i>
2.	Kasza Emil	sejéjegyző	Füg. vizsgáló	<i>Kasza Emil</i>
3.	Kongrács Ernő	ke.jegyző-elő.	pártonkívül	<i>Mint koalícióból áttelepített nem nyilatko</i>
4.	Sebessy Mária	ke.ternény-nyilvántartó	pártonkívül	<i>Sebessy Mária</i>
5.	Kovács Nándor	Ujjáépítési oszt. nyilv.	Nincs pártban	<i>Nem írja alá</i>
6.	Kovács József	k. altiszt	pártonkívül	<i>Kovács József</i>

N y i l a t k o z a t .

Alulírottak, mint a Magyar Nők demokratikus szövetsége.....tagjai folyó hó 6 napján megtartott ülésünkben az iskolák államosítása tárgyában hozott egyhangú határozat értelmében szívesen kijelentjük, hogy a magyar demokrácia fennmaradásának, az egyöntetű népnevelés és ezáltal szerzett általános műveltségnek a biztosítása érdekében az iskolák államosítását határozottan és félreérthetetlenül kívánjuk és követeljük, hogy a kormány ezen kívánságunknak minden tekintetben minél előbb feltétlenül szerezzen érvényt

Drávapalkonya.....1948 évi június hó. 6.:a.

id. Ásádi Bándorné sk.
özv. Szigetvári Árpádné sk.
Fodor Terézsk.
Bernaht Juliska sk.
Juhász Antalné sk.
Fiallag Antalné sk.
Tollsa Jánosné sk.
Csordás Iálné sk.
özv. Szentkirályi Lajosné sk.
Markó Irén sk.
Fál Margit sk.
Bonyár Józsefné sk.
Nérics Jánosné sk.
Dávid Lajosné sk.
Szavay Aranka sk.
Furak Antalné sk.
Kranicz Vilmosné sk.
Dávid Kálmán sk.
Nyers Teréz sk.
Györfi Lászlóné sk.

ránai Erzsébet sk.
Szarvas Lajosné sk.
özv. Nagy Jánosné sk.
Lóth Vincéné sk.
Dömös Lajosné sk.
Sóos Bándorné sk.
Dörögdi Andrásné sk.
Jakab Jolán sk.
Fancsó Lajosné sk.
Acsádi Bándorné sk.
Aisbári Ferencné sk.
Fintér Márolyné sk.
özv. Dávid Jánosné sk.
Szilágyi Dezsőné sk.
Furak Józsefné sk.
Bedő Andrásné sk.
F. Lóth Lajosné sk.
Dávid Iálné sk.
B. Főcsi Ilonka sk.

Kovács Mária sk.
Máta Iálné sk.

Másolat hitelélül:

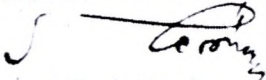

Körjegyző

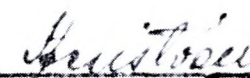
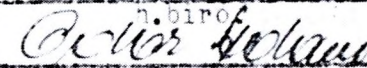
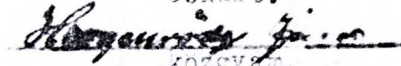
N y i l a t k o z á t .

S á r o k .....község a bilirett elöljárósága a község képviselő testu-
lete helyett kinyilatkoztatja, hogy egyhangúlag az iskolák államdeitáca mellett
foglal állást.

..... S á r o k 1948. évi június 5.

körjegyző.

biro.
n. biro

esküdt.

közgy. m.

A nyilvánosságra hozott határozat után egymást követően ültek össze a községi, járási elöljáróságok, nemzeti bizottságok, hogy állást foglaljanak a községi, felekezeti iskolák államosítása ügyében.

A z e g y h á z e l l e n p r o p a g a n d á j a

Az iskolák állami tulajdonba vétele sem volt egyszerű feladat. Az akkori időszak politikai osztályharcának igen jelentős területe volt az oktatási intézmények népi tulajdonba vétele. Legnagyobb ellenség a feladatok végrehajtásában a katolikus egyház volt. Alig került nyilvánosságra a Magyar Dolgozók Pártja nyilatkozata, a katolikus egyház ellenakcióba kezdett. A pécsi sajtó hasábjain is bőven olvashatunk erről.⁴

„Tegnap délután a pécsi egyházi iskolákban megindult a harc a népi demokrácia ellen . . . a ciszterci gimnáziumban a VIII. osztály ballagásán Kühn Szaniszló igazgató beszélt az iskolák államosítása ellen . . . a Pius gimnáziumban pedig a felsős növendékek tiltakozó ívet köröztek, melyet a diákoknak alá kellett írni. Így például a Piusban, miután gondosan figyelmeztették a tanulókat, hogy a „tiltakozásból” ne szűrődjék ki semmi, a nagyobb nyomaték kedvéért megjegyezték, hogy aki nem írja alá az ívet, azt megverik.”

De nemcsak így szabotálták, akadályozták az iskolák államosítását, a kor igényeihez igazodó új oktatás-nevelés kibontakozását, hanem úgy is, hogy a már 1945-ben meghirdetett nyolc osztályos általános iskolák létrehozására vonatkozó rendelkezéseket sem hajtották végre.

„A nyolcosztályos ált. iskola megvalósításának úgyszólván alig tettek eleget. Gimnáziumaik alsó négy osztályát elsősorban a volt uralkodó osztályok gyermekének tartották fenn, és egyáltalán, vagy csak látszólag alakították át általános iskolákká . . .

Nem véletlen tehát, hogy 1947-ben, amikor az állami és községi iskoláknak már csak töredéke maradt népiskola, a felekezeteknek még mindig 1674 bevallottan is átszervezetlen népiskolája volt”⁵ – írja Orbán László.

Ez azonban a kérdésnek csak az egyik oldala. Ugyanakkor az egyházi iskolák világnézeti hatása is a régi maradt, sőt mindinkább fokozódott az uszítás a népi demokrácia ellen.

Az 1947/48-as tanévben (április 17–19–20) a magyaróvári kegyesrendi gimnázium igazgatója látogatást tett a „Miasszonyunkról elnevezett pécsi szt. Erzsébet” gimnáziumban. A tapasztalatokról a következőket olvashatjuk a látogatásról fölvetett jegyzőkönyvben:⁶

„A szabad beszélgetések óráján minden osztályfő munkájának vezérfonala az öntudatos katolikus hitélet elmélyítése az ellentétes áramlatokkal szemben.” Majd később ezt olvashatjuk: „Helyes az iskolának az a magatartása, hogy a nyilvánosságtól igyekszik elzárkózni. A bemutató előadások . . . a versenyszellem mindenképpen zavarja a tanítói nevelőmunkát, amely természeténél fogva bizalmas, meghitt, intim . . . Ezért kell távoltartani minden olyan hatást, amely zavarólag hat az iskola szellemének kialakítására a fejlődő lélekben.” A hittanórán látottakkal, hallottakkal kapcsolatban pedig ezt tartalmazza a jegyzőkönyv: „A VIII. osztályban . . . a szaktanár meggyőző erővel, világos és gondosan felépített magyarázatában ismertette az Egyház tévedhetlenségét.”

Az intézet erkölcsi nevelőmunkájáról ugyanott a következő értékelést olvashatjuk: „Idegen, illetve káros hatások nem férkőzhettek be az intézet falai közé. A valláserkölcsi nevelés szokásos tényezői zavartalanul érvényesülhetnek . . . élénken működő Mária Kongregáció . . . közös lelkigyakorlatok, apostolkodás . . . A boldog-

asszonyéve és az 1848 centenáriumának ifjúsági programját a következő eszközökkel igyekeznek a nevelés szolgálatába állítani. Havonként Mária-napot tartanak az ifjúság számára szentbeszéddel és ájtatossággal. A faliújság is változatos és tartalmában gazdag gondolatokat nyújt, – az iskola Mária-gyűdre rendez zarándoklatot.”

Az idézett sorok is igazolják, hogy az egyházi iskolák mindent megtettek azért, hogy az új levegőt, a fölzsabadultabb gondolkodást hozó szellőt kirekesszék az iskolákból.

A katolikus egyház teoretikusai az iskolák államosítását minden áron vallási ügynek, illetve a vallás elleni támadásnak akarták beállítani. „A Vigília” című folyóirat az egyház tanítási és nevelési jogát – mégpedig elvitathatatlan jogát – bizonygatja a Szentírás alapján, amikor többek között ezeket állapítja meg:⁷

„Az egyház leírt oktatójogát kizárólagosan a kinyilatkoztatásból meríti és igazolja. Megbízata semmiféleképpen sem származik földi hatalom eredményéből. Gyakorlása teljesen független minden emberi engedélytől és korlátozástól.” Az iskolaállítás jogával kapcsolatban pedig ezt írja: „A nevelés isteni megbízata alapján a legnagyobb határozottsággal állíthatjuk, hogy az egyháznak minden pozitív állami engedélytől függetlenül joga van az oktatás minden fokát felölelő iskolák és intézmények létesítésére.”

Úgy véljük, ennek az „érvelésnek” cáfolatára ma már nincs szükség.

A z i g a z s á g é r d e k é b e n

A néptömegek fölvilágosításával, meggyőzésével egyidejűleg igen komoly munkát kellett kifejteni a pedagógusok, a tanügyigazgatásban dolgozók között is, hisz ezt a feladatot sem lehetett nélkülük, ellenükre megoldani. Ezt a célt szolgálta az a „Feljegyzés az iskolák államosításáról” szóló kiadvány, amelyet a VKM-ben készítettek. Álljon itt ennek néhány részlete!⁸

„Mivel a felekezeti iskolák államosítása a magyar nemzeti élet egyik legégetőbb problémájává válva rövidesen törvényi rendezést nyer és mivel maguk a tanerők, sőt még a tanügyigazgatás területén működők sem látják világosan és a maga teljességében a kérdéskomplexumot, szükségesnek mutatkozik annak felvázolása, hogy mi tette elodázhatatlanná az iskolák államosítását és milyen erkölcsi, illetőleg anyagi előnyöket jelent az államosítás a népi demokrácia, az államigazgatás (közelebbről a tanügyigazgatás és az iskolafelügyelet), a szülők és tanulók, valamint a nevelői kar szempontjából?

Régi köznevelésünkben és iskolarendszerünkben a gyermekek művelődési lehetőségeit és feltételeit a szülők társadalmi, közelebbről települési és vagyoni, azaz osztályhelyzete szabta meg. Így e rendszer bázisává vált az egészségtelen osztálytagozódásnak és az ebből fakadó korszerűtlen társadalmi berendezkedésünk további fenntartásának, mert *bár népünk a felszabadulás óta a politikai és a gazdasági élet területén hatalmas változáson ment át, az itt elért eredményeket állandóan veszélyeztette a kulturális szektor.*

A köznevelés területén mutatkozó szociális igazságtalanság megszüntetésére hivatá létre demokráciánk *az általános iskolát, köznevelésünk „földreformját”, a művelődés szabadságának biztosítékát, hogy minden magyar falunak többtanítós, jófelszerelt, a szakosítás és osztálytanítás rendszerére épült iskolája legyen. A partikuláris felekezeti nevelés ennél az iskolatípusnál elsősorban iskolaszervezeti, de világnézeti vonatkozásokban is állandóan szembekerült az egységes nemzeti közneveléssel.* Jelentős részben az úri osztály szolgálatába állva gátolja köznevelésünk demokratizá-

lását és így osztálytársadalmunk elavult épületének lebontását lehetetlenné tette. A városokban iskolapalotákat épített, ugyanakkor, mikor a tanyát épületben és felszerelésben, valamint tanerőben egyaránt elhanyagolta.”

„Az államosítás véget vet a felekezeti iskolák osztályérdekeket szolgáló beiskolázási rendszerének.”

„A tanügyigazgatási bürotechnika szempontjából mérlegelve az államosítást, meg kell állapítanunk, hogy az igen nagyfokú *racionalizálást jelent*, mely *anyagi* vonatkozásokban megtakarítást és az *ügymenet leegyszerűsítését, meggyorsítását* vonja maga után. A nehézkesen működő kollegális szervek (pl. törvényhatósági közigazgatási bizottság) nagyfokú kikapcsolását eredményezi.”

„Az államosítás az egész ország területére *egységes tankönyvek* bevezetését teszi lehetővé. Más helyre való költözés esetén a szülőknek nem kell új könyvet vásárolniuk, mert minden iskolában ugyanazokat a tankönyveket használják a tanulók.

Az egységes általános iskola ingyenes oktatásban részesít valamennyi tanulót, nem lehet a szülőktől – mint az számos felekezeti, főleg szerzetes iskoláknál szokásban volt – különféle címeken újabb és újabb pénz és természetbeni szolgáltatásokat kérni . . . *A körzeti általános iskolák kialakítása* és a tanyavilágban szükséges tanulóotthonok megszervezése sem fog tovább késni jelleg- és fenntartási viták miatt . . .

Az állami tanerők a végzett *többlet, illetőleg minőségi munka* alapján a törzsfizetésükön felül az alábbi juttatásokban részesülnek: tanyai pótlék, igazgatói pótlék, óratöbbleti díj, nagylétszámú osztály vezetésének pótdíja. E pótdíjakban a felekezeti iskolák tanerőit az iskolafenntartó felekezet nem részesíti, pedig ezt, mint a törzsfizetésen felüli juttatást, neki kellene biztosítania. Az államosítással, valamennyi pedagógus állami státusba való átvételével ez az anyagi hátrány megszűnik.

Az államosítás a felekezeti pedagógusokat társadalmilag felszabadítja. Szükség esetén kérhetik más helyre való áthelyezésüket, ami a felekezeti tanerőknél lehetetlen volt. *Társadalmi munkásságuk* nem kerül állandóan az egyházi hatóságok górcsővé alá. Az eddig tiltott pártoknak munkás tagjaivá válhatnak, és így jobban szolgálhatják saját és a közösségi érdeket.

Most, mikor a közeli napokban az iskolák államosításával törvényhozásunk megvalósítja a magyar köznevelésnek már 1848-ban tervezett reformját, melynek harcosai Kossuth és Eötvös voltak, azt is meg kell állapítanunk, hogy az *iskolák államosítása* nem a szocialista államrendnek, hanem már a *polgári államrendnek* a követelése. Ezt az igazságot legjobban az a körülmény bizonyítja, hogy az iskolák államosítása a művelt nemzeteknél már befejezett tény.”

A z o r s z á g g y ű l é s e l f o g a d t a a z ú j t ö r v é n y t

Amikor június 16-án a parlament az államosításról szóló törvényjavaslat felett vitát indított, a magyar társadalom haladó erői lényegében már döntöttek. Ezért mondhatta Bóka László képviselő az MDP nevében, hogy a párt akkor jár el helyesen, ha a nép kívánságait teljesíti. A törvényjavaslat céljáról pedig ezt mondta:⁹

„Ennek a törvényjavaslatnak az a célja, hogy betetőzze a dolgozó magyar nép gazdasági, politikai, társadalmi felemelkedésének hatalmas művét. Programunk azt célozza, hogy szűnjék meg a vagyonosok műveltségi monopóliuma, hogy az emberi kultúra, nemzeti műveltség és szakmabeli tudás minden kincse váljék hozzáférhetővé a dolgozó nép legszélesebb rétegei számára. Hogy ne legyen írástudatlan a magyar dolgozó, hogy ne legyen fehér holló a legmagasabb műveltség felső grádicsán a magyar munkás és paraszt fia.”

Az Országgyűlés a kultuszminiszter által beterjesztett törvényjavaslatot változtatás nélkül elfogadta. Végül is győzött a haladás, a hagyományaiban élő modern gondolat”¹⁰ – írja Kálmán György.

Az iskolák államosításáról szóló törvény (1948. évi XXXIII. t. c.) alapján összesen 6500 iskolát vett át az állam az egyháztól. Ez az ország iskoláinak (9724) több mint kétharmadát jelentette. Míg eddig közel 400 ezer gyermek járt állami iskolába, most ez a szám majdnem megháromszorozódott, több mint 1 000 000-ra nőtt. Ugyanekkor 18 000 felekezeti tanerő is állami státusba került.

Baranyában és Pécsen az államosítás előtt 418 alsófokú oktatási intézmény létezett. Ebből 63 állami, a többi felekezeti és községi jelleggel működött. Az államosítás tehát nálunk összesen 355 alsófokú iskolát érintett. A nevelők száma 1068 volt. Ebből állami fizetésű 367 fő; tehát 701 pedagógus került állami státusba.

Pécsről június 26-án az alábbiakat jelentették a VKM-be:¹¹⁻¹²

- „1. Az államosított iskoláknál alkalmazásban álló nevelők átminősítését f. évi június 21-én adtam az egyes érdekelteknek névreszólóan postára.
2. A jelzett iskolák vezetői megbízásait a f. évi június 24-én és 25-én az egyes járászékhelyeken hivatalom előadói adták át. Ez alkalommal az oktatásügy államosításának jelentőségéről minden egyes átadási helyen megfelelő keretek között megemlékezés történt. A megbízásokat a szerzetesek, illetve egyházmegyei papok vezetésé alá állott iskolák (Pécs ciszt. r. rk., Pécs–Jézus-Társasági rk., Pécs–Miaszonyunk rk., Mágocs-rk., Siklós-rk., Püspökszentlászló-rk.) kivételével valamennyi kijelölt iskolavezető elfogadta. Az utóbb kijelölt iskolavezetők helyett az említett iskolák vezetését hivatalom kijelölése alapján az érdekelt nevelőtestületek rangban legidősebb tagjai vették át. Az iskolavezetői kijelöléseket egyébként a tanfelügyelői értekezleten nyert idevágó utasítás szigorú figyelembevételével eszközöltem.
3. Az iskolai vagyon számbavétele és leltározása rendben folyik, egyes ingó és ingatlan vagyontárgyak tulajdonjoga tekintetében viták eddig csak a pécsi volt Miaszonyunk rk., a Püspökszentlászlói volt rk., pécsi Baranya vármegye árvaházával kapcsolatos volt községi iskolánál, végül a pécsi volt izr. iskolánál merültek fel. Vonatkozó iratokat beérkezésük után azonnal fel fogom miniszter Úrhoz döntés végett terjeszteni.
4. Az iskolai vagyon átadásával és átvételével kapcsolatban a volt iskolafenntartók képviselői elvi állásfoglalásuk fenntartása mellett általában nyugodt, sőt az eljáró közegekkel szemben személyileg barátságos magatartást tanúsítottak. A szórványosan felmerült nehézségeket személyes helyszíni eljárás útján szüntettem meg.
5. Mind a rendszeres, mind pedig a nem rendszeres alkalmazottak illetményeinek zavartalan folyósítása érdekében a szükséges intézkedéseket, illetve felterjesztéseket idejünkben megtettem.
6. Az iskolaállamosítás folytán szükségessé vált munkálatokat hivatalom eddig fennakadás nélkül végezte el.”

Történelmi tett volt

Az államosításért folytatott harc első szakasza lezárult, de még komoly erőfeszítést igényelt a törvény gyakorlati végrehajtása. 1948 nyara mind a tanügyigazgatási apparátusban, mind az iskolákban az új tanév sikeres előkészítésének nagy munkáját tükrözi.

Az iskolák „földreformja” jogi feladatokat is rótt a tanügyigazgatásban műkö-

dőkre. A VKM rendelete alapján Pécs thj. város polgármestere „Az államosítandó óvodák, iskolák és intézetek zár alá vétele” tárgyában kiadott határozatában intézkedett, hogy az 1948. január 1-i állapotnak megfelelően kell elkészíteni a teljes leltárt. A pécsi rk. püspöki tanítóképző, liceum és internátus zár alá vételét 1948. június 11-ével Nádasi László tanár, hatósági biztos és Monostori Gyula számvevőségi irodatiszt, hatósági közeg végezte el.¹³ Hasonló megbízatás alapján kellett végrehajtani ezt a feladatot a többi államosítandó intézményben is.

A siklósi járási főjegyző 1948. június 18-án az alábbi jelentést küldte az alispáni hivatalnak:¹⁴

„Tárgybeli rendeletére jelentem, hogy a rendelet végrehajtásával kapcsolatban az iskolák vagyonának zár alá vétele, leltározása 15-étől a járás községeiben folyik . . .

Jelentem, hogy a leltározások során sehol semmiféle ellenkezésről senki részéről nem akadtunk.

Hangulat jó, legkisebb ellentét, ellenpropaganda sem tapasztalható.”

A nem állami tanítók átminősítéséről külön intézkedett a VKM. Erre a célra rendszeresített nyilatkozatot valamennyi átminősítendő tanítónak alá kellett írnia. Ennek szövege a következő volt:¹⁵

„Hivatkozással a vall. és közoktatási miniszter 83.500/1948. IV. 1948. XXXIII. t. c. 2. §-a és a 8.000/198. sz. rendelete értelmében – és Baranya vármegye tanfelügyelősége által kiadott 2335/1948. június 17-én kelt, – 1948. évi július 1-i hatállyal állami tanítónak való átminősítésemet, jelenlegi szolgálati helyemre való beosztásomat elfogadom.”

A Magyar Dolgozók Pártja vezetésével kibontakozott a „Dolgozók az iskolákért” mozgalom is. Egy szeptember 16-i keltezésű jelentésben olvashatjuk a következőket:

„Az iskolák helyreállítása érdekében indított akció a tanév megkezdéséig az alábbi eredménnyel zárult. Az egyes üzemek dolgozói 78 iskolát állítottak helyre 307 859 Ft értékű munkaóra és anyag felhasználásával. A helyreállítási munkálatból oroszlánrészt vett ki a bányászok falujáró csoportja, akik 17 iskolát állítottak helyre. Utánuk következnek a magánalkalmazottak szakcsoportja 11 iskolával. Megemlíteném még a mohácsi szakszervezeti dolgozók munkássága, akik 9 iskolát javítottak meg. Összegzésrűséget tekintve kiemelkedik a postások munkája, akik Harkányon 84.000 Ft költséggel egy vadonatúj korszerű iskolát építettek fel, melynek berendezése most van folyamatban. Az egyes tömegszervezetek, s ipari üzemek is kivették részüket a munkából . . .

A pedagógusok legtöbb helyen készséggel siettek a falujárók segítségére, személyesen bekapcsolódtak a munkába, és nem egy helyen ők szervezték és irányították az egész akciót. Meg kell jegyeznünk azonban azt is, hogy a pedagógusok közül többen a tanév megkezdése után fordulnak hozzánk azzal a kéréssel, hogy nyújtsunk segítséget iskoláik számára, mert az életveszélyes állapotban van.”

Az iskola és a család jobb együttműködését volt hivatva segíteni a Szülői Munkaközösségek létrehozása is. Az 1948/49-es tanév első felében sorra alakultak meg ezek a társadalmi „bázisok” az iskolákban. Ugyancsak ettől a tanévtől kezdődően vált élénkebbé és hatékonyabbá az általános iskolai korosztály ifjúsági szervezetének, az úttörőmozgalomnak tevékenysége is.

Az új tanév első hónapjainak életéről, eseményeiről és a gondokról a következőket jelentette Baranya vármegye alispánja:¹⁷

„Iskolapolitikai tekintetben a hangulat a vármegye területén általában nyugodtnak minősíthető . . . A népoktatási kerület legsürgősebb személyi hiányainak pótlása megtörtént, szünetelő iskola jelenleg nincsen. Nagyfokú zsúfoltság mutatkozik azon-

ban a vármegye területén még mindig a nagynyárádi, püspöknádasdi és hercegszabari iskolákban, amely azonban a várható tanítói kinevezések által biztosítandó lehetőségek igénybevételével előreláthatólag rövidesen megszüntethető lesz. Reá kell azonban mutatni arra, hogy az iskolák önálló ált. iskolává illetve fiókkiskolává való kifejlesztése a nevelő-személyzet kb. még 170 fővel való növelését kívánja meg . . . A beiskolázás helyzete más évekhez viszonyítva kedvező, a számbavett iskolakötelesek beiskolázása 99⁰/₀. Megállapítást nyert azonban, hogy a törzskönyvi nyilvántartás sok helyen – különösen külterületeken – még mindig hiányos . . . Az iskolakötelesek fokozottabb számba vétele előreláthatólag szükségessé fogja tenni a cigányiskola kötelesek oktatásáról való fokozottabb gondoskodást is. Ez azonban várhatólag újabb elhelyezési és építési szükségleteket fog teremteni . . .

Az épületek állapota tekintetében a dolgozók az iskoláért mozgalom tevékenysége jelentékeny változást eredményezett. Sürgős tatarozási, illetve bővítési szükségletek mutatkoznak azonban a gordisai, rádfalvai, alsószentmártoni, dencsháza-péterfapusztai, piskói, kemsei és babarci iskoláknál. – Az iskolák felszerelése érdekében tervszerű, központi tevékenységre lenne szükség.”

A megyében és városban működő valamennyi iskolában az augusztusi szülői értekezleten ismertették az iskolák államosításának előzményeit, lefolyását és várható hasznát.

Pécsett szeptember 3-án közös, ünnepélyes tanévnyitó volt a Széchenyi téren. Nemcsak a tanulói fűség, de a szülők ezrei is részt vettek ezen a felejthetetlen ünnepségen, azon a központi téren, ahol körös-körül a falak a szabadságmozgalomnak annyi forradalmi emlékét őrzik.

Jó tudnunk és értenünk, hogy az iskolák államosítása, bár igen komoly feltétele volt az egységes szemléletű, szocialista iskolarendszer megteremtésének, önmagában mégis kevés – csak kiindulópont – ahhoz, hogy a tanulás, a művelődés egyenlő jogát társadalmi érdekű, közösséget szolgáló, közösségi feladatnak tartsa szülő, pedagógus, tanügyigazgatási dolgozó, s nem utolsó sorban a mai ifjúság.

Az iskolák államosítása történelmi jóvátétel volt: tett a népért, hisz a dolgozók milliói teremtik a kultúrát, a tudást, s miközben teremtik azt, környezetüket átalakítva, sorsukat jobbra formálva, maguk is változnak, alakulnak, milliók és milliók lesznek tudásban, műveltségben egyre gazdagabbá, alkotóképesebbé.

Az államosítási törvényt alkotóit, végrehajtóit akkor tiszteljük a legjobban, ha ma is mindent elkövetünk a dolgozó nép gyermekeinek művelődéséért, neveléséért, jövőnkért.

Források

1. A népi demokratikus kormányzat művelődéspolitikai programja és megvalósítása Baranya megyében 1945 őszétől 1948 őszéig. Baranyai Művelődés, 1970. októberi szám.
2. PÁL. Pécs és Baranya vármegye Nemzeti Bizottsága 1948/6. doboz.
3. PÁL. L. LXXXV. Iskolák államosítását kérő népi nyilatkozatok.
4. Dunántúli Napló, 1848. május 19.
5. Az iskolák államosításának 10. évfordulóján. Társadalmi Szemle, 1958. 6. sz. 75. o.
6. Látogatási jkv. Leöwey Klára leánygimn. irattára 13/1947–48.
7. Horváth Sándor O. P. „Az egyház jogi helyzete és szerepe a nevelésben”. Vigilia 1948. július 6. sz.
8. PÁL. „Feljegyzés az iskolák államosításáról” Tanker. Főig. 4114/1947–48.
9. Kivonat az országgyűlés 1948. jún. 16-i ülésének jegyzőkönyvéből. Megjelent a Köznevelés mellékleteként 1948. évi 12. sz.
10. Az iskolák államosításának 10. évfordulója, Köznevelés 1958. május 28.

11. PÁL. 4267/47-48. Tanker. Főig. – kézírásos jelentés; eredeti rövidítésekkel közlöm.
12. PÁL. U. o.
13. PÁL. 4114/1947-48., 4145/47-48., 4148/47-48. Tanker. Főig. sz.
14. PÁL. 11436/948. alispáni iratok
15. PÁL. Tanker. Főig. 4114/1947-48.
16. MSZMP Megyei Biz. Archívuma 36. fond. 2. f. csop. 1948. A „Dolgozók az iskoláért mozgalom Központi Irodája és a megyei Int. Bizottság levelezése.
17. PÁL. Baranya vmegye alispánjától. Helyzetjelentés Baranya vármegye közigazgatási, kulturális, szociális, népmozgalmi és gazdasági viszonyairól. Főisp. bizalmas. 1948. havi jelentések.

BENKŐ PÉTER:

PÉCS LAKOSSÁGÁNAK TÁRSADALMI SZERKEZETE A XIX–XX. SZÁZAD FORDULÓJÁN A HÁZASSÁGI ANYAKÖNYVI MÁSODPÉLDÁNYOK BEJEGYZÉSEI ALAPJÁN

Az anyakönyvi dokumentumok értékes forrást jelentenek számunkra, mivel eléggé megbízható felvilágosítást nyújtanak a századfordulón végbement átalakulás lényegéről a pécsi lakosság társadalmi szerkezete vonatkozásában. Az anyakönyvek három fajtája közül (születési, házassági, halotti) a házassági bejegyzések tartalmazzák leghiánytalanabban a téma szempontjából szükséges adatokat.

A kutatás kiterjedt Pécs korabeli két anyakönyvi kerületére, 1899-től az I. kerülethez csatolt Nagypárad községre is (amely egy évtized múlva elszakadt a város-tól). A kerületek beosztása:

I. A Belváros, a Budai, a Szigeti, a Siklósi külváros, a Nagypárad község;

II. Pécsbányatelep.

Így 1896 és 1905 között – két periódusra bontva – lehetőség nyílt 14 ezer személy adatainak feldolgozására. (A százalékarányok kiszámítása gépi úton történt, ezért a századrészek kerekített értékkel szerepelnek a táblázatokban.)

Csak az említett évtized anyakönyvi dokumentumai alkalmasak ilyen jellegű felmérésre, mert a régebbi – egyházi – anyakönyvek hiányosak, és a szükséges adatokat rendszertelenül tartalmazzák. Az 1906 utáni házasságkötésekről pedig – a kutatás szempontjából – nincsenek megfelelő mennyiségű adatok. Kedvező, hogy a vizsgálható évtized egybeesik a gazdasági-társadalmi fejlődés felgyorsulásával, mely együttjárt a társadalmi csoportok egyre erőteljesebb differenciálódásával, így a város társadalmáról a viszonylag rövid időszak ellenére is hozzávetőleg hű képet nyerhetünk.

Az egyes bejegyzések tanulmányozásánál csak a házasulandók és szüleik adatai vehetők figyelembe. Tanúknak általában tehetősebb egyéneket hívtak meg, ezért adataik felvétele eltorzítaná a társadalomról alkotott képet. A társadalmi szerkezet megrajzolásánál csak a pécsi kereső népesség egzisztenciális viszonyai kerültek feldolgozásra (kb. 6600 személy). A város lakossága az 1900-as népszámlálás szerint 43 982 fő, a kereső népesség száma 20 681. Az anyakönyvi adatokból kiszámított társadalmi rétegek aránya nagyvonalakban megegyezik a népszámlálásról megjelent kiadványok foglalkozási rovatában feltüntetett eredményekkel.

Az egyes okmányokban talált adatok általánosítása a következő problémák tárgyalását tette lehetővé:

1. területi mozgást: a vidéki lakosság áramlását a város felé, és a városnegyedek átrétegződését;

2. a generációk közötti társadalmi mobilitást, azaz a fiúk társadalmi helyzetét az apákéhoz viszonyítva;

3. a társadalmi osztályok és rétegek között fennálló kapcsolatok, illetve kör-látok, amelyek a párválasztás arányaiban jelentkeztek, ugyanis a házastárs kiválasztásának szempontjai kiválóan mutatják a társadalmi szerkezetben végbement változások, léteznek-e szokások, kasztok az egyes társadalmi kategóriák viszonylatában.

A társadalmi rétegek választóvonalainak meghatározása egyes esetekben igen nagy nehézségekbe ütközik. Ez elsősorban abból adódik, hogy a fejlett társadalmak összetett és állandó változó rendszerében nincsenek éles határok a társadalmi rétegek között. Egy városi közösség hierarchikus szerkezetében összefolynak az egymással szomszédos rétegek, közöttük a határok nem vonhatók meg élesen. Éppen ezért a választóvonalak elméleti meghatározása – bár szükséges az elemzés szempontjából – mindig bizonyos fokig vitatható marad. A házasságkötésekből eredő társadalmi mozgás tanulmányozásánál a férj és a feleség, illetve szüleik társadalmi és szakmai helyzetét szükséges figyelembe venni.

Pécs kereső népességének társadalmi szerkezete a bázissági anyakönyvi másodpéldányok adatai alapján*

Társadalmi rétegek	A felvételezettek		Az 1900-as népszáml. aránya
	száma	aránya	
Közép- és nagytőkések:	52- 24	1,74- 0,65 ⁰ / ₀	
Vezetőállású hivatalnokok, önálló értelmiségiek:	190- 78	6,35- 2,11 ⁰ / ₀	
Beosztott állású hivatalnokok, értelmiségi alkalmazottak:	166-222	5,59- 5,79 ⁰ / ₀	10,45 ⁰ / ₀
Kiskereskedők, kisüzlettulajdonosok:	153-185	5,12- 5,04 ⁰ / ₀	7,54 ⁰ / ₀ **
Kisiparos mesterek, kisműhely-tulajdonosok:	378-470	12,65-12,82 ⁰ / ₀	8,94 ⁰ / ₀
Birtokos parasztok:	144-183	4,81- 4,99 ⁰ / ₀	2,45 ⁰ / ₀ ***
Állami alkalmazásban álló közlekedési és közszolgálati munkások, altisztek:	178-234	5,95- 6,38 ⁰ / ₀	8,36 ⁰ / ₀ ****
Kereskedelmi munkások, kereskedősegédek:	59-107	1,97- 2,91 ⁰ / ₀	7,54 ⁰ / ₀ **
Kisipari munkások, iparossegédek:	457-638	15,28-17,40 ⁰ / ₀	17,60 ⁰ / ₀
Gyári munkások:	237-274	7,93- 7,47 ⁰ / ₀	8,27 ⁰ / ₀
Bányamunkások:	117-223	3,91- 6,09 ⁰ / ₀	6,95 ⁰ / ₀
Háztartási alkalmazottak:	362-503	12,11-13,72 ⁰ / ₀	11,47 ⁰ / ₀
Különböző ágazatban dolgozó alkalmi munkások, segédmunkások, napszámosok:	535-534	17,90-14,57 ⁰ / ₀	17,77 ⁰ / ₀
Összesen:	3028-3655	kb. 100-100 ⁰ / ₀	kb. 100 ⁰ / ₀

* Az első számok 1896-1900, a másodikok 1901-1905 közötti évekre vonatkoznak.

** A kiskereskedők és segédek együtt szerepelnek.

*** Nagyrápád község parasztsága nélkül.

**** Egy részük értelmiségi alkalmazott.

A századfordulón a város társadalmi hierarchiájának csúcán a közép- és nagytőkések (gyárosok, földbirtokosok és tőkés földbérlők, közép- és nagykereskedők), valamint a város, a vármegye, az állami és a magánvállalatok, intézmények, hivatalok vezetői, az önálló értelmiségiek (ügyvédek, orvosok stb.) álltak. A vezető-

hivatalnokok általában jelentős magántulajdonnal (szőlőkkel, földbirtokkal, házakkal, részvényekkel, bankbetétekkel stb.) rendelkeztek, és minden szempontból egyenrangú helyet foglaltak el a közép- és nagytőkésekkel a városi társadalmi életben. Együtt alkották a közép- és nagypolgárságot, az összes kereső, jövedelemmel rendelkező népesség mintegy 3–8⁰/₀-át. A vizsgált évtizedben arányuk csökkent, bár korántsem olyan mértékben, mint ahogy az anyakönyvek mutatják. (A vidéki házasságkötéseket ugyanis a pécsi anyakönyvek nem minden esetben tartalmazzák, ami első sorban a polgárságnál jelentkezik kevésbé pontos eredményekkel. A részaránycsökkenés nem jelentett feltétlenül minden esetben létszámbeli visszaesést, sőt pl. a gyárosok száma növekedett.)

A kispolgárság (kisiparos mesterek, kiskereskedők, birtokos parasztok, és a hasonló társadalmi helyzetű beosztott állású hivatalnokok, értelmiségi alkalmazottak) a város kereső népességének 28–29⁰/₀-át adták. Bár tömegük nőtt, részarányuk alig változott. Közel felerészüket a kisiparos mesterek alkották. A kispolgárság abszolút számának jelentős növekedése – többek között – a város tőkés viszonyainak relatív fejletlenségére enged következtetni.

A munkásosztály a város keresőinek mintegy kétharmada. Legnagyobb létszámú rétegét az iparossegédek, a kisipari munkások – egyre növekvő arányban – tették ki, ami ugyancsak utal a prekapitalista iparstruktúra egyes elemeinek konserválódására.

A gyári munkásoknak és a bányamunkásoknak még az összlétszáma is kisebb az előbbi rétegénél, bár a bányászok társadalmi súlya erősen megnőtt. A gyári munkásoké viszont átmenetileg – a század eleji gazdasági válság hatására – valamelyest csökkent. A vizsgált időszakban komoly szerepet játszott a nyers fizikai munka, így a múlt század végén még a legnépesebb társadalmi réteget a szakképzetlen napszamosok alkották. Számarányuk erőteljes csökkenése a modern kapitalizmus, a gépésítés felé mutat, bár abszolút számuk lényegében nem változott. Az állami alkalmazásban álló közlekedési és közszolgálati munkások, altisztek és a kereskedelmi munkások vagy kereskedősegédek részarányának növekedése ugyancsak figyelemre méltó. A nők fokozott mértékű foglalkoztatottságát jelzi a háztartási alkalmazottak számának növekedése, valamint számszerű gyarapodásuk más foglalkozási ágakban.

DR. SZITA LÁSZLÓ:

PÉCSI VÁROSI ÉLET A TÖRÖK UTÁN AZ 1747. ÉVI TANÚVALLOMÁSOK ALAPJÁN

Acta Commissionis Anni 1747. címen vaskos kötet maradt fenn a Levéltárban, amelyben 400 oldalon keresztül vezetett a kutató útja a török utáni Pécs belső életének színes világában.

A püspök-földesúr és a városi polgárság között dúlt harc velejárói ezek a tanúvallomások, amelyeket a comissió előtt a városi polgárok tettek. Most nem célunk ennek a küzdelemnek bemutatása a vallomások alapján, mert ezt Babics András számos kitűnő tanulmányában már igen részletesen megtette. A tanúk (valamennyi pécsi polgár, vagy a környező falvak: Bános, Baliget; Abaliget, Urfi; Orfú, Barátúr, Málom, Árpád, Meszes, Mánfa jobbágjai) szinte valamennyien a püspök és a káptalan ellen vallottak.

A vallomások alapján kirajzolódnak Pécs város középkori közigazgatási határai. A határ Orfú, Bános, Barátúr, Mánfa, Mécsekszabolcs, Nagypárad, Magyarürög, Szentkút falvak határaival érintkezett. A város polgárai a török megszállás alatt és az azt követő kamarai igazgatás idején szabadon használták a városhoz tartozó erdőt, legelőt, réteket. Az erdőből fát hordhattak tüzelésre, „sertvéseiket makkoltatták, minden marháikat erdei legeltetésre foghatták”. Ugyanézen a határon belül: „... a régi török üdöben a meszesi és szénási rétegekben szabadon kaszálván Pécsi Török Ispaija részére is a lckaszált füvet Pécsre behordották, s magoknak is adtak, határaikban békés bírásban voltak...”, a rét szabad birtoklásában tehát nem akadályozta a városi polgárságot a török földesúr sem.

Hasonlóképpen a város polgárai élvezték a hasznát a határon belül eső vízimalmoknak, amelyeket ők maguk építettek és tartottak fenn. Ez volt a helyzet a város határában működő mészkemencéknél is.

Oravicsa Mihály 75 éves udvardi bíró vallomásában található arra utalás, hogy a vármegyeház helyén először Keszler nevű hadi commissárius épített háznak, ahhoz meszet Pécs határában „... a polgárok által mindig szabadon birtokolt Petnyak nevű földek alsó részén lévő mészkemencéből hordatott”.

Közel száz különböző korú és helyzetű tanú vallotta, „hogy a város emlékezet óta szabad privilégizált” volt. Fontosabbak azonban ezen a nyilván nem egyértelmű tényként elfogadható állításon túl azok a városi életre utaló mozzanatok, amelyek ezzel a kérdéssel kapcsolatosan bukkannak elő a vallomásokban.

Az emlékezet elsősorban közvetlenül a török alól történt fölszabadítást követő évtizedre, a kamarai kormányzás idejére eső városképet elevenítette fel. E szerint

„mindennemű proventusok, úgy mind korcsmák, erdők, a fundusok szabad dispozi-
ciója és felügyelete alatt voltak az városnak”. Valamennyi tanú egybehangzóan
állította, hogy „Uri Széke sem tartatott másutt, hanem az város házánál, ahova jöven
vagy két uraság tisztje a többi magistratuálisokkal ítéletet tettek.” Tehát a török
alatt, de azt követően a kamarai igazgatás idején, amíg a püspöki földesúri fenn-
hatóság nem szilárdult meg, az ítélezést a város gyakorolta.

Rendkívül érdekes a tanúk vallomása a városi ítélezési jogokra, így a Jus
Gladium-ra vonatkozóan is. Közel 40 tanú vallomása alapján kerekedett ki a kö-
vetkező kép: a török után a magistratus élt az ítélezés jogával. Konkrét eseteket
sorolnak fel a tanúk „rosszon fogott asszonyok, pénzhamisító cigányok elítélése”
ügyében. A Piac téren, ami 1686–1747 között (nyilván előtte is) a vártól délre
terült el (ez a mai Szent István tér), a városi pellenđer és akasztófa állott. A felállí-
tott kínzószerszámokat a tanúvallomások idején (1747 szeptembere) több tanú
mint „ma is meglévöket” említi. Több tanú a Piac téren kívül is említi városi pellen-
đer, amelyet a városháza falába, kőből épített kínzóhely mellett állítottak fel.

A Piac téren álló akasztófa pontos helyét nem mondják meg, de a város leg-
régibb ítéletvégrehajtó helyének említik. Több tanú az 1600-as évek végén épített
akasztóhely munkálatainál jelen volt. Sajátos eset utal arra is, hogy 1686 után a
város hozott halálos ítéleteket, de a vármegye hasonló ítéleteit a városi büntetőhelyen
nem engedte végrehajtani. 14 szemtanú vallja, hogy a város fegyveres hajdúi akadá-
lyozták meg a vármegye embereit pénzhamisítók akasztásában. A megye által ha-
lálaítélteket Megyer pusztán, egy másik bűnözőt a Szigeti kapun kívül volt kénytelen
felakasztani. Ezek az esetek a vármegye és a város közötti ellentétekre vetnek fényt.

Egységes valamennyi tanú vallomása a kocsmáltatási jogot illetően is. A török
után a „Clerus csak saját fundusán árulhatott bort a városban.” Alig múlt el egy-két
évtized és a város polgárai elvesztették a borkimérés jogát. A püspök fegyveresei a
cégereket levették és a kocsmákat erőszakkal vették birtokukba. Amikor legjobb
keletje volt a bornak, Szent György napjától Szent Mihály napig, akkor tiltotta be
a bor árusítását. Ennek a jognak elvesztése egyben az árutermelő városi polgárokat
egyik legjelentősebb jövedelmüktől fosztotta meg.

A török után a pécsi vár és a város erősítései gyorsan pusztultak. Több tanú
vallomásából ismeretes, hogy a várfal tövében álló házakat a törökök az ostrom
idején, majd a város kapitánya végleg lerombolta, mert így a védelmet egy esetle-
ges támadás idején eredményesebbnek tartotta. Különösen gyorsan pusztult a külső
városfal. Valamennyi tanú állítása szerint a törökök kivonulása óta sem a püspök,
sem a káptalan nem járult hozzá a legcsekélyebb összeggel sem a romló városfalak
javításához, újjáépítéséhez. A legszükségesebb javításokat a polgárság terhére a
magisztrátus rendelte el.

1747-ben meglepően sok az üres és romos telek a városfalon belül. A török ki-
vonulásával járó ostrom, a rácok és kurucok többszöri betörése következtében a város
épületeinek igen jelentős része teljesen elpusztult. Ezt súlyosbította a századfor-
dulón dúló tűzvész. A tanúk vallomásaikban a város lassú építkezési ütemét össze-
függésbe hozták a borárusítás jogának elvesztése következtében erősen megcsappant
jövedelmükkel.

A város déli határvonalának megállapítása ügyében tett tanúvallomások ugyan-
csak sok várostörténeti adatot nyújtanak. Az „Árpádi szőlöket” a török alatt s után
is pécsi magyar polgárok művelték, Nesselrod püspök „... erőszakkal az pécsieket
onnénd hajtogatván ezelőtt circiter 15 esztendővel (1732-ben) először tótokkal, kik
ugyan Szabad esztendeik eltelésével hamar elmenvén, ezután schvábokkal meg-
szállította.” Árpád és környéke németekkel történő telepítéséről csaknem minden

tanú megemlékezik. Nemzetiségi hovartartozásra való tekintet nélkül megvallják, hogy a telepítés a magyar lakosság elűzésével járt együtt.

Érdekes adatok villannak fel Új-Hegy és környékéről, a basamalmi rétről, s ezen a környéken fölbukkanó Pernyávor-ról. A rét a mindenkori török parancsnok tulajdona volt, ahonnan a környék jobbágysai a városi török lovas őrség részére szénát szolgáltattak.

Pernyávor és Árpád Pécs felé eső földi török időben is a városi török kapitányok majorságát képezték. Innen szolgáltattak különböző terményeket, s itt legeltek a törökök juhai is. A mislenyiek mint török jobbágyok oda dolgozva jártak. 1736-ig szabadon bírták a város polgárai közül 11-en ezt a területet. Több tanú vallomása szerint Pernyávor menedékhelye volt a XVII. század végén gyakorta pusztító pestis elől futó pécsieknek. A járvány idején a lakosság apró kunyhókban élt, míg a vész el nem vonult a város felett.

A tanúvallomások során kérdés hangzott el a pécsi polgárságnak a török elleni háborúban való részvételéről is. A túlzó, hivalkodó és önigazoló törekvéseken túl, azokat figyelmen kívül hagyva, „nyomon kísérhető a városi polgárság útja a „felszabadító háborúban”. A város polgársága meghatározatlan számú erővel „Szigetvárnak megvételekor jelen lévén, ezen pécsi purgerség, jóllehet sokat levágott közülük az pogány ellenség, de egy sáncból ők is egészen kivágták az törököket és nemcsak ott, de mindenütt még Dráván-Száván túl is kergette az törököt és segítette az országból kihajtani.”

A nagyharsányi csatában résztvett pécsi katonák helytállására is van utalás. A városi sereg saját zászlaja alatt Nándorfehérvárig is eljutott, ahonnan a tanúvallomás szerint „... nagy nyereséggel gyűltek haza a pécsiek, sereg kecskéket és marhákat elhajtván és egyéb nyereségük lévén a töröktől.”

Bernard György Eszék alatti harcokra utalt, ahol a futó török csapatok üldözésében vett részt. Bordás Péter vallomása szerint „az ármádiákon híres volt a pécsi lovasság, amely magát a soóvári (?) csatában is kitüntette...” Gáspár Lőrinc szerint „három-négy zászlóval saját költségükön mentek az pogányságra. Fegyverüket s minden fölszerelésüket önmaguk adták, s ehhez segítőt a magisztrátus is némileg”.

Sivkovic Lukács és több társa szerint Szigetvár alatt többszázán elesetek a pécsiek közül. Ő maga is „hátában hordozza a szigetvári sáncban az Pogány Töröktől nyert golóbisát...” A Dráván túl más egységek saját zászlójuk és kapitányuk vezetésével a Duna mellett „sőt azon túl is hírt szereztek az törökökkel hadakozva a pécsiknek.”

A tanúvallomások önmagukban erős kritikára szorulnak ma is. A vallomásokat miért tették? Mindenekelőtt azért, hogy az elvesztett jogbiztosító okmányok hiányát pótolják. A kutató viszont el tudja választani ma már azokat a tényeket, amelyeket a tanúk „egy adott célból” – városhatár, szabadságjogok stb. – érdekében vallanak, de megtalálhatók és kibonthatók, összegyűjthetők azok a tényezők is, amelyek akkor nem voltak fontosak, ma viszont igen sokat árulnak el városunk, megyénk régi mindennapjairól.

Forrás: Baranya megyei Levéltár: Acta Commissionalia. 1747. 400 p.

Pécs városi Levéltár részleg. Tanúvallomások Pécs szabad királyi rangra emelésével kapcsolatban.

BEZERÉDY GYÓZÓ:

DUNASZEKCSŐ 1710. ÉVI PECSETJE

A községi közigazgatásnak igen fontos kelléke volt a hivatalos írásokat hitelesítő pecsét. A XVIII. században Baranya megyének csaknem minden községe rendelkezett ilyen hivatalos pecséttel. Ezekre általában igyekeztek a szövegen kívül a falura, vagy a falu életére jellemző képet vésetni. Erre elsősorban azért volt szükség, hogy a rajzolatból is föl lehessen ismerni a szóban forgó községet, illetve falut. Az akkor még igen jelentős számú írástudatlan csak így tudta az egyes pecséteteket megkülönböztetni. Minden falu valamilyen szempontból jelentősnek tartotta magát. Pl. sok erdő volt a közelben, erdőirtással művelték földterületüket, gyümölcsöse, szőlője van, folyóvíz van a közelében, hegyek, dombok környékezik, vagy éppen terményeiről nevezetes.

Így került a községi pecsétnyomókba fa, ahol ezt irtották, balta, szőlőtő, vagy szőlőfürt, gyümölcsfa, aztán dohány, kukorica, répa, búza stb. A Duna menti falvak fölültették a folyót, vagy azon úszó bárkát, vagy halászcsónakot, esetleg halakat (Kölked). A földművelő falvak búzát, kaszát, eke vasát, csoroszlyát vagy kapát vésettek nyomójukba. Ez utóbbi végül is annyira elterjedt, hogy a pecsét képe alapján nehezen lehetne egyes falvakat megkülönböztetni egymástól.

A falu képe ritkábban került a nyomóra. Ehhez a vésetet készítő mester nagyobb technikai felkészültségére volt szükség, s mivel a pecsétnyomókat általában a falusi kovácmesterek készítették el, ritkán vállalkoztak ilyen feladatra. (Baranyában község.) A falu képét feltüntető pecsétrajzolatok közül az egyik legérdekesebb, sőt legrajzeletesebb Dunaszekcső 1710-ben készült pecsétnyomója. Elkészítésének dátuma meglepően korai és éppen a legzavarosabb idők egyikére esik. Arra az időre, amikor a pecsétes iratoknak vajmi kevés szavuk lehetett. Ennek ellenére nem ez a legrégebbi Baranya megyei községi pecsét. Viszló (1607) és Hernádfa (1671) ezt időben megelőzték. Ez a pecsét tehát nem a török időben készült, eredete mégis a török időkre nyúlik vissza.

Föltehetően nem ez az első pecsétje Dunaszekcsőnek. A XVII. században már lehetett egy, amelyet még a törökök használtak, és a falu felszabadulása után ezt a régebbit lemásolták, latin nyelvű körirattal látták el, és csaknem 150 éven keresztül használták. Még az 1850. évi iratokon is ez a pecsét található. A pecsétnyomaton a török hatás jól kivehető. Horváth Kázmér, amikor Mohács város pecsétjét ismerteti, kitér Dunaszekcsőre is, amelynek képében török félholdat és török írást vél fölfedezni.¹

A Baranya megyei Levéltár számos olyan irattal rendelkezik, amelyeken Dunaszekcső pecsétje látható. Ezek a nyomatok XVIII. és XIX. századi iratokon találhatók.

Horváth Kázmér a pecsétkészítés idejét 1711-re teszi, ezeken a nyomókon azonban világosan olvasható az évszám: 1710. Valószínű, az általa vizsgált nyomat sérült lehetett, s ebből magyarázható ez az 1 év tévedés.

Az általa említett félhold igen jól kivehető. Sőt kettő is van belőle a pecséten: az egyik a torony tetején látható, a másik a pecsétkép mezejének felső harmadában.

A török írásra utaló nyomok is megtalálhatók a pecsétnyomat jobb oldalán. A meglehetősen kusza és erősen zavaros jelekre azonban csak erős ráfogással lehet azt mondani, hogy török írás. Ha az eredeti XVII. századi nyomón lehetett is ilyen, amikor ez a másolat készült, erre már nem volt szükség, hiszen a pecsétre új latin körirat került. Ha az állítólagos török írást le is másolták, az már nem tudatosan készült, és mint csak jeleket másolták azokat is. Valószínű, hogy a készítő mester sem tudta, hogy mit jelentenek a jelek. Ezeket a furcsa jeleket azonban másképp is lehetett értelmezni. Az első palánk kapubejárata, és a kapunak hegyes tetősisakja, valamint a falrész meglehetősen szaggatott, nehézkes rajzolata vehető ki belőle. Az utóbbit igazolja az is, hogy a pecsétkép többi részén is található ilyen nehezen kivehető és meghatározhatatlan jel.

Mivel a pecsét a falu (vár) képét ábrázolja, igen jól összevethető egy korabeli följegyzéssel. Ottendorf Henrik képes útleírásával. Ottendorf útja során (Budáról Belgrádba, 1663) leírta, sőt lerajzolta az általa érintett helyeket, így Dunaszekcsőt is. A leírás szövege, az általa készített rajz és az 1710. évi pecsétrajz összevetése igen sok támpontot ad. Ottendorf a következőt írja Dunaszekcsőről: „Seksitz palánk (a) néhány kiemelkedő, magas hegy közt lapályon fekszik. Hegyek veszik körül, és ezért itt szűk szoros keletkezett. A nagyobbik palánk az egyik hegy oldalán áll, amelyet az ember útközben jobboldalt hagy el. Igen silány és szűk térfogatú, s a szokott módon van megépítve. Ezzel a hegyel és a rajta fekvő palánkkal szemben két eléggé magas hegy van, s ezek mögött a közelben folyik el a Duna (b); a hegyek mintegy magas partját alkotják. Ez egyik hegy tetején rombadólt kastély vagy kolostor régi épülete áll (c), – inkább az utóbbihoz hasonlít, – és rögtön vele szemben a másik hegyen egy palánk (d) van. Ez köralakú, és nincs sáncműve. Belül kevés ház van, és azok közül csak egyet láttam kiemelkedni; talán kőborló hajdúk ellen szolgál menedékkül. Ehhez a palánkhöz szűk gyalogösvény vezet föl a hegyre, és mellette, éppen a nagy palánkkal szemben, egy-két silány jobbágház (e) áll, és néhány gyümölcsös és zöldséges kert (f) terül el, továbbá egy fogadó (g) az utasok számára. A vidék ezen az oldalon szinte teljesen sík, s csak itt-ott tarkítják bozótok és cserjések.”²

A szöveghez rajtot is mellékel, amelyen egyes pontokat megjelölt, s ezeket magyarázta meg a szövegben. A rajz meglehetősen primitív sége ellenére is jól mutatja az akkori állapotokat. 1663-tól a pecsét elkészítéséig azonban 47 év telt el.

A falu ez alatt az idő alatt nem változhatott sokat. Környezete még kevésbé. Ha viszont igaz az, hogy a pecsétkép egy régebbi nyomó másolata, (talán az elsőé) lehet az útleírással éppen egykorú is. A két kép összevetése is ezt igazolja.

Az összevetés érdekében vizsgáljuk meg Dunaszekcső falu (mezőváros) pecsétjét!

A pecsét köralakú, átmérője 27 mm.

Körirata: SIGILLUM, OPI+DI, SZEKCSÜ, 17+10.

Rajzolata: A belső kör jobb oldalán magas domb, azon fallal körülvett erődítés, elől karcsú, magas toronnyal, amelynek sisakján félhold. A kör alakú fal két oldalán bástya, csúcsos tetővel. A toronytól hosszú lépcső vezet le az alsó, fallal körülvett várba. A falon belül különböző épületek jelzése látható, jobbról kiugró kapu, kis falszakasszal (ez lenne a vitatott török írás). Balról ismét egy domb, rajta épület,

tetején kereszttel. Az égen fenn csillag és félhold. Az alsó fal palánkfal, a vésetből erre határozottan lehet is következtetni. (Ottendorf is palánknak említi.)

Ezek szerint az Ottendorf által említett palánk, a dombtetőn levő erősség, a másikon levő kolostor (Ottendorfnál rom) megtalálható a pecséten is, amit az általa készített rajz is alátámaszt. A két rajz egyes részei meglepően egyeznek, sőt a véletlen folytán a két rajz szinte teljesen azonos nézőpontból készült. A kérdés az, hogy miért került az 1710-es nyomóra a félhold. Mivel föltehetően egyszerű másolatról van szó, a vésetet készítő mester nem gondolt a félhold török eredetére, vagy nem tulajdonított neki jelentőséget. Különben is a félhold más község, így Harkány 1777-ben készült pecsétjén is előfordul.

Dunaszekcső pecsétje a legérdekesebbek közé tartozik. Azt igazolja, – ami Viszló és Hernádfa esetében is fennáll, – hogy a török alatt a községi bíró hivatalos – bár a legkisebb – közigazgatási egységnek számított, a török is ilyenek tekintette.

Jegyzet:

- ¹ Horváth Kázmér: Mohács város pecsétjei.
A Pécs-Baranya megyei Múzeum Értesítője. Pécs, 1928. 53–64. p.
- ² Hermann Egyed: Budáról Belgrádba 1663-ban.
Ottendorf Henrik képes útleírása.
1943. Kiadja: Tolna vármegye közönsége.

DR. ERDŐSI FERENC:

ADATOK BARANYA TÉGLAIPARÁNAK MÚLTJÁBÓL

(A XIX. sz. közepétől a felszabadulásig)

II.

BARANYA TÉGLAIPARA A SZÁZADFORDULÓTÓL A FELSZABADULÁSIG

Az üzemi és területi koncentráció az első világháború előtt

Az üzemi koncentráció megyénk téglaiparában a többi iparághoz képest igen *alacsony* volt. 1890-ben pl. egy-egy üzemben átlagosan mindössze 2–4 főt, de még 20 év múlva, 1910-ben is csak átlag 3–5 főt foglalkoztattak. Bár a 20 főnél többet foglalkoztató üzemek száma növekedett, a járási székhelyek és néhány nagyobb község építésével szaporodtak a vidéki kisüzemek is.

Baranya téglaipara az országos átlag alatti ütemben fejlődött. Jellemző, hogy a fejlődés ütemében még Somogy is megelőzte. Ennek következménye, hogy 1910-ben Baranyában kő-, vagy téglafallal a lakótelepek mindössze 9⁰/₀-a rendelkezett, ugyanakkor Somogy megyében 28⁰/₀, Zala megyében 48⁰/₀-os arányt mutatott ki a számlálás.

A településhálózati jellegzetességek tehát (apró falvak, egyetlen nagyobb város) *kifejezésre jutnak a téglaipar regionális fejlődésében is.* Valódi téglai pari centrumoknak, vagyis olyan helyeknek, ahol több téglalehető is működött és a termelt téglamennyisége kiemelkedő, mindössze Pécs, Kaposvár, egy bizonyos mértékig Nagykanizsa bizonyultak. Mindhárom centrum elsősorban a helyi szükséglet kielégítésére termelt.

A Dél-Dunántúl legnagyobb téglai pari koncentrációja Pécsen, elsősorban a város DK-i peremén alakult ki. Átlag 4–5 üzem működött a mai „Gyár város” térségében egymás szomszédságában. Két fontos tényező játszott szerepet az itteni telephely választásában: *a) A városhoz legközelebb fekvő téglagyártásra alkalmas löszös anyag,* ill. finomhomokos lösz itt (a mecsekszabolcsi és Lámpás-patakok által közrefogott É–D irányú háton) *található. b) Közlekedésileg exponált hely volt,* nemcsak a mohácsi országút haladt el a gyárak közelében, hanem a pécs–mohácsi vasút, valamint a hozzá csatlakozó, a DGT közeli aknáihoz vezető széles nyomtávú bányavasút is.

A téglagyárak fűtőanyaga, ill. energiaforrása, a közeli feketeszén így olcsón volt biztosítható.*

A város ellenlábás nyugati oldalán csak az 1880-as években jelent meg az első rácvárosi téglagyár. Mint egyházi tulajdonnak, eredeti rendeltetése a székesegyház 1882–1899. közötti átépítésében megfelelő égetett téglá termelése volt. Alapanyaga a Makár-hegyről a lapályra lemosott löszös anyag, valamint az Űrögi-patak hordalék-kúpjának K-i, finomabb iszapfrakciókból álló szárnya.

A századforduló nagy építkezéseinek időszakában a pécsi téglagyárak kartellbe tömörültek az akkori Ullmann bankcég vezetésével, és 30–32 koronás áráikkal az alig emelkedő munkabérek mellett nagy haszonnal termeltek. A legmodernebb és legnagyobb kapacitású a Deutsch Ádám féle gyár volt. Gyakran más építőanyagipari vagy építőipari tevékenységet is folytattak a téglagyárosok. Lauber Rezső pl. elnyerte a versenyképesség tekintetében első helyen álló Aszfaltgyár képviseletét is, nagyon sok pécsi utca aszfaltozását irányította. Deutsch Ádám fivére, Béla pedig a Zsolnay gyár melletti mészegetők tulajdonosa volt. Deutsch Ádám utóda Deutsch Zsigmond az 1910-es években olasz téglavetőket alkalmazott, akiktől a világháború alatt meg kellett válnia. A háborús konjunktúra alatt 600, sőt 1200 koronás árakon értékesítették a téglát. A szerb megszállás alatt ugyan Pécsen alig volt építkezés, de a gyárak jövedelmező export konjunktúrát élveztek, a pécsi téglá a Balkánon minőségben és árban is versenyképes volt.

Baranya téglai para a két világháború között

A gazdasági helyzet

Bár az Osztrák–Magyar Monarchia gazdasági keretében működő téglai parunk sem volt mentes a túltermelési válságok okozta megrázkódtatásoktól, az első világháborút követő időszakban a kapitalizmus általános válsága idején a termelési grafikonok amplitúdói soha nem látott szélsőségeket regisztráltak.

* Ezen a területen az alábbi cégek működtek a XIX. sz. közepétől a felszabadulásig eltelt évszázad alatt, s róluk csak az alábbi hézagos adatok állnak rendelkezésünkre:

1. Már az 1860-as évek végén működött Kummer András téglavetője a Siklói országúttól K-re (Siklói út 30.) a vasúti órház alatt.
2. Az 1850-es években alapították Zelms György üzemét (Balokány mellett).
3. Müller J. téglaháza a Zsolnay gyár mögötti vámház közelében (1870-es évektől).
4. Szalmássy János téglaháza a Nagyhíd dülőben.
5. Pintér Józsefné téglaháza
6. Blaschier Cézár téglaháza
7. Pécs szab. kir. város téglaháza
8. DGT téglagyára Újhegy dülő 77. sz.
9. Eisner Dóczi téglagyára, alapítva 1882. (Iparvágánya az 1930-as évektől).
10. Zsolnay-féle téglavető (1880-as évektől).
11. Az Első Pécsi Mész és Göztéglagyár, Deutsch téglagyár (1880-as évektől). Az 1890-es években 60 főt foglalkoztatott; Mohácsi országút 14/30.
12. Sikorszky Tádé téglavető telepe a Pécsvárad országút mellett 1908-tól.
13. Lauber Viktor téglavető telepe, Pécsvárad országút 90. sz.
14. Mész és Téglagyár, Táltos u. (Gyárváros) 20-as évektől.
15. Pécsi téglagyárosok szabolcsi telepe (1920-as években már megvolt).
16. Pécsi Ház és Telekértékesítő RT. (Pécsvárad országút 58.)
17. Sándor Károlyné-féle (1940-es években). Iroda: Irányi Dániel tér 8.
18. Diamant Testvérek, Mohácsi országút 15. (1910-es években.)
19. Süss Bernát (Pécsvárad országút, 1911-ben).
20. Weisz Ármin, Mohácsi országút 19.

A többi iparággal ellentétben az építő, valamint a tégl- és cserépiparban – az 1929-ben kezdődő nagy gazdasági válságot megelőzően – még 1927-ben tetőzött a konjunktúra, viszont a termelés mélypontja a válság utolsó évére, 1933-ra esik. Vagyis a tégl- és cserépipar válsága hosszabb időre húzódott el, ráadásul ebből lassabban is lábalt ki. Jellemző pl., hogy 1939-ig iparágunknak ugyan szinte minden ága felülmúlta az 1927. évi szintet, addig a téglagyárak össztermelése annak mindössze csak 58,1⁰/₀-át tette ki. Az építőanyagok keresletének gyors csökkenése (1933-ban az előállított téglá 46⁰/₀-a eladatlan volt) a téglá árának zuhanásához vezetett. (1929–30-ban 44 Pengő, 1934 végén 33 Pengő, 1935-ben hivatalosan 27,5–30 P-be került 1000 db falazó téglá.)

Telepítő tényezők

Baranya m. felszabadulás előtt létesült téglagyárait telepítőtényezőként a földtani adottságok által megszabott kereteken belül a következő típusokba sorolhatjuk:

- a) Helyi nagyméretű fogyasztópiacra termeltek Pécs üzemei.
- b) Folyóvízi szállítás élte a mohácsi és a dunaszekcsői téglagyárakat.
- c) A vasúti csomópontban felépült üzemek radikális irányban olcsón szállíthattak, piacterületük általában szimmetrikusan helyezkedett el körülöttük. (Pí.: Szentlőrinc, Sellye.)
- d) Olcsó munkaerőt hasznosító, a kisebb helyi fogyasztás kielégítésére termelő olyan üzemek, amelyek csak időszakosan termeltek. (Legtöbb kisüzemünk ebbe a kategóriába sorolható.)

A termelés

A járási központok közületi fejlesztése ugyan közel sem ért el olyan szintet, mint 1914 előtt, a falvak lakóház-építésénél mind nagyobb mértékben használtak téglát. A téglakereslet területi szerkezetét tehát lényeges új vonások jellemzik, mert a pécsi fogyasztó centrum jelentőségének mértéke növekedésével egyidejűleg egyenletesebbé vált az igény, a falvak – tájanként változkozó mértékben – helyi fogyasztópiacokká válása során.

A kereslet-struktúra regionális változásához annyiban igazodott a téglaiipar regionális struktúrája, hogy létrejött jónéhány apró (egy-tíz főt foglalkoztató) üzem, gyakran olyan vidékeken, ahol a vasút távolsága miatt eddig nem folyt téglagyártás. E kis üzemekből országutakon szállították el fogatokkal a téglát a környező falvak építkezéseikhez. A két világháború között a következő helyeken létesültek téglagyárak: Hegyszentmárton 1922., Pécs 1923., Egyházaskozár 1926., Komló, Mecsekjányosi 1925., Szalánta 1930., Egerág 1935., Bakóca 1937., Siklós 1935.

Egy 1942-ből származó üzemi nyilvántartás szerint területünk téglagyárainak 95⁰/₀-ában cserépet is gyártottak. Nem egészen autentikus ez a hivatalosnak is elismert forrás, ugyanis valóban a legtöbb téglagyár be volt rendezkedve cserépgyártásra (kézivetésű) is, de csak nagyon kevés helyen kaptak olyan nagyságú cseréprendelést az üzemek, hogy megindíthatták a cseréptermelést; ezért csak nagyon kevés gyárban volt folyamatos cserépgyártás. Baranya cseréptermelése a cserépsajtó géppel is felszerelt Pécs Rácváros-menti Hochstädter-féle, a Pécsi Ház és Telekértékesítő Rt gyárába koncentrált. A tetőcserép mellett csak néhány gyár terméklistáján szerepel

kúpcserep-, illetve gerinccserep-, sima és csigás nyeregcserepgyártás. (Pécsi Székesegyházi Uradalom Tégláégetője, Pécsi Ház és Telekértékesítő Rt téglagyára.)

A háborúba sodort ország, amíg a fronthelyzet a németek számára kedvezően alakult, viszonylagos ipari, sőt építőipari konjunktúrát élvezett, sőt az ország vezetői kisebb szociális juttatásokkal, jótékonykodással is kacérkodtak. Így pl.: kislakásokat építettek Pécsen a kormányzó nevét viselő Horthy-telepen munkások részére. Kölcsönökkel támogattak néhány központilag szervezett építő akciót. A kisemberek földszintes családiház építési akciójával kapcsolatos volt Sándor Kálmán pécsi mérnök olcsóbb, szénpor bekeveréses téglakészítési eljárásának propagálása. Sándor csupán szerény anyagi bázist tudott a mai Pécs I. kerületi tanácsház közelében működő „üzemének” biztosítani. A pécsi püspökség viszont kitűnő propaganda lehetőséget látott a nagyon egyszerűnek, minden szegénysorsú hívője számára kivitelezhetőnek tartott téglakészítési módszer közkinccsé tételére. A mérnökkel folytatott rövid tárgyalás után sebtében kinyomtattak egy könyvszerű részletes prospektust, amelyben a találmány tulajdonosa ismerteti a „szénpalástégla” készítésének minden fázisát fényképekkel illusztrálva, az égető boksa rakásának és tűzvezetésének egyes mozzanatait. Sándort természetesen nem altruista szándék vezette „korszakalkotó”-nak tartott találmánya népszerűsítésében. Hogy mennyire az üzleti szándék vezérelte a mérnököt, az a prospektus következő két megjegyzéséből is kiderül:

a) Szabadalmi díjat kell fizetni mindazoknak, akik szénpalás téglát akarnak házilag égetni, vagy átalányban, vagy 1000 db-ként.

b) Az égetésnél nélkülözhetetlen tüzelőanyagot, a szenespalát csak Sándortól vásárolhatja meg.

Tulajdonviszonyok

Bár a téglauzemek gyár mivoltának elbírálásánál nem mértékadó sem a berendezés technikai színvonala, sem a munkáslétszám, mert az építkezések tempója által és az idénytől függően egyrészt nagyobb vállalatok is lecsökkenthetik a létszámot, másrészt primitív berendezéssel is többet termelhet egy üzem, mint egy tökéletesen berendezett, de kevesebb embert foglalkoztató gyár, mégis üzemméret kategóriánként foglalkozunk a tulajdonviszonyokkal, a tulajdonosok ugyanis társadalmilag erősen eltérő rétegekhez tartoztak.

a) *A gyárszerű* (gépi téglát készítő és nagy távolságra szállító) 20–25 főnél többet foglalkoztató *téglauzemek egy részének tulajdonosa tőkés részvénytársaság* (Dunántúli Téglagyár Rt, Első Pécsi Mész és Gőztéglagyár Rt, Máza-Szászvári Téglagyár Rt, Első Mohácsi Gőztégla- és Cserépgyár Rt, Pécsi Egyházmegyei Mezőgazdasági és Kenderipari Rt, Építési Rt, Mohácsi Takarékpénztár Rt stb.), amely gyakran egykori tulajdonosának elhatározására alakult át egyszemélyi magántulajdonból tőkés csoporttulajdonná. (Nem egy esetben az egykori tulajdonos kezében maradt a vállalat irányításában.) Az Rt formát különösen az 1920-as évek végén veszik fel a vállalatok. *Másik részük* nem vett fel részvénytársasági cég formát, de *több kisebb tőkés közös tulajdonát képezte*. Aránylag kevés téglagyárunk volt egyszemélyi tőkés tulajdonban.

b) *A közepes nagyságú* (legtöbbször kézi-vezetésű téglát készítő) körkemencés, 10–20 főt foglalkoztató, főként járási piacra termelő *üzemek tőkés vállalkozók, vagy földbirtokosok egyszemélyi tulajdonát képezték*. Gyakorta *fa- és építőanyag kereskedők, valamint molnárok fektették fölösleges tőkéjüket téglauzemekbe*. Földbirtokosok részben saját kezelésben üzemeltették a téglauzemeket.

c) Kizárólag a helyi, esetleg a legközelebbi községek szükségletére termelő, néhány főt időszakosan foglalkoztató kézivetésű *kisüzemek*, amelyek dekonjunktúra idején esetleg évekig nem működtek. Tulajdonosaik a legkülönbözőbb társadalmi rétegekhez tartoztak. Legtipikusabb tulajdonosok vagyonosabb iparosok és a kulákok voltak, vagyis a falvaknak olyan vagyonosai, akik a kocsmá, cséplőgép, kőbánya, szeszégető, fűrésztelep stb. tartása mellett vagyonuk egy részét tégláégetőbe fektetve akarták kamatoztatni. Pl. Siklóson Gusztáv János kőfaragó, műkö- és cementáru üzem tulajdonos 1935-ben alapított tégláégetőt. A pécsi Kriszt András vendéglős hentes és homokbánya-tulajdonos is volt. Scheffer Mátyás világot látott egykori budapesti vaj- és sajt-mester (USA-ban, Németországban és Hollandiában dolgozott), akinek szénéégetője és strandfürdője is volt, 1937-ben Bakócán letelepedve téglagyárat alapított. Siklóson az egyik téglagyár egy 16 holdas gazdáé: Ekenfels Vilmosé volt. Ritkán sikerült önállósítania magát egy-egy munkásnak is, így Szalántán 1930-ben Zengő István lett önálló, aki korábban a vajszlói gyárban dolgozott.

BENDE LAJOS:

DARÓ VÁRA

Tinódy Sebestyén: „Verbőczy Imrének Kászon hadával kozári mezőn viadalja” című énekét – mint ő maga írta – Daróváratt szerzette. Tinódyval foglalkozó irodalmi és történetíróink legtöbbször azonban Daróvár helyett Daruvárat említ, pedig ez tévedés, mert Tinódy tudtunkkal sohasem járt a Pozsega megyei Daruváron, és a fentemlített éneket a Baranya megye északnyugati sarkában, a mai Jágónak község határában állott Daróváron írta.

Ennek a falunak a határa észak felé erősen kinyúlik a Kapos folyó felé, és legfelső végében, egy Szőlőhegy nevű domb van. Ezen a helyen állott hajdan Daróvára. Ma már alig egy-két bokorral és gazzal benőtt árok mutatja a helyét, ahol az egykori várkastély emelkedett. Az erős falak és tornyok köveit és tégláit a szomszédos kapospulai svábság hordta el lakóházai felépítésére talán még akkor, amikor a XVIII. sz.-ban a romfaluba betelepült. Nem lehetett nagy vár, sőt aligha érdemelte meg a vár nevet, hiszen az egész dombtető terjedelme nem nagyobb 150, legfeljebb 200 négyszögölnél. Inkább csak várkastély lehetett. Építési idejét pontosan nem tudjuk megmondani. Mint ahogyan a legtöbb várunk, ez is IV. Béla királyunk idejében, e nagy uralkodónknak ösztönzésére, a tatárjárás után épülhetett. A király ugyanis látta, hogy népének legjobb biztonságát a várak adnak, amelyeknek ostromához a pusztai tatár harcosok nemigen értettek. Építőjéről sem tudunk semmit, csak sejtjük, hogy egy Daró nevű úr építtette, s tőle kapta nevét is, mert a közelben sehol és soha ilyen nevű falu nem volt.

Milyen volt ez a várkastély? Erre is nehéz megfelelnünk, hiszen egyetlen ép fal sem maradt belőle, de talán nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy olyasféle lehetett, amilyen Zólyom megyében, a Garam mentén: Garamszegen és Farkaspetőfalván az 1911–14. években volt található. Ezek a várkastélyok nyilván még ma is megvannak. Négyszögletes alaprajzú kis építmények, a sarkokon egy-egy szögletes és nem magas, vaskos toronnyal, s a Garam felé álló két torony között az összekötő fal közepén nyílt a kapu. A falak magassága 8 m, a saroktoronyoké 2 méterrel több lehetett. A kis váracstot árokkal vették körül, amelybe a Garam vizét vezették be. A falakon belül egy emeletes, egyszerű kastély emelkedett, felül az uraság részére néhány szobával, konyhával és kamrával, amelyek mind szűkek voltak, s a földszinten lakott a cselédség. Ugyanitt volt az istálló is.

Ilyen lehetett Daróvára is, azzal a különbséggel, hogy árkaiban víz helyett – ami távol volt tőle – csak kihegyezett nyárskarók voltak.

A vár történetét, mint ahogyan építését is, a XIV. sz. húszas évéig sötét homály

takarja. Semmit sem tudunk róla, hiszen kicsi voltánál fogva, nagyobb jelentősége nem lehetett. Tudjuk azonban, hogy a XIII. sz. végén és a XIV. sz. első két évtizedében néhány hatalmas úr egy-egy fejedelemtént rendelkezett 5–6, esetleg 12–14 vármegyére fölött, sőt Csák Máté a királyságot akarta megszerezni.

Utána a következő hatalmasság a Németújvári grófoké, Héder Henrik nádor fiaié volt. I. Károly királynak 21 esztendőre volt szüksége, amíg megszabadította tőlük az országot. A Henrik-fiak öten voltak, uralmuk kiterjedt a Dunántúl jó felére és Szlavénia egy részére. Hatalmukat még veszélyesebbé tette, hogy az osztrákok is segítették őket. De végül is Köcski Sándor, a király vezére, 1319-ben Zalafőnél legyőzte őket, mire azután meghódoltak. Károly király úgy látta, hogy a Németújvári testvéreket nem tanácsos a velük cimboráló osztrák urak szomszédságában hagyni, ezért elhatározta, hogy határszéli birtokaikat elveszi, s őket magukat az ország belsőjébe telepíti át, ott ad nekik cserébe másik birtokot. Így került Henrik a Tolna megyei Tamásiba, s lett a Tamásy családnak ősapja Miklós, akit atyja, Henrik nádor után (miután az a bajor hercegi címet viselte) Herczeghnek neveztek, Dunaszekcsőre került, megkapta Szekcsőt, Darócot s még néhány Duna menti uradalmat. Ez lett a szekcsői Herczegh család őse.

A harmadik fiú, András, a Zala megyei Kéméndre került, s ott lett a Kéméndy család törzsatyja. Őm a negyedik fiúval, aki az akkor Ausztriához tartozó Borostyánkő várában lakott, nem boldogult, az Borostyánkőn maradt, s visszánémetesedett. Tőle származtak az osztrák Pernstein grófok.

Történelmünk csak erről a négy fiúról tud, pedig volt még egy ötödik is, akinek a király Daruvárát adta. Ettől származott a Daróy család. A várhoz tartoztak ekkor: Attala, Nágocs, Miklósi és Juta Somogy megyei, Enyed, Gonda, Ug és Középszaka Tolna megyei, továbbá Végalmás és Tekeres Baranya megyei községek.

Lakott azonban Tolnában, a Bonyhád melletti Majoson is egy korábban odakerült Héder nembeli család, amely a III. Béla idejében élt Mojs nádortól származott. Ennek leszármazója Majs somogyi ispán, Sándor testvérel, Tolna megyében, Ábránban családi monostort alapított és azt ciszterci papokra bízta. A monostort gazdagon ellátta javakkal. Hozzá tartoztak: 1276-ban (Fejér Codex V/II) Alfalu, Váralja, Cseke, Kurd, Lász, Papd, Némedi, Tengöld, Both, Visz, Petur, Kőcse és Körösvég községek. Ezek közül ma már csak Váralja, Kurd, Némedi és Tengöld van meg, a többi letörölte a századok vihara a föld színéről. A későbbi időben azonban a kegyurak egyes községek helyett másikat adtak a monostornak, sőt – nyilván a ciszterci papok megnyugtatására – még Dalatka falut is nekik adták, amely azonban a Duna és Tisza közén, Bodrog megyében volt.

Mojs és Sándor után a Majos birtokot Sándornak a fia, ugyancsak Mojs örökölte a monostor kegyúri jogával együtt, de ez III. Endre alatt hűtlenségbe esett, birtoka a pécsi püspöké, a kegyúri jog a monostorral a Daróy családnak lett. Daróy Miklós 1343-ban a maga és Herczegh Péter nevében kérte Tolna vármegye Kazsokon tartott közgyűlését, hogy a monostor mellé egy családi kúriát építhessen, amihez a közgyűlés – minthogy a kérelmet Mojs fia Mihály sem ellenezte – hozzájárult. Úgy látszik azonban, hogy a kegyúri jogot nem ruházták át a törvénynek megfelelően a Daróyakra, mert 1345-ben Mojs György és Miklós a somogyvári konvent előtt Daróy Miklósnak és Jakabnak, valamint Herczegh Péternek azt örökre átengedték.

Ez a lemondás azonban nyilván valami ellenszolgáltatás fejében történt, mert utána a XIV. sz.-ban az ügy több ízben került még az említett konvent elé.

A Daróy család, bár előkelő és gazdag volt, tudomásunk szerint nem vett részt az országos politikában. Sem zászlósúr, sem egyéb főúri méltóság nem került ki belőlük. Ez azonban nem jelenti azt is, hogy a török elleni harcokban részt ne vettek volna.

Élték – mint a többiek – a maguk nagyúri életét, csendes békességben, egészen a XV. sz. közepéig, amikor a család utolsó sarja sírba tért.

A család kihalta után a Zichy familia tartott igényt leányági öröklés címén a darói javakra. Ebben az időben azonban még élt a szekcsói Herczegh család, amelynek több joga volt az örökséghez, s meg is kapta Daróvárárt és a hozzá tartozó uradalmat. Az utolsó Herczegh részt vett a mohácsi csatában, ahol számos főúrral fogságba esett. Amikor harmadnap rabtársaival Szulejmán elé vezették, azok közül vagy ezret Szulejmán ott helyben lefejeztetett, de amikor őrá került a sor és a szultán nevét kérdezte, megmondta, hogy Herczeg Miklósnak hívják, Szulejmán arca egyszerre barátságosra fordult. Azt hitte, hogy egy királyi herceg esett rabságba. Kegyesen mosolyogva megkegyelmezett Herczegh Miklósnak, majd kihallgatása után lovát és szablyáját visszaadni parancsolta, s pénzt is adott neki, úgy bocsájtotta útjára.

Herczegh Miklós 1529-ben halt meg, s terjedelmes birtokait – köztük Daróvárárt is tartozékaival együtt János király Szerecsen János tolnai főispánnak adományozta, aki azonban nem sokáig élvezte a nagy vagyont, mert rá pár évre meghalt.

Verbőczy István, a dombói és döbröközi várak ura – minthogy özvegy volt – 1534-ben elvette feleségül Szerecsen János özvegyét, s vele megszerezte a Daró és Herczegh család egykori birtokait is. Így került Daróvára Verbőczy István tulajdonába.

1536-ban Ferdinánd Daróvárárt és Dalmad mezővárost Nagy Imre alnádornak adta donációba, ami azonban csak papirosajándék volt, mert Tolna megye egész területe János királysága alá tartozott.

Szulejmán 1541. augusztus 29-én elfoglalta Budát, amely alkalommal Verbőczy István állítólag ígéretet tett a szultánnak, hogy a budai út biztosítására Döbrököz várát át fogja neki adni, mert 1541-ig csak Szekszárdon volt török őrsg. De Verbőczy – mint tudjuk – még 1541-ben a budai pasa által megmérgezve elhunyt, s birtokai, így Daróvára is fiára, Imrére szállottak, akinek első dolga volt, hogy Ferdinánd hűségére tért. Ettől kezdve a törökök mindent elkövettek, hogy Verbőczyn bosszút álljanak és birtokait tűzzel-vassal elpusztítsák. Ámde Verbőczy Imrének volt annyi vitéze, hogy birtokait a portyázó törököktől megoltalmazza, és egyedül csak Kecső faluját sikerült elpusztítaniuk. 1542. március 25-én a birtokaira újból támadó Kászon mohácsi bég seregét semmisítette meg Kozár (a mai Egyházaskozár) mellett. Erről a harcról írta meg vitézi énekét Tinódy még abban az évben a darói várban.

Szulejmán 1543. évi hadjárata alkalmával elesett Dombó, Döbrököz és a többi Tolna megyei vár, de Daróvár – úgy látszik – elkerülte a veszedelmet, mert nincs tudomásunk róla, hogy Darót is megtámadták volna. Nem is valószínű. A kis vár ekkor mit sem számított a töröknek. Emellett túlságosan közel volt a Dersffyék nagy erősségéhez, Kaposújvárhoz, amely a Kapos mocsarai között jól meg volt erősítve.

Daró vára minden valószínűség szerint Tujgon budai pasa 1554. évi somogyi hadjárata idején pusztult el, amikor a gyöngye, alig 15–20 főnyi őrsg a várat az ellenség közeledésekor felgyújtotta és odahagyta. Nem is épült fel többé, a nagyobb Döbrököz, Dombó és Kaposújvár birtokában a töröknek nem volt szüksége a kis várkastélyra. Egyre pusztult, omladozott, falait bokor, fa és gaz nőtte be, majd köveit és tégláit elhordták úgy, hogy ma már az arra járók is csak a környékbeli lakosoktól tudják, hogy az ún. jágónaki Szőlőhegy nevű dombon állott hajdanában Daró vára.

DR. ANGYAL ENDRE:

EMLEKEZTETŐ KOSZÓ JÁNOSRA

Szándékosan adtam kis cikkemnek az „emlékeztető” címet. Koszó Jánosra (1892–1950) ugyanis valóban *emlékeztetni* kell korunkat, emlékeztetni kell a baranyaiakat, hiszen pécsi egyetemi tanári évei alatt (1934–1940) nagyon sokat tett a baranyai művelődés ügyéért, sőt – amint írásaiból kitűnik – már azelőtt is „dunántúlinak” érezte magát, holott a Maros völgyében született. Másutt is valósággal elfeledték őt. A Magyar Irodalmi Lexikon (I, 677) csak néhány sort szentel neki: az életrajz roppant hézagos, pécsi is kolozsvári működéséről szót sem ejt, nem említi halála évét sem. A Magyar Életrajzi Lexikonban egyáltalában nem szerepel. Legbővebb adatokat mindmáig a Szabó Zoltán-féle egyetemtörténet (A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága, 532–537) szolgáltat, ez a könyv azonban 1940-ben jelent meg, így tehát Koszó kolozsvári professzorságáról és életének utolsó éveiről már nem tájékozathat. Rá vagyok tehát utalva egyrészt saját emlékeimre, másrészt az egykori tanítványok és kollégák információra is, nemkülönben arra, amit Koszó saját műveiből kiolvashatunk. Részletes levéltári és irattári kutatások természetesen sok új színnel gazdagítanak a képet, ez a kis tanulmány azonban nem monográfia akar lenni, hanem valóban csak „emlékeztető”: emlékeztető arra a méltatlanul elfeledett nagy tudósra, aki olyan sokat tett Pécs, Baranya és az egész Dunántúl művelődéséért.

Lippán, az Alföld és Erdély határán született 1892-ben, az aradi gimnáziumban tanult, majd a budapesti egyetem bölcsészkarán hallgatott magyar, német, francia és angol filológiát. Mindezeket a nyelveket kitűnően ismerte, szakirodalmukat figyelemmel kísérte. Doktori szigorlatának főtárgya a német filológia, melléktárgyai a magyar irodalom és a filozófia voltak (1915), disszertációjának témája *Fessler Ignác Aurél élete és szépirodalmi működése* (Német Philologiai Dolgozatok, XIV, Bp. 1915).

A regényíró, történetíró és gondolkodó Fessler (1756–1839) Koszó életének központi alakja maradt: kissé a saját sorsának, egyéniségének előképét láthatta benne, lelki rokonát, és nem egészen alaptalanul. Nyolc évvel később, terjedelmes, 408 lapos monográfiában tért vissza a témához (*Fessler Aurél Ignác, a regény- és történetíró*, Német Philologiai Dolgozatok, XXX, Bp. 1923). Közbeestek azonban az aradi és berlini évek. 1915-ben diákkorának színhelyére, Aradra tért vissza, és egykori iskolájának lett tanára. 1918 tavaszán aztán Berlinbe neveztek ki, az ottani egyetem magyar tanszékének – ezt akkor az agilis Gragger Róbert vezette – lektorává. Végzett azonban tanulmányokat – részben még az első világháború előtt, részben már utána

– Párizsban, Bécsben, Münchenben, Londonban, Rómában, Stockholmban is. Európai műveltségű ember volt tehát – a szó legnemesebb értelmében.

1921–1928 között a budapesti polgári iskolai tanárképző főiskola német-tanára volt, s 1923-ban a budapesti egyetem magántanári címét is megszerezte, ugyancsak német irodalomból (*A német felvilágosodás és a romantika*). 1928-tól az Eötvös Kollégium tanáraként dolgozott, 1934-ben aztán megkapta a pécsi német tanszéket. Budapesti magántanári előadásait is sokáig megtartotta: e sorok írójának még volt alkalma hallgatni őt. Nem a retorika szépségével tündökölt, hanem – kifogástalan németességgel előadott – fejtegetéseivel, lenyűgözően alapos tudásával. Nem egyszer átlépte „habilitációs témakörének” határait: beszélt például a német barokról vagy az expresszionizmusról – két, Koszóhoz ugyancsak nagyon közel álló témáról – s ilyenkor mindenkit lebilincsel hatalmas tudásával, a szépirodalomnak és a költökről szóló szakmunkáknak mélyreható bemutatásával. Elmondhatom: igen sokat köszönhetek neki!

Pécsett – hová nemsokára „állandó” jelleggel átköltözött (idézőjelbe tettem a szót, mert nem tudhattuk, hogy ez az „állandóság” csak öt évig fog tartani!) a német irodalom mellett a germán, sőt indogermán nyelvészetet is elő kellett adnia, egy számban kicsiny, de szemléileg néha igen magas fokon álló hallgató-gárda előtt. Az egykori egyetemi tanrendek bizonyosága szerint irodalomtörténeti előadásait heti három, nyelvészeti előadásait heti két órában tartotta, s emellett szemináriumi gyakorlatokat is vezetett. A barokk, a német klasszicizmus és romantika, az ún. „Jungdeutschland” (*Fiatal Németország* – tehát a Heine-korszak), a realizmus és naturalizmus: ezek körül a témák körül mozogtak irodalomtörténeti előadásai. Tartott aztán bevezetést a germán és az indogermán nyelvtudományba, előadott az ófelnémet nyelvről és más filológiai témákról.

A pécsi bölcsészkar azokban az években valóban „műhely” volt, s ezért nem véletlenség, hanem szándékosság volt, hogy Koszó 1937-ben megalapított és a pécsi Kultúra-nyomdában előállított folyóiratának a *Műhely* címet adta. A szerkesztésben és munkában Koszó hűséges társa volt barátja és pécsi professzorkollégája, a világhírű ókortudós, Kerényi Károly. A munkatársak sorában a később általánosan ismertté vált tudósok egész sora. Itt mutatták be első „szárnypróbálgatásait” Kolta Ferenc és Siptár Ernő – ma mindketten a pécsi Tanárképző Főiskola tanárai. Itt publikált a fasizmus áldozataként elpusztult Sárkány Oszkár és Honti János, itt Lotz János, ma a Columbia University és Brelich Angelo, ma a római állami egyetem professzorai, itt Klempa Károly, a későbbi veszprémi püspök, Ország László, a majdani debreceni angalista-professzor, Csapláros István, ma a varsói egyetem Magyar Tanszékének vezetője, avagy Buzás László, ma a müncheni Bajor Állami Könyvtár vezető beosztású tisztviselője.

Emeljük ki külön Gulyás Pál (1899–1944), a „debreceni költő” nevét. *Homérosz 1936-ban* című cikke 1939-ben jelent meg (*Műhely*, III, 77–92), s nemcsak a görög nagyepika és a *Kalevala* finom összevetése miatt érdekes, hanem azért is, mert beleilleszkedik Gulyás sajátos, ma egyre inkább méltányolt koncepciójába: erősíteni a vidéki művelődési központokat, közelebb hozni őket egymáshoz. Gulyás jó barátja volt Kerényi Károlynak is, Németh Lászlónak is. Kerényi adta ki *Sziget* címmel azt az évkönyvszerű almanach-sorozatot, amelybe Gulyás is, Németh is dolgozott. Nos, Gulyás – erről ő többször maga is nyilatkozott – a „Műhely-gondolat” és a „Sziget-gondolat” szintézisére törekedett, s az is érdekes, hogy Németh, bár nem volt Koszó lapjának munkatársa, esszéiben nem egyszer használja a „műhely” kifejezést. Nyilvánvaló, hogy Kerényin keresztül ő is hozzájutott a pécsi laphoz, és inspirációkat merített belőle.

Persze, volt a Műhely-körnek nemcsak problematikus alakja, de néhány *problemikus írása* is. Sok ma élő szerző maga is idegennek és tévesnek érzi néhány akkor hangoztatott nézetét. A lap „tragédiáját” – ha szabad ezt a kifejezést használunk – mégis a bölcsészeti kar feloztatása idézte elő. Koszó ugyan Kolozsvárott is fenntartotta, de a négy kolozsvári év (1940–1944) alatt mindössze három évfolyam jelent meg, az is csak két számban: összevonva az V–VI., és külön a VIII. évfolyam. (Ez az utolsó évfolyam-szám, amelyet egyébként Pécssett nyomtak, már nem is tartalmazott cikket, csupán Országh László angol nyelv- és irodalomtudományi bibliográfiáját.)

Koszó életéből a családi tragédia sem hiányzott: forrón szeretett kisfiát elveszítette – éppen egy karácsonyi ünnep alkalmával. Feleségén kívül már csak leánya maradt mellette. Mégis: lélekben az egész család összeforrott a Dunántúllal. Koszó maga – mint mondtuk – Erdély és az Alföld határán született, igazán otthon azonban a dunántúli tájon érezte magát, kedves kis balatoni nyaralójában, a síófoki fenyvesben, vagy Pécssett, a hegyoldalon, a Mecsek utca 9. számú házban. Akkor még nem volt beépítve a szomszédos kert, s így Koszóék házának teraszáról gyönyörű panorámával tárult fel a kétezeréves város . . .

Érthető, hogy Koszó többé-kevésbé *szerűzetésnek* érezte kolozsvári professzorságát. Igaz, az akkori magyar állam nagy összeget – aránytalanul nagyot – ölt bele a kolozsvári tudományos élet megszervezésébe. Koszónak és Innsbruckban nemrég elhunyt szász származású professzor-társának, Karl Kurt Kleinnek olyan méreteiben is, könyvanyagában is impozáns Germán Filológiai Intézet jutott a kolozsvári Jókai utcában, amiről Koszó Pécssett, a Rákóczi úti egyetemi épület szűk méretei közt nem is álmodhatott. Mégsem volt jó a közérzete: mogorva, szinte már morózus és barátságtalan, magába zárkozó emberré vált. Talán ő is sejtette azt, amit néhány évvel később – már 1945 után – másik kolozsvári professzor-társa, Zolnai Béla nyíltan kimondott: sokan érezték, hogy a „kolozsvári epizód” csak afféle „pünkösdi királyság” lesz . . . Idegen lehetett Koszó számára az őt körülvevő környezet is. Most is szép lakása volt, a Fellegvár oldalában, ámde a villa, amelyben lakott, a harmincas évek valamelyik román burzsoá előkelőségének izlése szerint balkáni-bizánci stílusban épült, s balkáni-bizánci volt az egész *ambiente* is, amely Koszót övezte. Amikor 1943 novemberében, egy ködös őszi délutánon utoljára láttam őt, éppen a fellegvári villában, az ablak előtt kupolák, tornyok és apró házikók bizarr látványával, mind ezt érezni lehetett rajta. Mintha célzott is volna rá: szívesen visszamenne Pécsre, ha alkalom kínálkoznék.

Alig egy évre rá, 1944 őszén, a magyar hatóságok – visszavonulásuk során – kiűrtették a kolozsvári egyetemet. Koszónak is távoznia kellett. Intézetének szép könyvtára szétszóródott – néhány kötet szerencsére visszajutott Pécsre, vagy talán itt is maradt – ő pedig Budapesten töltötte életének utolsó éveit, igen nehéz körülmények között. Teljesen mellőzték őt, teljesen megfélemeztek róla. Igaz, Koszónak is lehettek hibái, botlásai. Aki 1942-ben vagy 1943-ban járt Erdélyben, látta, milyen feszültségek, ellentétek, problémák lappanganak a mélyben, mennyire megoldatlan a magyar–román viszony kérdése, milyen nacionalista indulatok vágnak a kitörésre és tombolásra. Persze, már Pécssett sem volt könnyű a helyzet. Szabó Pál idézett egyetemtörténetéből tudjuk, hogy éppen Koszó első pécsi évében, 1934-ben, sorozatos diáktüntetések zajlottak le, ezek azonban szélsőjobboldali jellegűek voltak, és a zsidó származású diákok továbbtanulását akarták megakadályozni. Az egyetem akkori vezetősége azzal igyekezett kifogni a szelet a vitorlákból, hogy 1934 áprilisában háromnapos „fasiszta ankétot” rendezett, olasz és magyar politikusok és professzorok részvételével. Ne felejtjük el azt sem: a magyar egyetemek német tanszékein működő birodalmi német lektorok 1933 után egyre inkább a hitlerista ideológiát kép-

viselték, sőt bizonyos „felügyelő” és „ellenőrző” jogot is gyakoroltak. Koszóra, a pécsi, majd kolozsvári német katedra vezetőjére tehát óriási nyomás nehezedett, s ő kénytelen volt kompromisszumok árán „gesztusokat” tenni. Talán volt idő, amikor maga is hitt az ilyen kompromisszumok hatásszerűségében, eredményességében. Azok, akik átélték ezt a kort, tudhatják, milyen nehéz volt akkor tisztán látni.

Koszó egyébként is tépelődésre, töprengésre hajlamos egyéniség volt. Azt is mondhatnók: hamleti jellem, de egy olyan Hamlet, aki végül is nem meri a királyt leszúrni. Talán ezért is vált kedves hőségévé a dunántúli származású Fessler, aki kapucinus barátból szabadkőműves professzor lett, majd a katolicizmussal is szakított, Németországba szökött, ott protestáns hitre tért és megnősült, végül pedig Pétervárotra, mint az oroszországi német evangélikusok fő-szuperintendense fejezte be életét. Mintha saját magát jellemezné Koszó, amikor az 1923. évi monográfiában így ír a fiatal Fesslerről, aki a besnyői kapucinus zárdában hozzájut a felvilágosodás könyveihez: „Az ifjú szerzetes egyelőre nem volt irigylendő helyzetben. Rettentő küzdelmet vívott meg önmagával. Ennek méreteit igazában csak a sok évvel később írt regényeiből ismerjük meg, amelyekben legodaadóbb érdeklődéssel azon hőseinek a lelkiállapotát vázolja, akik, mint ő, a hit és a tudomány kérdéseiben tévedtek el . . . Ezek a hősök újra meg újra olvassák a szentírást, az egyházatyákat, a zsinati határozatokat, imádkoznak, böjtölnek, virrasztanak könnyel szemükben, kétségbeeséssel szívükben, de nem tudják megelni azt az egy gondolatot, amely körül énjük a régi bizottsággal építené föl új meggyőződésüket.”

Koszó – ha nem is ilyen drámai formák között – nyilván maga is „rettentő küzdelmet vívott meg önmagával” és ő is kereste „azt az egy gondolatot”, amely köré fölepíthetné – biztos bázison állva – saját meggyőződését. Talán egy háromszöggel – a kedvelt szabadkőműves szimbólummal! – ábrázolhatnók Koszó belső útkeresésének főbb elemeit. E háromszög csúcsai: maga a szabadkőművesség, aztán a katolicizmus és a kínai filozófia.

A lexikonok szemérmesen elhallgatják, de Koszó hallgatói és barátai tudták: a fiatal tudós aradi tanár korában belépett az ottani páholyba. Horthy-Magyarországon persze tiltott dolog volt ez a mozgalom, ámde Koszó Berlinben nyilván fenntartotta szabadkőműves kapcsolatait. A porosz nagypáholy ugyanazon a Dorotheenstrassen volt, mint a berlini Magyar Intézet, s a fiatal magyar lektor bizonyára gyakran megfordult a „páholytestvérek” körében. Honnan is tudhatta volna azt, amit Fesslerről ír 1923-ban: „. . . neki ma is a legjobb neve van Berlinben, ezekben a körökben.” Oldalakon át van szó Fessler szabadkőműves voltáról: aki ilyesmiket tudott, az nyilván maga is szabadkőműves volt, bár egyes „titkokat” – esküjéhez híven – nem árulhatott el.

A XVIII. században számos katolikus főpap is szabadkőműves volt – állítólag XIV. Kelemen pápa is – bár az egyház hivatalosan tilalom alá helyezte a mozgalmat, s csak napjainkban, amikor a szabadkőművesség már úgyszólván hanyatló fázisában van, foglal el toleránsabb álláspontot. Az egész szabadkőműves mozgalom részletes története és történelmi értékelése azonban mindmáig megíratlan. Érdekes mindenesetre, hogy Koszó 1923-ban már hidat próbál verni szabadkőművesség és vallás közt. Ezeket írja: „Látjuk, hogy a szabadkőművességben mennyi vallásos, sőt egyenesen egyházi elem rejtett Fesslernél.”

Mennyire tartotta fenn a Magyarországra visszatért Koszó szabadkőműves kapcsolatait, nem tudhatjuk, annál kevésbé, mert ezek az esetleges kapcsolatok a Horthy-rendszerben csak illegálisak lehettek. Tovább épült viszont a kapcsolat közte, és a „vallásos, sőt egyenesen egyházi elemek” közt. Munkatársa lett a *Katolikus Lexikonnak*, tagja a Szent István Akadémiának. Legközelebb azonban mégis a „ha-

ladó katolicizmus” alakjai álltak hozzá, így Horváth Sándor professzor, éveken át a fribourgi, majd a budapesti teológiai fakultás tanára. Horváthnak Aquinói Szent Tamásról írott könyvét így kezdi recenziálni: „Már a bevezetésnek legelső lapjai meggyőzhetik az olvasót arról, hogy itt egy sokoldalú, művelt szerzővel áll szemben, aki igaz szeretettel és odaadással merült el tárgyába, aki nem elfogult s éppen ezért nem támadó szellemben koncipiálja könyvét” (Napkelet, 1924, III, 362). Nem meglepő, hogy a filozófiából is doktorált Koszó egy filozófiatörténeti munkát ismertet, s ennek a munkának szerzője olyan papi ember, aki 1940 körül már a „baloldal” képviselőjének számított Magyarországon.

Filozófiai, filozófiatörténeti munkákat később és másutt is szívesen ismertetett Koszó. Nagyon érdekes az 1925-ben megjelent *Kelet és Nyugat* című kritikai cikk (Napkelet, 1925, V, 100–102), ahol Kínával foglalkozó német munkákat méltat. A kínaiak mint „keleti testvéreink” jelennek meg a cikkben, amely egyebek közt leszögezi: „... a kínai embernek, a földművelő mennyei birodalom fiának ehhez az arca verejtékével öntözött röghöz és a fölötte domborodó égbolthoz való lelki viszonya olyan különlegesen, örök emberien paraszti, ezt a szót a legnemesebb értelemben véve, hogy mi, a termékeny nagy róna lakói is a magunkéra ismerhetünk benne.”

Ma szemmel csodálkozva olvassuk ezeket a sorokat, s önkéntelenül arra gondolunk: Koszó 1892-ben, Mao 1893-ban született, tehát kortársak voltak, s Koszó még 1949-et, a Kínai Népköztársaság győzelmének évét is megérte... Nem akarjuk a „nemzedék-elméletet” fetisizálni, nem akarjuk Koszót „maoistának” kinevezni: két dolog azonban bizonyos. Először azt, hogy a kor- és nemzedéktársakat számos közös élmény, sok közös történelmi mozzanat köti össze, másodsor pedig azt, hogy Koszó nagyszerű előrelátással figyelte meg már 1925-ben a „harmadik világ” előretérését. Indiát, a hindu gondolkodást és irodalmat is többször említi.

Észrevett ő sok más is. A barokk és az expresszionizmus kutatásának egyik hazai úttörője volt, felismerte a magyar és az osztrák romantika rokonságát, felismerte Thomas Mann munkásságának „romantikus” jegyeit, s kitűnően méltatta a műfordító Szabó Lőrincet (*Az örök Goethe* c. háromkötetes antológia megjelenése alkalmával): „Szabó Lőrinc néhány gyönyörű új verses fordítással ajándékozott itt meg minket. Érdekes, hogy éppen a líraibb hangulatú részek néhol kevésbé sikerültek neki, szemben az erőteljesebb hangú alkotások nagyszerű tolmácsolásával.” (Egyetemes Philológiai Közlöny, 1932, LVI, 234.) Szabó műfordítói alkatának lényegére tapintott rá Koszó!

Emeljük ki még tudósunk Rilkeről és Huizingáról írott cikkeit, illetve kritikáit. Az első voltaképpen nekrológ, Rainer Maria Rilke halála alkalmával, (Napkelet, 1927, IX, 183–184). Itt nemcsak pályaképet ad, hanem – anélkül, hogy magát a szót leírná – a *szeccsziót* definiálja. Rilke sokáig élt az észak-német Worpswede művésztelepén, majd Párizsban Rodin titkára lett. „Megtanulva e jó iskolákban a természet tárgyaitak titkos jelbeszédét: a fák kar-ágainak kifejező mozdulatait, a patakok kanyargásának szimbolikus értelmét.” – Íme, a szeccszió néhány igen lényeges vonása! (vö. Pók Lajos: *A szeccszió*. Bp. 1972.) – Amikor pedig a holland történész és gondolkodó Jan Huizinga (*Im Schatten von morgen = A holnap árnyékában*) könyvét méltatja (Műhely, 1937, I, 47–49), akkor olyan jelenségekre mutat rá, amelyeket ma „elidegenedés”, „manipuláció” és „környezetszennyeződés” névvel illetünk. Természetesen sem Huizinga, sem Koszó nem használták ezt a napjainkban divatos terminológiát, de lényegében ezekről a problémákról beszélnek!

Úttörő szerepe volt Koszónak a magyar *pedagógiában* is. Az Egyetemes Philológiai Közlöny számára írott kritikáiban – 1924–1934 közt ő volt ennek a fontos orgánumnak egyik szerkesztője –, más kritikákban, cikkekben, sőt tankönyvekben

is az ún. „Kulturkunde” fontosságát emeli ki, azt a módszert, hogy a diák ne csak az idegen nyelv grammatikáját tanulja meg, ne csak a szókincs legfontosabb elemeit sajátítsa el, hanem ismerkedjék meg az illető nép műveltségével, társadalmával, történelmével is. Ma már elképzelhetetlen a modern nyelvoktatás – legyen szó bár oroszról vagy németről, spanyolról vagy angolról, szerbhorvátról vagy franciáról – ilyen módszer nélkül. Néhány órával azelőtt, mielőtt ezeket a sorokat papírra vetettem volna, láttam a pécsi Idegennyelvű Könyvesbolt kirakatában a francia G. Mauger három kötetes munkáját: *Cours de langue et civilisation françaises* (A francia nyelv és művelődés kurzusa). Íme, a „Kulturkunde”, vagy másik néven „Wesenskunde” mennyire belevésődött a modern pedagógiai törekvésekbe! Koszó nagyszerű fölismerése volt, hogy ezt a tendenciát már a harmincas években észrevette!

Nem akarunk Koszóból bálványt faragni, nem akarjuk tagadni, hogy voltak tévedései, botlásai, melléfogásai is. A teljes feledést azonban nem érdemli meg! Talán megérjük azt, hogy válogatás jelenik meg legjobb, leginkább időtálló írásai-ból, s akad talán valaki, aki ezt a vázaltszerű kis írást olvasva, kedvet kap a „Koszó-filológia” megindításához! Ez a nagy filológus, jelentős tudós és jeles nevelő megérdemelné, hogy életét, hatalmas terjedelmű – s itt inkább csak érintett – munkásságát részletesen is elemezzék és feldolgozzák.

DR. VÖRÖSS LÁSZLÓ ZSIGMOND:

CIPRUSOK PÉCSETT

Sokak előtt ismeretesek a mediterrán jelképei, az örökzöld ciprusok. (*Cupressus sempervirens* L.) A hazánknál délebbre eső területeken, eleinte inkább a tengerpartokon, lejjebb a melegebb vidéken már a parttól messzebb is megjelennek. E fáknek szokatlanul karcsú alakja, sötét, tömör koronája nagyon feltűnő és a tájnak meghatározó jelleget ad. Hozzánk legközelebb Isztriában díszlik. Hazánkban a múlt század elején sokan ismerték, amikor az akkori osztrák császárságban kényszerrel besorozott, „kötéllel összefogott” katonafiaink elkerültek a császárság távoli tartományába, Lombardiába, Veneziába, ahol oly sok szép ciprus látható. Ott éltek le fiatalságuk hosszú éveit, mindig hazavágyva. Amikor meg hazakerültek, visszaemlékeztek a mediterrán tájakra, és abban a karcsú ciprusokra. Ekkor kezdték telepíteni hazánkban a jegenyét, amelyek karcsúak, magasak, egy kicsit emlékeztetnek a katonai szolgálat alatt a mediterrán vidékeken oly sokat látott, megcsodált ciprusokra.

A meleg mediterrán felejthetetlenül szép fái után sokan vágyakozva sokféle fát, cserjét ültettek – a nagy helyet kívánó jegenye helyett – a kertekbe, parkokba, temetőkhöz. A hamisciprusok, a gyantás cédrus, a tuja, az életfa, a borókák fajai ekkor és ezért kerültek kertjeinkbe. – A hozzá nem értő könnyen összetévesztheti ezeket a valódi ciprusokkal. Ezért nem árt, ha egy kicsit közelebbről megismerkedünk vele.

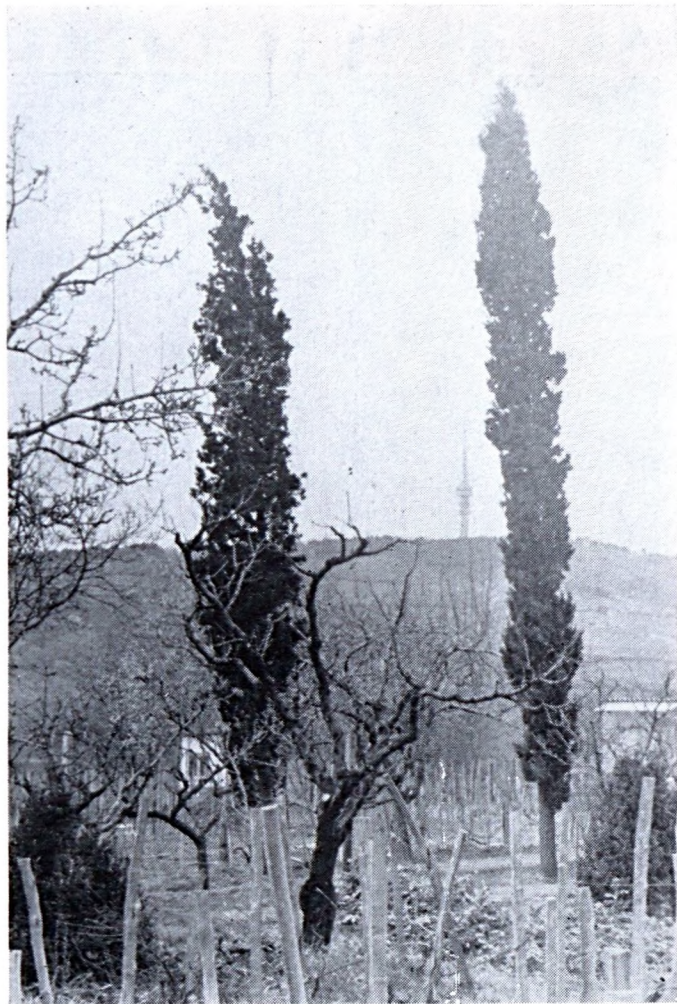
A fenyők rendjében a ciprusfélék családjába tartozik, ott is a pikkelylevelűek közé. Inkább a karcsú alakút ültetik, és nálunk csak erre gondolnak, akik beszélnek róla. Toboza tojásdad alakú, 3,5 cm hosszú, 2,8 cm széles. A tobozpikkelylevelek vasos pajsza alakúak, számuk 11. Az utóbbiak tövében fejlődnek a magvak. Egy tobozban 100-nál több is lehet. A magvak nyoma a szétnyílt tobozban jól látható. A ciprus meghatározása tobozáról a legkönnyebb, ezért ennek biztos felismerése fontos.

A valódi ciprus – mint fentebb láttuk – már régen ismert volt sok honfitársunk előtt. Később sokan megismerték a balkáni háborúban, azután az első világháborúban. Békés körülmények között, utazások alkalmával szintén sokan látták. A turisták száma pedig éppen a mostani években jelentősen nő, így mind többet látják, gyönyörködnek benne.

A valódi ciprus őshazája az Iráni-felföld, Afganisztán. Hajdan a tűzimádók szent fája, mert fölfelé törő, karcsú alakja a fölszálló, soha el nem alvó lángok szimbóluma. Iránból igen korán terjed Ny felé, Libanon vidékére, Ciprus szigetére, ahol szintén szent fa lett. Átkerül Kisázsziába, ahol a gyász jelképe, sőt a trójaiak neves halottaikat ciprus máglyán égették el. Fája elégsé, gyanta tartalma következtében kellemes illatot áraszt. Meghonosodott Görögországban, Itáliában, ahol sötét, tömör koronája miatt ugyancsak a gyász kifejezője. Kemény és tartós fája finom munkára alkalmas. Plutarkhosz szerint a törvényeket ciprusfából készített táblába kellett írni,

Pécsi ciprusok

Pécsi ciprusok

vésni. Sok célra felhasználták akkor: szobrokat faragtak belőle, sőt az egyiptomiak múmiáik részére koporsót is készítettek belőle. Még hajóépítő anyagként is nagyra becsülték. Nagy Sándor híres eufrátreszi hajóhada ciprusfából épült. – A Földközi-tenger mellékén mindenütt díszlik, utak mellett és főleg temetőben. Iztriában a ciprusliget szinte biztosan temetőt rejtget.

A ciprusfa mediterrán növény. Eddig úgy tudtuk, hogy hazánkban a szabadban mindössze a Badacsonyörs melletti Ábrahám-hegyen, Folly Gyula arboretumában van egy 6–7 m-es példány. Újabban Alsóörsön is látható belőle néhány szép fácska, sőt Kámonban, Szombathely e szép arboretumában is.

A múlt nyár óta néhány újságban, hetilapban jelentek meg tudósítások a pécsi valódi ciprusokról. Jórészt mások híradása nyomán eddig kilencet találtam belőlük. Csak a toboztermőket vettem figyelembe!

A legnagyobb és legidősebb példánya a Szőlő utca 65. számú ház kertjében díszlik. Kora legalább 50 év. A múlt években koronájának felső egyharmada a hideg télben lefagyott, a következő években azonban úgy helyrejött, hogy ez már alig látszik rajta. (A szomszéd telek tulajdonosa a Novotarszky család. Kertjükből a neves pécsi botanikus, Májer Móric sokat gyűjtött. Több, mint 100 éves herbáriumának máig megmaradt lapjain sokszor olvashatjuk gyűjtőhelyként Novotarszkyék kertjét...)

A legnagyobbra nőtt példányok a Rigóder-tetőn (Nagymeszes-dűlő 3. szám) díszlenek. A nemrégiben elhunyt id. Schmelczér János ültette jó 40 évvel ezelőtt. Lombozatát koszorúkötéshez nyírták, ezért erősen hengeres az alakjuk. Szőlők között találjuk, a domb szélnek kitett domborulatán, messze a Mecsek szélfogó gerincétől, erdőitől. Fagykár mégsem érte.

Ide nem messze, a Hétvezér utca 25-ben lakik Schmelczér bácsi legidősebb, ugyancsak kertész fia. A kapubejárat mellett náluk egy erőteljes, 17 éves ciprusfácska él, amelynek csúcsa, egy erősen zúzmarás, ónosos időszakban pár éve visszafagyott. Gyorsan pótolta elveszett ágait. A múlt évben csúcshajtása 60–70 cm-t nőtt. A fácska alól több magról kelt csemetét szedtek föl a múlt évben. A fa párja az említett időjárás következtében pusztult el.

Az általam legelsőnek meghatározott ciprusfa-pár a Tettye tér 10. számú ház kertjében él. Néhány éve a harmadikat – nem ismerve értékét – kivágták. Koruk 30 év körül lehet. Jó védett helyen vannak, a Tettye sziklafalának szélárnyékában és a szomszéd – igen értékes ritkaságokat rejtő – fáskertje oltalmában.

Ugyanezen a telken, a szomszéd ház árnyékában még 2 ciprusfácska található. A napfényhiány lehet oka gyengébb fejlettségüknek.

A déli szomszédtelken (Kiss József út 10.), a ház É-i oldalán, de nem árnyékban díszlik a legszebb valódi ciprus. Típusos alak! Talán ez is 30 év körüli, de lehet idősebb is. Régebben a vasas Hamerli-ék kertje volt itt, talán abból maradt meg a parcellázás és építkezés után is az 5 ciprusfa és más, ritkább fenyőfajok.

E 9 valódi ciprus – amelyek legidősebbikének kora meghaladja a fél évszázadot – s amelyek a súlyosabb fagykár gyors pótlására is szép példák – azt mutatja, hogy Pécs éghajlata alkalmas a ciprus termesztésére. – Sokszor halljuk városunkat mediterrán városként emlegetni. Milyen szép lenne – és megvalósítása sem nehéz –, ha városunk római kori emlékei közelébe, a középkori és török építészeti emlékek környékére ciprusokat telepítenének!? Ezzel Pécs mediterrán jellegét fokozhatnánk, új hangulati elemekkel gyarapíthatnánk, mindenképpen emelnénk városunk szépségét. Elsősorban saját magunk gyönyörködtetésére, de talán az idelátogatók örömeire is.

DR. TEREMI GÁBOR:

DR. STEINMETZ ENDRE

Az örök idő-óra mutatója száguld a mulandóság számlapjának végtelenjén és esztendők tűnnek le a nagy életharc megfeszített hajrájában. A múlt mindinkább halványodik a távolodó idő messzeségében, és mi az elsuhanó jelenben vissza-vissza pillantunk, s emberi gyarlóságunkban megtorpanunk a nagy Mindenség alkotó-römbölő jelenségei előtt.

Megtorpanunk, amikor az elmúlásra emlékezünk. Emlékezünk a körünkől kiszakadt dr. Steinmetz Endre kórházigazgató-főorvosra, a munkatársra, a politikusra, a barátára.

A rohanó idő múlásával fölidézzük – a neki kijáró tisztelettel – a kiváló orvos-egyéniség oly sokszor küzdelmes életét, végtelen megértő, mindenkor segíteni kész emberségét, töretlen példamutatását.

Steinmetz Endre 1902-ben született. Gyermekéveit az egyéni, önző hajsza korszakában élte. Már gimnáziumi tanuló korában fölismerte, hogy bátyja, Steinmetz István politikai nézetét helyes követni, aki 1918-ban a pécsi bányász zászlóalj politikai tisztje volt.

Steinmetz Endrének e meggyőződése és összekötő tevékenysége miatt a Tanácsköztársaság leverése után Olaszországba kellett emigrálnia, ahol a Fiat-autógyárban fizikai munkásként dolgozott.

Háromévi olaszországi távollét után hazatért, és itthon évekig rendőrségi felügyelet alatt állott.

Tanulmányainak folytatásában politikai meggyőződése és állásfoglalása nagyban akadályozta, és csak nehezen vették föl a pécsi Orvostudományi Egyetemre.

Mint egyetemi hallgató nehéz anyagi körülményeiben számos éjszakai vagonkirkást végzett, hogy pénzt kereshessen.

Egyetemi éveiben a vívásban keresett szórakozást, és minden akkori egyetemi ifjúsági megmozdulástól távol tartotta magát, amely politikai felfogásával, szocialista érzelmeivel nem volt összeegyeztethető.

Ifjúságától fogva a szocialista közösségi életet igyekezett befolyással gyakorolni, és mindenkor a kollektív együvértartozás érzése vezette.

Egyetemi tanulmányainak elvégzése után a pécsi Orvostudományi Egyetem szemészeti klinikájára került a nagyhírű Imre professzor mellé. A klinikán négy évig díjtalan orvosgyakornokként dolgozott nyugodt körülmények között. Amikor Imre professzort Albrich Konrád egyetemi tanár váltotta fel, mint közismert volksbundista beállítottságú egyén, a más politikai felfogású dr. Steinmetz Endrét a klinikáról távozni kényszerítette.

Ekkor a pécsi Országos Társadalombiztosító Intézet szemészeti osztályát vette át és vezette nagy lelkiismeretességgel. Ebben a munkakörben emberi gondoskodásával, lelkiismeretességével a betegek nagyrabecsülését érdemelte ki, barátokat szerzett és bekapcsolódott az orvos-társadalomért az Orvosegészségügyi Szakszervezet munkájába, és az utóbbinak elnöke lett.

A második világháború kezdetén egyenruhát kellett öltenie, de akkor is orvosi hivatását teljesítette.

A háború összeomlásával, a felszabadulás után a volt Irgalmasrendi Kórház kormánybiztosa lett, amikor a szerzetesrendet fölsozlatták.

Ezt követően a mindennapi életben nem az átlagos tevékenységet folytató orvost és embert a Baranya megyei kórház igazgatójává nevezték ki. A honvédségi épületekben telepített megyei kórházban dolgozott tovább 1958-tól 1962-ig, és igen aktív alkotószervező munkát végzett.

A következő négy éves interregnumban – a honvédségi épületek visszavétele után – megbízatást kapott a megyei jellegű kórházak felügyeletére.

Kitartó és fáradtságos munkájának eredményeként 1966-ban kapott újabb helyet a megyei kórház, és ettől kezdve annak vezetője lett. Minden törekvése a kórház munkájának gyors megszervezésére irányult.

Áldozatos orvos-igazgatási munkássága mellett először a Megyei, majd a Városi Pártbizottság tagja volt.

Következetes, sokoldalú munkásságát nehéz lenne felsorolni. Eredményeiért megérdemelt kitüntetésekben volt része. Két ízben is megkapta a Munkaéremrend arany fokozatát, tulajdonosa lett a Köztársasági Érdeméremnek, Kiváló orvosként, Érdemes orvosként ismerték el. Számos társadalmi- és sportkitüntetésben is részesült.

Sajnos, kórházigazgató tevékenységét csak rövid ideig folytathatta, mindössze 1968-ig, bekövetkezett haláláig.

Megemlékezésünkben nincs profán tartalom, mert mi, az élők közössége, volt munkatársai ezzel tartozunk dr. Steinmetz Endrének. Érdemeit objektívalódott eredményei, politikai magatartása alapozták meg számunkra.

A kiváló egyén munkatevékenysége, annak sok eredménye maradandó, az idő rohanásával is léteznek a szűk családi körben, az orvosi munkaközösségben, az emberek nagy családjában, a társadalomban.

Sok objektív eredmény kapcsolódik személyéhez, és ezek még soká emlékeztetnek szeretettel, nagyrabecsüléssel dr. Steinmetz Endrére.

PÁLYAZATI FELHÍVÁS

A Művelődésügyi Minisztérium és a Népművelési Intézet pályázatot hirdet a társadalmilag rendezett névadók, házasságkötések ünnepélyességét szolgáló művészeti, irodalmi műsorok szerkesztésére.

A pályázaton a névadók és házasságkötések ünnepélyességét szolgáló esztétikai élményt nyújtó – meglévő irodalmi és zenei alkotásokból, népszokásainkból, népköltészeti remekeinkből és népdalainkból válogatott – szerkesztett műsorokkal lehet résztvenni.

A pályaművek a névadók és házasságkötések menetéhez, szokásos időtartamához, hangulatához illeszkedő keretműsorok és ne önálló – színpadra tervezett – összeállítások legyenek.

A pályázók munkájukban jelöljék meg a szertartás nem művészi jellegű mozzanatainak helyét, tartalmát is.

A pályaműveket 1973. augusztus 10-ig kell eljuttatni a Baranya megyei Tanács V. B. Igazgatási Osztályára (Pécs, II. ker. Széchenyi tér 9.) négy gépelt példányban, feltüntetve a felhasznált művek bibliográfiai adatait is.

<i>Pályadíjak:</i>	1 db	I. díj:	5000,- Ft
	2 db	II. díj:	3000,- Ft
	5 db	III. díj:	2000,- Ft

A pályázat kiírói fenntartják a bírálóbizottság számára azt a jogot, hogy a beérkezett munkák színvonalától függően a feltüntetett díjakat megosztva adja ki.

A legjobb pályaműveket a Népművelési Intézet kiadja. A szerzők a közlésért a szokásos tiszteletdíjban részesülnek.

A beérkezett pályaműveket a művelődésügyi és igazgatási osztály közösen átnézi és megküldi a Népművelési Intézet részére.

P é c s, 1973. április 11.

BARANYA MEGYEI TANÁCS V. B.
MŰVELŐDÉSÜGYI ÉS IGAZGATÁSI OSZTÁLYA

TARTALOMJEGYZÉK

Csorba Győző: Két szem (vers) - - - - -	3
Bertók László: Petőfi (vers) - - - - -	5
Takács Gyula: Találjuk meg a mai „márciusi” feladatokat! - - -	6

OKTATÁS-NEVELÉS

Dr. Erhardt Imre: A tanulók önkormányzó képességének fejlesztése a vertikális felépítésű KISZ-szervezetben - - - - -	9
Kocsis József: Töprengés a tanulás tanításáról - - - - -	24
Dr. Dorsics Györgyné: Iskolai olvasmányélmények és motívumok -	28
Zilahai Erzsébet: 10-12 éves tanulók barát és osztálytárs választását befolyásoló értékek - - - - -	32

NÉPMŰVELÉS

Bíró Tibor: Egy felmérés tanulságai, avagy merre gurulnak a milliók?	35
Várady Géza: Az üzemi népművelés tanácsi segítségével - - - -	46
Lippenszky István: A műszaki és közgazdasági propaganda-kampány járásai és községi tapasztalatai - - - - -	48
A szocialista brigádmozgalom kulturális vállalásainak teljesítéséről, feladatairól - - - - -	51
Villangó István: Néhány tapasztalat, kritikai észrevétel a múzeumok nevelő munkájáról - - - - -	53
Mezei József: Tapasztalatok a Kiváló Ifjúsági Klub pályázat ürügyén	60
Dr. Andrásfalvy Bertalan: A szigetvári faragó találkozó - - - -	64
Családi és Társadalmi Ünnepek VII. Országos Konferenciája (Kópiás Sándor) - - - - -	66

BEMUTATJUK

A mohácsi Petőfi domborművet (Fischer János) - - - - -	79
A felsőszentmártoni Matija Gubec szobrot (Bernics Ferenc) - - -	80

MEDITÁCIÓ

Kisbalázs György: Tapsolunk magunknak? - - - - -	83
Dr. Vastagh Zoltán: Tizenöt év a pályán - - - - -	86
Bán Valér: Dialógus egykor és ma - - - - -	89
Ács Józsefné: Az egészséges életre nevelés - - - - -	92

ISMERD MEG BARANYÁT!

Szentirányi József: Az iskolák államosítása Baranya megyében - -	95
Benkő Péter: Pécs lakosságának társadalmi szerkezete a XIX-XX. század fordulóján, a házassági anyakönyvi másodpéldányok bejegyzései alapján - - - - -	104
Dr. Szita László: Pécsi városi élet a török után, az 1747. évi tanúvallomások alapján - - - - -	107
Bezerédy Győző: Dunaszekcső 1710. évi pecsétje - - - - -	110
Dr. Erdősi Ferenc: Adatok Baranya téglaiparának múltjából - -	114
Bende Lajos: Daró Vára - - - - -	119
Dr. Angyal Endre: Emlékeztető Koszó Jánosra - - - - -	122
Dr. Vöröss László Zsigmond: Ciprusok Pécssett - - - - -	128
Dr. Teremi Gábor: Dr. Steinmetz Endre - - - - -	130
<i>Pályázati felbívás</i> - - - - -	133